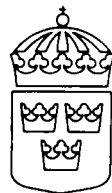

Regeringens proposition

1992/93:141

om ändring i brottsbalken m.m.

Prop.
1992/93:141

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 3 december 1992.

På regeringens vägnar

Carl Bildt

Gun Hellsvik

Propositionens huvudsakliga innehåll

Propositionen innehåller förslag om ändrade och i huvudsak skärpta straff för ringa misshandel, olaga hot, ofredande, sexuellt ofredande, egenmäktighet med barn, olovlig kraftavledning, grovt häleri, svindleri, olovligt brukande, mordbrand, allmänfarlig ödeläggelse, brott mot griftefrid, barnpornografibrott, falskt larm, missbruk av larmanordning, övergrepp i rättssak, skyddande av brottsling, främjande av flykt, olovlig underrättelseverksamhet, mutbrott och olaga vapeninnehav. Vid utformningen av de föreslagna ändringarna har strävan varit att vid gradindelade brott minska överlappningen av straffskalorna. En sammanställning av ändringsförslagen finns i bilaga 10.

Därutöver föreslås att det under en tremånadersperiod skall vara möjligt att utan påföljd till polisen lämna in skjutvapen eller ammunition som innehas olovligen. Syftet är att minska antalet vapen som innehas utan tillstånd.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1993.

1 Förslag till

Lag om ansvarsfrihet vid olaga vapeninnehav

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Den som innehar ett skjutvapen eller ammunition utan att vara berättigad till det skall inte dömas till ansvar för brott mot 37 § första stycket 1 eller 38 § första stycket 4 vapenlagen (1973:1176) avseende det vapnet eller den ammunitionen, om innehavaren frivilligt lämnar eller låter lämna vapnet eller ammunitionen till en polismyndighet under tiden juli – september 1993.

2 § Den som överlämnar egendom enligt 1 § behöver inte lämna uppgift om sin identitet.

3 § Egendom som lämnas till polismyndigheten och vars ägare inte är känd tillfaller staten, om ägaren inte ger sig till känna inom tre månader från det att den lämnades in.

Om ägaren är känd och inte kan anses ha avstått från sin rätt till egendomen, skall polismyndigheten ge ägaren tillfälle att inom en månad ta tillbaka egendomen. Egendomen tillfaller staten, om ägaren inte tar tillbaka den.

4 § Egendom som har tillfallit staten skall förstöras, om den inte behövs för musealt, militärt eller annat liknande ändamål.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1993 och gäller till utgången av år 1994.

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 3 kap. 5 §, 4 kap. 5 och 7 §§, 6 kap. 7 §, 7 kap. 4 och 5 §§, 8 kap. 10 §, 9 kap. 6 och 9 §§, 10 kap. 7 §, 13 kap. 1 och 3 §§, 16 kap. 10, 10 a och 15 §§, 17 kap. 10–12 §§, 19 kap. 10 §, 20 kap. 2 § samt 38 kap 12 § brottsbalken skall ha följande lydelse,

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

3 kap.

5 §

Den som tillfogar annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom i vanmakt eller annat sådant tillstånd, dömes för misshandel till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.

Den som tillfogar annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom i vanmakt eller annat sådant tillstånd, döms för misshandel till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

4 kap.

5 §

Om någon lyfter vapen mot annan eller eljest hotar med brottslig gärning på sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig fruktan för egen eller annans säkerhet till person eller egendom, dömes för olaga hot till böter eller fängelse i högst två år.

Om någon lyfter vapen mot annan eller eljest hotar med brottslig gärning på sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig fruktan för egen eller annans säkerhet till person eller egendom, döms för olaga hot till böter eller fängelse i högst ett år.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

7 §

Den som handgripligen antastar eller medelst skottlossning, stenkastning, oljud eller annat hänsynslöst beteende eljest ofredar annan, dömes för ofredande till böter eller fängelse i högst sex månader.

Den som handgripligen antastar eller medelst skottlossning, stenkastning, oljud eller annat hänsynslöst beteende eljest ofredar annan, döms för ofredande till böter eller fängelse i högst ett år.

6 kap.

7 §¹

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel sexuellt berör barn under femton år eller förmår barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd, döms för sexuellt ofredande till böter eller fängelse i högst *ett* år.

Detsamma skall gälla, om någon blottar sig för annan på sätt som är ägnat att väcka anstöt eller eljest genom ord eller handling på ett uppenbart sedlighetssårande sätt uppträder anstötligt mot annan.

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel sexuellt berör barn under femton år eller förmår barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd, döms för sexuellt ofredande till böter eller fängelse i högst *två* år.

7 kap.

4 §²

Den som obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som har vårdnaden om barnet döms för egenmäktighet med barn till böter eller fängelse i högst *sex månader*, om gärningen inte utgör brott mot frihet. Detsamma gäller, om den som gemensamt med någon annan har vårdnaden om ett barn under femton år utan beaktansvärt skäl egenmäktigt bortför barnet eller om den som skall ha vårdnaden obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv tar sig rätt.

Till ansvar enligt första stycket döms också den som obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som vårdar barnet med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, om gärningen inte utgör brott mot frihet eller främjande av flykt.

Är brott som avses i första eller andra stycket *att anse som* grovt, skall gärningsmannen dömas till fängelse i *högst två* år.

Den som obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som har vårdnaden om barnet döms för egenmäktighet med barn till böter eller fängelse i högst *ett* år, om gärningen inte utgör brott mot frihet. Detsamma gäller, om den som gemensamt med någon annan har vårdnaden om ett barn under femton år utan beaktansvärt skäl egenmäktigt bortför barnet eller om den som skall ha vårdnaden obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv tar sig rätt.

Är brott som avses i första eller andra stycket grovt, skall gärningsmannen dömas till fängelse, *längst sex månader och högst fyra* år.

5 §

För försök till förvanskande av familjeställning *dömes* till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas.

För försök till förvanskande av familjeställning *eller egenmäktighet med barn som är grovt döms* till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas.

¹ Senaste lydelse 1984:399.

² Senaste lydelse 1990:64.

8 kap.

10 §

Avleder någon olovligen elektrisk kraft, *dömes* för olovlig kraftavledning till böter eller fängelse i högst två år.

Avleder någon olovligen elektrisk kraft, *döms* för olovlig kraftavledning till böter eller fängelse i högst ett år.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

9 kap.

6 §³

Den som

1. på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande tar befattning med något som är frånhänt annan genom brott,

2. bereder sig otillbörlig vinning av annans brottsliga förvärv,

3. otillbörligen främjar möjligheterna för annan att tillgodogöra sig egendom som härrör från brottsligt förvärv eller värdet av sådan egendom,

4. med uppsåt att dölja egendomens ursprung medverkar till att bortföra, överlåta, omsätta eller vidta annan sådan åtgärd med egendom som härrör från brottsligt förvärv, eller

5. genom krav, överlåtelse eller på annat liknande sätt hävdar genom brott tillkommen fordran

döms för häre i till fängelse i högst två år.

För häreli döms likaledes den som i näringsverksamhet eller såsom led i en verksamhet, som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning, på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande förvärvar eller mottar något som skäligen kan antas vara frånhänt annan genom brott.

Är brott som anges i första eller andra stycket att anse som grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Är brott som anges i första eller andra stycket grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

9 §

Den som offentliggör eller eljest bland allmänheten sprider vilseledande uppgift för att påverka priset på vara, värdepapper eller annan egendom, *dömes* för svindleri till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.

Den som offentliggör eller eljest bland allmänheten sprider vilseledande uppgift för att påverka priset på vara, värdepapper eller annan egendom, *döms* för svindleri till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

³ Senaste lydelse 1991:451.

Om någon, som medverkar vid bildande av aktiebolag eller annat företag eller på grund av sin ställning bör äga särskild kännedom om ett företag, uppsåtligen eller av grov oaksamhet offentliggör eller eljest bland allmänheten eller företagets intressenter sprider vilseledande uppgift ägnad att påverka bedömandet av företaget i ekonomiskt hänseende och därigenom medföra skada, *dömes* såsom i första stycket sägs.

Är brott, som i denna paragraf sägs, *att anse som* grovt, *dömes* till fängelse, lägst sex månader och högst *fyra* år.

Om någon, som medverkar vid bildande av aktiebolag eller annat företag eller på grund av sin ställning bör äga särskild kännedom om ett företag, uppsåtligen eller av grov oaksamhet offentliggör eller eljest bland allmänheten eller företagets intressenter sprider vilseledande uppgift ägnad att påverka bedömandet av företaget i ekonomiskt hänseende och därigenom medföra skada, *döms* såsom i första stycket sägs.

Är brott, som i denna paragraf sägs, grovt, *döms* till fängelse, lägst sex månader och högst *sex* år.

10 kap.

7 §⁴

Om någon olovligen brukar någon annans sak och därigenom vållar skada eller olägenhet, döms han för olovligt brukande till böter eller fängelse i högst *sex månader*.

Detsamma skall gälla, om innehavaren av en fastighet brukar denna till men för annans rätt till den genom att olovligen bygga, gräva, plöja, ta upp väg, låta kreatur beta eller vidta någon annan dylik åtgärd.

Är brott enligt första stycket grovt, döms till fängelse i högst *två* år.

Om någon olovligen brukar någon annans sak och därigenom vållar skada eller olägenhet, döms han för olovligt brukande till böter eller fängelse i högst *ett* år.

Är brott enligt första stycket grovt, döms till fängelse, *lägst sex månader och högst fyra* år.

13 kap.

1 §

Om någon anlägger brand, som innebär fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom, *dömes* för mordbrand till fängelse, lägst två och högst åtta år.

Om någon anlägger brand, som innebär fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom, *döms* för mordbrand till fängelse, lägst två och högst åtta år.

Är brottet *mindre allvarligt*, *döms* till fängelse, *lägst ett och högst tre* år.

⁴ Senaste lydelse 1986:123.

3 §

Den som åstadkommer explosion, översvämning, ras, skeppsbrott, flyg- eller tågolycka eller annan sådan ofärd och därigenom framkallar fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom, *dömes* för allmänfarlig ödeläggelse till fängelse, lägst två och högst åtta år.

Är brottet grovt, *dömes* till fängelse på viss tid, lägst sex och högst tio år, eller på livstid.

Den som åstadkommer explosion, översvämning, ras, skeppsbrott, flyg- eller tågolycka eller annan sådan ofärd och därigenom framkallar fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom, *döms* för allmänfarlig ödeläggelse till fängelse, lägst två och högst åtta år.

Är brottet mindre allvarligt, döms till fängelse, lägst ett och högst tre år.

Är brottet grovt, *döms* till fängelse på viss tid, lägst sex och högst tio år, eller på livstid.

16 kap.

10 §

Den som obehörigen flyttar, skadar eller skymfligen behandlar lik eller avlidens aska, öppnar grav eller eljest gör skada eller ofog på kista, urna, grav eller annat de dödas vilorum eller på gravvård, *dömes* för brott mot griftefrid till böter eller fängelse i högst sex månader.

Den som obehörigen flyttar, skadar eller skymfligen behandlar lik eller avlidens aska, öppnar grav eller eljest gör skada eller ofog på kista, urna, grav eller annat de dödas vilorum eller på gravvård, *döms* för brott mot griftefrid till böter eller fängelse i högst två år.

10 a §⁵

Den som skildrar barn i pornografisk bild med uppsåt att bilden *sprides* eller som sprider sådan bild av barn *dömes*, om inte gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig, för barnpornografi brott till böter eller fängelse i högst sex månader.

Den som skildrar barn i pornografisk bild med uppsåt att bilden *sprids* eller som sprider sådan bild av barn *döms*, om inte gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig, för barnpornografi brott till böter eller fängelse i högst två år.

⁵ Senaste lydelse 1979:375.

15 §⁶

Den som genom oriktig uppgift att det föreligger fara för en eller flera människors liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av egen- dom föranleder onödig säkerhets- åtgärd, dömes för falskt larm till böter eller fängelse i högst två år.

Den som genom missbruk av larm, nödsignal eller annan liknande anordning föranleder onödig ut- ryckning av polis, räddningskår, ambulans, militär, sjöräddning eller annat organ för allmän bevaknings- tjänst, dömes för missbruk av larmanordning till böter.

Den som genom oriktig uppgift att det föreligger fara för en eller flera människors liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av egen- dom föranleder onödig säkerhets- åtgärd, döms för falskt larm till böter eller fängelse i högst ett år.

Är brott som avses i första stycket grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Den som genom missbruk av larm, nödsignal eller annan liknande anordning föranleder onödig ut- ryckning av polis, räddningskår, ambulans, militär, sjöräddning eller annat organ för allmän bevaknings- tjänst, döms för missbruk av larmanordning till böter eller fängelse i högst sex månader.

17 kap.

10 §⁷

Den som med våld eller hot om våld angriper någon för det han hos domstol eller annan myndighet gjort anmälan, fört talan, avlagt vittnes- mål eller eljest vid förhör avgivit utsaga eller för att hindra honom från sådan åtgärd, döms för över- grepp i rättssak till böter eller fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om man med annan gärning, som medför lidande, skada eller olägenhet, eller med hot om sådan gärning angriper någon för det han avlagt vittnesmål eller eljest avgivit utsaga vid förhör hos myn- dighet eller för att hindra honom från att avgiva sådan utsaga.

Är brottet grovt, döms till fäng- else i högst fyra år.

Den som med våld eller hot om våld angriper någon för det han hos domstol eller annan myndighet gjort anmälan, fört talan, avlagt vitt- nesmål eller eljest vid förhör avgivit utsaga eller för att hindra honom från sådan åtgärd, döms för över- grepp i rättssak till böter eller fängelse i högst ett år. Detsamma skall gälla, om man med annan gärning, som medför lidande, skada eller olägenhet, eller med hot om sådan gärning angriper någon för det han avlagt vittnesmål eller eljest avgivit utsaga vid förhör hos myn- dighet eller för att hindra honom från att avgiva sådan utsaga.

Är brottet grovt, döms till fäng- else, lägst sex månader och högst fyra år.

⁶ Senaste lydelse 1986:1104.

⁷ Senaste lydelse 1982:405.

11 §⁸

Om någon döljer den som förövat brott, hjälper honom att undkomma, undanröjer bevis om brottet eller på annat dylikt sätt motverkar att det uppdagas eller beivras, dömes för skyddande av brottsling till böter eller fängelse i högst två år.

Den som *icke* insåg men hade skälig anledning antaga att den andre var brottslig, dömes till böter.

Till ansvar skall inte dömas om gärningen är att anse som ringa med hänsyn till gärningsmannens förhållande till den brottslige och övriga omständigheter.

Om någon döljer den som förövat brott, hjälper honom att undkomma, undanröjer bevis om brottet eller på annat dylikt sätt motverkar att det uppdagas eller beivras, döms för skyddande av brottsling till böter eller fängelse i högst ett år.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Den som *inte* insåg men hade skälig anledning antaga att den andre var brottslig, döms till böter.

12 §⁹

Hjälper man den som är intagen på kriminalvårdsanstalt eller som är häktad eller anhållen eller som annars är med laga rätt berövad friheten att komma lös eller främjar man, efter det han avvikit, hans flykt genom att dölja honom eller genom annan sådan åtgärd, döms för främjande av flykt till böter eller fängelse i högst två år.

Hjälper man den som är intagen på kriminalvårdsanstalt eller som är häktad eller anhållen eller som annars är med laga rätt berövad friheten att komma lös eller främjar man, efter det han avvikit, hans flykt genom att dölja honom eller genom annan sådan åtgärd, döms för främjande av flykt till böter eller fängelse i högst ett år.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Till ansvar skall inte dömas om gärningen är att anse som ringa med hänsyn till frihetsberövandets art och syfte, gärningsmannens tillvägagångssätt och hans förhållande till den vars flykt han har främjat.

19 kap.

10 §¹⁰

Den som, för att gå främmande makt tillhanda, här i riket bedriver verksamhet för anskaffande av uppgifter rörande militära eller andra förhållanden, vilkas uppenbarande för den främmande makten kan medföra men för annan främmande

Den som, för att gå främmande makt tillhanda, här i riket bedriver verksamhet för anskaffande av uppgifter rörande militära eller andra förhållanden, vilkas uppenbarande för den främmande makten kan medföra men för annan främmande

⁸ Senaste lydelse 1987:791.

⁹ Senaste lydelse 1981:462.

¹⁰ Senaste lydelse 1976:509.

makts säkerhet, eller här i riket till dylik verksamhet lämnar medverkan som ej är allenast tillfällig, dömes för olovlig underrättelseverksamhet till böter eller fängelse i högst två år.

För olovlig underrättelseverksamhet skall ock dömas, om någon, med uppsåt att gå främmande makt tillhanda, här i riket hemligen eller med användande av svikliga medel antingen bedriver verksamhet för anskaffande av uppgifter om annans personliga förhållande eller till dylik verksamhet lämnar medverkan som ej är allenast tillfällig.

makts säkerhet, eller här i riket till dylik verksamhet lämnar medverkan som ej är allenast tillfällig, döms för olovlig underrättelseverksamhet till böter eller fängelse i högst ett år.

Är brott som i denna paragraf sägs grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

20 kap.

2 §¹¹

Arbetstagare som tar emot, låter åt sig utlova eller begär muta eller annan otillbörlig belöning för sin tjänsteutövning, döms för mutbrott till böter eller fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om arbetstagaren begått gärningen innan han erhöll anställningen eller efter det han slutat densamma. Är brottet grovt, döms till fängelse i högst sex år.

Vad i första stycket sägs om arbetstagare äger motsvarande tillämpning på

1. ledamot av styrelse, verk, nämnd, kommitté eller annan sådan myndighet som hör till staten eller till kommun, *landstingskommun*, kommunalförbund, församling, kyrklig samfällighet eller allmän försäkringskassa,

2. den som utövar uppdrag som är reglerat i författning,

3. den som är krigsman enligt lagen (1986:644) om disciplinförseelser av krigsmän, m.m. eller annan som fullgör lagstadgad tjänsteplikt,

Arbetstagare som tar emot, låter åt sig utlova eller begär muta eller annan otillbörlig belöning för sin tjänsteutövning, döms för mutbrott till böter eller fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om arbetstagaren begått gärningen innan han erhöll anställningen eller efter det han slutat densamma. Är brottet grovt, döms till fängelse, *lägst sex månader och* högst sex år.

Vad i första stycket sägs om arbetstagare skall också tillämpas på

1. ledamot av styrelse, verk, nämnd, kommitté eller annan sådan myndighet som hör till staten eller till kommun, *landsting*, kommunalförbund, församling, kyrklig samfällighet eller allmän försäkringskassa,

2. den som utövar uppdrag som är reglerat i författning,

3. den som är krigsman enligt lagen (1986:644) om disciplinförseelser av krigsmän, m.m. eller annan som fullgör lagstadgad tjänsteplikt,

¹¹ Senaste lydelse 1986:645.

4. den som utan att inneha anställning eller uppdrag som nu har sagts utövar myndighet och

5. den som i annat fall än som avses i 1–4 på grund av förtroendeställning fått till uppgift att för någon annan sköta rättslig eller ekonomisk angelägenhet eller självständigt handha kvalificerad teknisk uppgift eller övervaka skötseln av sådan angelägenhet eller uppgift.

4. den som utan att inneha anställning eller uppdrag som nu har sagts utövar myndighet och

5. den som i annat fall än som avses i 1–4 på grund av förtroendeställning fått till uppgift att för någon annan sköta rättslig eller ekonomisk angelägenhet eller självständigt handha kvalificerad teknisk uppgift eller övervaka skötseln av sådan angelägenhet eller uppgift.

38 kap.

12 §¹² ^A

Det åligger polismyndighet att lämna domstol, övervakningsnämnd, kriminalvårdsnämnden och frivårdsmyndighet handräckning för den dömdes inställande i mål eller ärende enligt denna balk eller för hans omhändertagande enligt 26 kap 22 § eller 28 kap 11 §.

Det åligger polismyndighet att lämna domstol, övervakningsnämnd, kriminalvårdsnämnden och frivårdsmyndighet handräckning för den dömdes inställande i mål eller ärende enligt denna balk eller för hans omhändertagande enligt 26 kap 22 § eller 28 kap 6 b § eller 11 §.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1993.

¹² Senaste lydelse 1990:1009.

Lag om ändring i vapenlagen (1973:1176)

Härigenom föreskrivs att 37 § vapenlagen (1973:1176) skall ha följande lydelse,

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*37 §¹

Till fängelse i högst *två* år döms den som uppsåtligen

1. innehar skjutvapen utan att vara berättigad till det,

2. överlåter eller upplåter skjutvapen till den som inte är berättigad att inneha vapnet.

Till fängelse i högst *ett* år döms den som uppsåtligen

1. innehar skjutvapen utan att vara berättigad till det,

2. överlåter eller upplåter skjutvapen till den som inte är berättigad att inneha vapnet.

Är brott som anges i första stycket grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Om gärningen har begåtts av oaktsamhet eller om brottet är ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1993.

¹ Senaste lydelse 1991:1181.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 3 december 1992

Närvarande: statsministern Bildt, ordförande, och statsråden B. Westerberg, Friggebo, Johansson, Laurén, Hörnlund, Olsson, Svensson, af Ugglas, Dinkelspiel, Hellsvik, Wibble, Björck, Davidson, Könberg, Odell, Lundgren, Unckel, P. Westerberg, Ask

Föredragande: statsrådet Hellsvik

Proposition med förslag till ändring i brottsbalken m.m.

1 Ärendet och dess beredning

Med stöd av regeringens bemyndigande tillkallade dåvarande chefen för Justitiedepartementet i maj 1979 en kommitté för att utreda vissa frågor om bl.a. fängelse och kriminalvård i anstalt. Kommittén antog namnet Fängelsestraffkommittén.

Kommittén lämnade först två delbetänkanden (SOU 1980:1 och SOU 1981:92). Dessa betänkanden har lett till ändringar i brottsbalken rörande främst minimitiden för fängelsestraff och villkorlig frigivning (prop. 1980/81:44, bet. 1980/81:JuU32, rskr. 1980/81:252, SFS 1981:331, prop. 1981/82:153, bet. 1981/82:JuU51, rskr. 1981/82:297, SFS 1982:363 samt prop. 1982/83:85, bet. 1982/83:JuU26, rskr. 1982/83:241, SFS 1983:240).

Fängelsestraffkommittén lämnade i april 1986 sitt huvudbetänkande (SOU 1986:13–15) Påföljd för brott. Vid denna tidpunkt ingick i kommittén som ledamöter hovrättslagmannen Carl-Johan Cosmo, ordförande, riksdagsledamöterna Helge Klöver, Blenda Littmark och Lars-Erik Lövdén, f.d. riksdagsledamoten Lisa Mattson, fastighetsmäklaren Jan Nilsson och landstingsrådet Kay-Vilhelm Winqvist. I maj 1988 avlämnade kommittén sitt slutbetänkande (SOU 1988:7) Frihet från ansvar. Betänkandet har remissbehandlats men ännu inte lett till lagstiftning.

Huvudbetänkandet spänner över stora delar av straffrättens område. Omfattningen av kommitténs förslag har medfört att behandlingen inom regeringskansliet av betänkandet har delats upp i olika etapper. I en första etapp har således behandlats bl.a. kommitténs förslag till regler om domstolarnas straffmätning och påföljdsval. Detta har lett till lagstiftning som trätt i kraft den 1 januari 1989 (prop. 1987/88:120, bet. 1987/88:JuU45, rskr. 1987/88:404, SFS 1988:942–948). Lagstiftningen, som bl.a. innebar att två nya kapitel, 29 och 30 kap., infördes i brottsbalken, anslöt mycket nära till vad kommittén föreslog. Därefter har kommitténs förslag till ändringar i bötesstraffet behandlats och lett till lagstiftning som trätt i kraft den

1 januari 1992 (prop. 1990/91:68, bet. 1990/91:JuU10, rskr. 1990/91:155, SFS 1991:240–301).

Prop. 1992/93:141

I huvudbetänkandet återkom kommittén till frågan om villkorlig frigivning. Den frågan är nu, från delvis andra utgångspunkter än enligt kommitténs förslag, föremål för riksdagens behandling med anledning av regeringens proposition 1992/93:4.

Jag avser nu att ta upp de förslag till ändrade straffskalor som är den del av kommitténs huvudbetänkande som återstår att behandla. Kommitténs förslag är i denna del formellt sett mycket omfattande. Detta beror emellertid i första hand på de generella justeringar som kommittén har ansett vara påkallade med anledning av de förslag som man lagt fram när det gäller villkorlig frigivning. Med hänsyn bl.a. till den behandling frågan om villkorlig frigivning har fått anser jag att det inte finns skäl att följa kommitténs förslag i den delen och jag kommer därför inte att återkomma till de förslagen. Däremot anser jag att det finns anledning att ta till vara många av de förslag beträffande enskilda brott som kommittén lagt fram. Detsamma gäller olika synpunkter och förslag som har framförts under beredningen av kommitténs betänkande.

Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*. En sammanställning av remissyttrandena har upprättats i Justitiedepartementet och finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (dnr 86–980).

I samband med att jag behandlar kommitténs förslag om straffskalor kommer jag att ta upp vissa synpunkter och förslag som har lagts fram även i andra sammanhang.

Riksåklagaren och Rikspolisstyrelsen har i en skrivelse till Justitiedepartementet föreslagit ändring av straffstadgandet om olovligt brukande i 10 kap. 7 § brottsbalken i syfte att förbättra möjligheten att ingripa vid biltillgrepp. Skrivelsen har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 2*. En sammanställning av remissyttrandena har upprättats i Justitiedepartementet och finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (dnr 91–1136). Riksdagen har med anledning av ett antal motioner i samma ämne givit tillkänna att regeringen bör förelägga riksdagen förslag till erforderlig lagstiftning (justitieutskottets betänkande 1990/91:JuU32, rskr. 1990/91:323).

I sitt slutbetänkande (SOU 1990:92) Våld och brottsoffer lämnar Våldskommissionen några förslag med anknytning till utformning av straffskalorna och närliggande ämnen. De kommer som jag förutskickat i senaste budgetpropositionen (prop. 1991/91:100 bil. 3 s. 41) att behandlas nedan. Våldskommissionens betänkande har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 3*. En sammanställning av remissyttrandena har upprättats i Justitiedepartementet och finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (dnr 90–2825).

I sitt betänkande 1990/91:JuU3 tar justitieutskottet med anledning av en motion bl.a. upp frågor om psykiskt våld och anför att riksdagen som sin mening borde ge regeringen till känna att en översyn av den straffrättsliga regleringen av psykiskt våld är erforderlig. Riksdagen biföll utskottets hem-

ställan (rskr. 1990/91:15). Med anledning härav har i Justitiedepartementet upprättats en promemoria som har behandlats vid en hearing den 8 maj 1992. Ett referat av hearingen med utskrift av sakdiskussionen bör fogas till protokollet som *bilaga 4*.

I detta sammanhang kommer jag också att ta upp frågan om straffskalan för sexuellt ofredande som berörs i departementspromemorian (DS 1989:2) Sexuella övergrepp mot barn m.m. Promemorian har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna bör fogas till protokollet som *bilaga 5*. En sammanställning av remissyttrandena har upprättats i Justitiedepartementet och finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (dnr 89-364).

Vidare tar jag nu upp ett förslag om vapenamnesti som 1987 års vapenutredning lade fram i sitt slutbetänkande (SOU 1989:44) Översyn av vapenlagstiftningen. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna bör fogas till protokollet som *bilaga 6*. En sammanställning av remissyttrandena har upprättats i Justitiedepartementet och finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (dnr 89-1937).

I Justitiedepartementet har dessutom upprättats en sammanställning av de remissyttranden som avgivits i anledning av de ovan presenterade förslagen som direkt rör de frågor som jag behandlar i detta sammanhang.

Lagrådet

Regeringen beslutade den 22 november 1992 att inhämta Lagrådets yttrande över förslagen till lag om ansvarsfrihet vid olaga vapeninnehav samt lag om ändring i brottsbalken och vapenlagen (1973:1176). Lagrådsremissens lagförslag bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 8*.

Lagrådet har, av skäl som anges i yttrandet, ifrågasatt om det inte skulle ha varit lämpligare att ta upp mitt förslag om minskning av överlappningen mellan straffskalorna för ett antal brott i ett större och mer systematiskt sammanhang. Jag har förståelse för synpunkten. En sådan generell och systematisk genomgång måste dock göras från delvis andra kriminalpolitiska utgångspunkter än vad nuvarande underlag anger och är därför inte möjlig för närvarande. Lagrådet har vidare haft synpunkter på förslagen till ändring avseende sexuellt ofredande, svindleri och olovlig underrättelseverksamhet (avsnitten 3.1.4, 3.1.8 och 3.1.16). Jag återkommer i det följande till de synpunkterna. Lagrådets yttrande bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 9*.

2 Framlagda förslag m.m.

Som framgått av inledningen grundar sig de förslag som jag kommer att lämna i det följande på flera olika dokument. Beredningsunderlaget är också av något olika karaktär. Jag kommer att i detta avsnitt som en bakgrund presentera de olika förslag och initiativ som ligger till grund för mina överväganden och förslag. I nästa avsnitt (avsnitt 3) redovisar jag mina förslag samt skälen för dem. Därefter följer en kort redogörelse för de ekonomiska konsekvenser förslagen kan leda till.

En följd av att beredningsunderlaget är av skiftande art är att jag kommer att hålla redovisningen kort i de delar där bakgrundsdocumentationen är utförlig, t.ex. beträffande Fängelsestraffkommitténs förslag, medan jag är mer utförlig när bakgrundsmaterialet inte är lika lätt att tillgå, t.ex. beträffande behandlingen av frågan om psykiskt våld.

2.1 Fängelsestraffkommittén

Fängelsestraffkommitténs huvudbetänkande (SOU 1986:13–15) Påföljd för brott – om straffskalor, påföljdsval, straffmätning, villkorlig frigivning m.m. innehåller både en djupgående analys av grunderna för straffsystemet och flera långtgående förslag till lagändringar på straffrättens område. De viktigaste av dessa berör villkorlig frigivning, bötesstraffets utformning, reglerna för straffmätning och påföljdsval samt slutligen straffskalorna för brott.

2.1.1 Villkorlig frigivning

Villkorlig frigivning och därmed sammanhängande frågor behandlas, som jag redan nämnt, i en proposition som för närvarande ligger på riksdagens bord. Om propositionen godtas av riksdagen innebär det ett första steg mot en total reformering av systemet med villkorlig frigivning. Den obligatoriska halvtidsfrigivningen avskaffas och ersätts med ett system där prövning kan ske i varje enskilt fall, dock normalt tidigast sedan två tredjedelar av strafftiden avtjänats. Mitt förslag i den delen avviker från Fängelsestraffkommitténs förslag främst på det sättet att villkorlig frigivning enligt kommittén även i fortsättningen borde ske enligt obligatoriska regler. Jag har inte heller godtagit kommitténs förslag om en generell sänkning av straffskalorna i syfte att kompensera för en senarelagd villkorlig frigivning.

2.1.2 Bötesstraffets ställning

Fängelsestraffkommittén hade som uttalad målsättning att minska användningen av fängelsestraff. Som ett led i den strävan sökte kommittén utvidga tillämpningsområdet för bötesstraffet. Flera av förslagen tog i den delen sikte på straffskalorna eller omständigheter av direkt betydelse för dessa. Kommittén föreslog bl.a. att det maximala antalet dagsböter skulle höjas kraftigt. Vidare föreslog kommittén att vissa mindre straffvärda brott, t.ex. snatteri, skulle ha enbart böter i straffskalan samt att böter skulle införas som straffminimum för några brott som i dag har enbart fängelse i straffskalan, t.ex. misshandel av normalgraden.

Som jag har nämnt i avsnitt 1 har kommitténs förslag angående bötesstraffet redan föranlett ändringar i brottsbalken och en mängd andra lagar och författningar. De förslag som avsåg straffskalorna har dock i huvudsak ännu inte lett till lagstiftning.

Jag vill emellertid i sammanhanget erinra om den parlamentariska kommitté med uppdrag att se över det straffrättsliga påföljdssystemets innehåll och uppbyggnad, "Straffsystemkommittén" (Dir. 1992:47) som regeringen tillkallade under våren 1992. I direktiven anför jag bl.a.

I den nya kommitténs uppdrag bör ingå att undersöka om det finns förutsättningar för att bredda användningen av böter. Olika alternativ är tänkbara. Ett, som förordades av Fängelsestraffkommittén, är att öka utrymmet för böter genom förändringar i straffskalorna. För egen del är jag emellertid tveksam till om detta är en lämplig väg. Däremot torde det kunna finnas anledning att pröva om det är lämpligt att ytterligare utveckla möjligheterna att döma ut böter i kombination med andra påföljder. Om en icke frihetsberövande påföljd kombineras med en kännbar bötespåföljd torde detta kunna anses vara en tillräckligt ingripande reaktion även i många fall som i dag leder till fängelse, under förutsättning att inte brottslighetens art särskilt motiverar fängelse som påföljd. En utveckling i denna riktning torde underlättas om villkorligt fängelse ersätter den nuvarande villkorliga domen eller införs som en ny egen påföljd. Det finns också anledning att överväga om, såsom fallet är i vissa andra länder, även kortvariga fängelsestraff skall kunna kombineras med böter. Detta kan vara en möjlighet att markera ett förhöjt straffvärde på ett annat sätt än genom en längre strafftid. Även andra lösningar kan vara tänkbara.

2.1.3 Straffmätning och påföljdval

På grundval av förslag av Fängelsestraffkommittén infördes år 1989 ny lagstiftning om straffmätning och påföljdval (SFS 1988:942–948). Den nya lagstiftningen innebär att de principer som låg bakom den s.k. behandlingstanken har fått träda i bakgrunden vid domstolarnas påföljdsbestämning. Brottet och inte brottslingen ställs uttryckligen i centrum för påföljdsbestämningen och principerna om legalitet och proportionalitet betonas (jfr prop. 1987/88:120, bet. 1987/88:JuU 45). Jag återkommer något till Fängelsestraffkommitténs förslag i avsnitt 3.1.

2.1.4 Straffskaleöversyn

Fängelsestraffkommittén har i sitt huvudbetänkande ingående diskuterat behovet av och principerna för en straffskalareform. Kommittén har belyst den historiska utvecklingen på området, analyserat och värderat bärkraften av olika argument som åberopats vid straffskaleändringar samt prövat för- och nackdelar med skilda straffskalekonstruktioner. Kommittén har för sin del funnit att uppgiften att se över straffskalorna och att anpassa dem till nutida värderingar är angelägen.

För egen del vill jag framhålla att den översyn som kommittén genomfört enligt min mening visar betydelsen av att i ett sammanhang överväga och pröva vilka straffskalor som bör vara knutna till olika brott även om översynen inte visar på några påtagliga brister i de relationer som nu gäller mellan olika brotts straffskalor. I vissa hänseenden innebär emellertid kommitténs förslag positionsförskjutningar som är angelägna att ta till vara. Jag återkommer till detta.

Som jag redan berört anser jag i motsats till kommittén att det inte finns något behov av en generell matematisk nedjustering av samtliga straffskalor. Även om mitt förslag således begränsas till vissa särskilda brott anser jag att det finns skäl att något beröra vissa av kommitténs generella synpunkter på utformningen av straffskalor. Jag tänker närmast på kommitténs uppfattning om det angelägna i att minska överlappningen mellan straffskalorna för de olika graderna av de gradindelade brotten. Som jag kommer att utveckla närmare i det följande (avsnitt 3.1) instämmer jag i princip i kommitténs uppfattning. Mina förslag innebär också att överlappningen mellan straffskalorna i vissa fall kommer att bli mindre än den normalt har varit. Jag föreslår dock här justeringar av detta slag endast i de fall där jag av andra skäl funnit anledning att föreslå att de aktuella straffskalorna bör ändras.

En huvudtanke och genomgående linje i Fängelsestraffkommitténs förslag är en sänkning av förmögenhetsbrottens och en höjning av främst våldsbrottens straffvärde. I princip delar jag kommitténs uppfattning om i vilken riktning en relativ förskjutning av straffvärdet för olika brott bör ske. Som jag tidigare berört är jag emellertid inte beredd att godta en sådan generell sänkning av straffskalorna för främst förmögenhetsbrott som kommittén förordat. Som jag återkommer till anser jag tvärtom att det vid vissa förmögenhetsbrott finns anledning att markera det allvar med vilket lagstiftaren ser på brottet genom en höjning av straffskalan.

I likhet med kommittén anser jag visserligen att det finns anledning att se något allvarigare på våldsbrott och andra brott som innebär en kränkning av den personliga integriteten än vad som hittills varit fallet. I allmänhet lägger emellertid de nuvarande straffskalorna inte något hinder för en sådan anpassning av påföljderna efter ändrade värderingar och samhällsförhållanden. Såväl vissa statistiska uppgifter som ett antal prejudikat från Högsta domstolen talar också för att straffnivåerna för de aktuella typerna av brott är på väg att höjas även utan att lagstiftningen har förändrats.

På mitt initiativ genomförs nu en undersökning av domstolarnas straffmättningspraxis och dess utveckling. Undersökningen kommer att presenteras under år 1993. I avvaktan på undersökningen anser jag inte att det heller på detta område finns underlag för några generella straffskalajusteringar. Som jag återkommer till bör emellertid straffskalorna vid vissa brott justeras, bl.a. i syfte att stryka under vikten av skydd för den personliga integriteten.

Generellt bör anmärkas att jag i det följande, när jag redovisar Fängelsestraffkommitténs förslag, bortser från de automatiska nedjusteringar som är en följd av grundtanken i kommitténs förslag och som har att göra med både kommitténs förslag beträffande skärpning av den villkorliga frigivningen och dess önskan att genomföra en försiktig sänkning av straffnivån. I de fall kommittén har föreslagit något som avviker från den generella justeringen redovisar jag i vilken riktning, höjande eller sänkande, som förslaget går. Kommitténs förslag innehåller naturligen förslag till ändringar avseende i stort sett samtliga brott i brottsbalken och därutöver en mängd stadganden i specialstraffrätten. Remissinstanserna har i stor ut-

sträckning lämnat förslagen till ändringar avseende särskilda brott utan erinran. Min redovisning av vad remissinstanserna har anfört inskränker sig till de fall där de har uttalat sig särskilt om ett visst brott.

2.2 Riksåklagarens och Rikspolisstyrelsens förslag om åtgärder mot olovligt brukande av tillgripet fortskaffningsmedel

I rättsfallet NJA 1990 s. 9 slog Högsta domstolen fast att tillgrepp av fortskaffningsmedel (8 kap. 7 § brottsbalken) inte kan utgöra förbrott till häleri (9 kap. 6 § brottsbalken). Mot bakgrund av detta framför Riksåklagaren (RÅ) och Rikspolisstyrelsen (RPS) i en gemensam hemställan förslag om ändringar i strafflagstiftningen bl.a. i syfte att ge polis och åklagare möjlighet att ingripa med personella straffprocessuella tvångsmedel mot den som påträffas i en stulen bil men som påstår att han inte tillgripit bilen själv utan övertagit den från annan. I sin gemensamma framställning anför myndigheterna bl.a. följande.

Den avgörande frågan (i rättsfallet, *min anmärkning*) var om det föregående tillgreppet av bilen kunde anses utgöra ett förbrott till häleri genom att bilen, såsom förutsätts i bestämmelsen om häleri, "frånhänts" ägaren genom brottet. Domstolarna ansåg inte att ett tillgrepp av fortskaffningsmedel innebär ett sådant frånhållande och O dömdes därför endast för olovligt brukande.

Straffskalan för normalgraden av olovligt brukande är böter eller fängelse i högst sex månader. Är brottet grovt kan dömas till fängelse i högst två år. Omständigheter som kan medföra att brottet bedöms som grovt är exempelvis att gärningen avsett mycket värdefull egendom eller förorsakat stor skada eller olägenhet (se kommentaren till BrB I, femte uppl., s. 620, som återger departementschefens uttalande i prop. 1985/86:65 s. 47). Exempelen passar generellt sett inte in på fallet att någon olovligen brukar ett tillgripet fortskaffningsmedel.

Tillgrepp av fortskaffningsmedel är en brottstyp som under den senaste tioårsperioden har ökat ständigt. Antalet biltillgrepp har nära nog tiodubblats sedan år 1981. År 1989 anmäldes sammanlagt 78 215 tillgrepp eller försök till tillgrepp av olika fortskaffningsmedel, fördelade på 69 033 bilar, 3 386 motorcyklar och 5 796 mopeder. Detta innebar en ökning från 1988 med nästan 10 000 fordon. Brottstypen är starkt koncentrerad till storstäderna. Den som utsätts för ett fordonstillgrepp åsamkas vanligen ekonomisk skada och personliga olägenheter samtidigt som samhället och försäkringsbolag drabbas ekonomiskt. Tillgripna personbilar används också i en inte obetydlig omfattning i samband med annan brottslighet. Det råder ingen tvekan om att ökningen av biltillgreppen numera har nått en sådan nivå att de utgör ett stort kriminalpolitiskt problem.

I praktiken är det mycket vanligt att den som påträffas i en tillgripen bil hävdar att han inte själv tillgripit bilen utan att han "övertagit" den från någon annan. Bevisläget blir då ofta sådant att uppgiften måste godtas och att lagföring kan ske endast för olovligt brukande trots att det finns en stark misstanke om att vederbörande själv har tillgripit bilen. Även om skäl till häktning föreligger med hänsyn till att det är fråga om upprepad och likartad brottslighet eller att det finns risk för att bevis undanröjs utgör straffskalan för olovligt brukande i normalfallet hinder mot anhållande eller häktning. Den misstänkte måste då friges efter ett kort förhör, även om det kan konstateras att denne, vanligen en ungdom, befinner sig i en period av massiv brottslighet där flera personer i samma gäng kan ingå. I sådana fall föreligger dessutom ofta utredningssvårigheter med avseende på den

RÅ och RPS finner situationen mycket otillfredsställande och gör gällande att lagstiftningen bör ändras så att straffskalan för det brott som det är fråga om i den angivna situationen kommer att innehålla fängelse i ett år eller däröver. RÅ och RPS diskuterar tre olika alternativ.

Enligt den första lösningen skulle häleriparagrafen ändras så att krav inte längre ställs på att egendomen frånhänts ägaren genom brott utan att det skulle vara tillräckligt för att häleriansvar skall inträda att besittningsrubbing har skett.

Som en annan tänkbar lösning anförs att rekvisiten för tillgrepp av fortskaffningsmedel ändras så att det för straffansvar skall vara tillräckligt att någon olovligen tager eller brukar fortskaffningsmedlet, i stället för tager och brukar som lydelsen i paragrafen är för närvarande.

Den tredje lösningen som RÅ och RPS anger är att föreskriva att brukande av olovligt tillgripet fortskaffningsmedel regelmässigt skall bedömas som en grov form av olovligt brukande.

Förslagsställarna förordar det tredje förslaget som det mest ändamålsenliga och lagtekniskt minst ingripande. De föreslår därvid att tredje stycket i 10 kap. 7 § brottsbalken ges följande lydelse: "Är brott enligt första stycket grovt, döms till fängelse i högst två år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om gärningen avsett olovligen tillgripet motordrivet fortskaffningsmedel eller mycket värdefull egendom eller om det förorsakat stor skada eller olägenhet."

2.3 Våldskommissionens förslag

Våldskommissionen avgav sitt slutbetänkande i november 1990. Kommissionen hade som uppdrag att komma med förslag som skulle kunna motverka våldet och förbättra stödet till brottsoffer. Dess huvuduppgift var enligt direktiven att fänga upp och stötta det breda engagemanget mot våldet och för brottsoffren. I uppdraget låg att öka skyddet för grupper som löper särskild risk att utsättas för våld, att främja åtgärder som är ägnade att motverka våldet, särskilt på gator och torg, samt att förbättra möjligheterna att ingripa mot våldsverkare.

Kommissionen lägger fram förslag av olika karaktär i syfte att minska förekomsten av våld i samhället. Bland dem kan nämnas åtgärder för att förändra miljöer där våld uppstår, särskilda insatser mot ungdomsbrottslingar, punktmarkering av vaneförbrytare och åtgärder för att förbättra det lokala samarbetet mot brott genom lokala brottsförebyggande organ i kommunerna.

Kommissionen lägger även fram förslag i syfte att påverka påföljdsvalet vid misshandel av normalgraden samt ett förslag om ändring av graderingen av brottet övergrepp i rättsak (17 kap. 10 § brottsbalken). Av kommissionens förslag avser jag att i detta sammanhang behandla sistnämnda två förslag.

Kommissionen utgår från ett uttalande i förarbetena till brottsbalken i vilket uttalas att misshandel som inte är av bagåtellartad natur normalt bör föranleda fängelse. Utifrån Högsta domstolens praxis under senare år anser sig kommissionen kunna konstatera att det numera råder tveksamhet om den grundtanken fortfarande är vägledande vid domstolarnas påföljdsval och att det kan förväntas en ökad användning av icke frihetsberövande påföljd vid misshandelsbrott av normalgraden, en utveckling som kommissionen finner mindre lämplig.

Kommissionen föreslår därför att andra stycket i 30 kap. 4 § brottsbalken ändras så att det på ett tydligare sätt framgår att vissa brott, däribland misshandel, är av sådan art att fängelse skall vara normalpåföljd för de brotten. Den föreslagna lydelsen är "som skäl för fängelse får rätten beakta 1. brottslighetens straffvärde, 2. att brottet är av sådan art att särskilda skäl krävs för annan påföljd eller 3. att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott.

2.3.2 Hot mot parter och vittnen

Att parter och vittnen fritt och sanningsenligt kan avge sina utsagor inför polis och domstolar utgör enligt Vårdskommissionen ett av de fundament som den svenska rättsordningen vilar på. Angrepp mot parter och vittnen utgör angrepp på samhället. Om samhället inte förmår skydda parter och vittnen från övergrepp hotas hela rättsordningen. I syfte att inskräpa hur allvarligt rättsordningen ser på övergrepp i rättssak föreslår kommissionen att bestämmelsen i brottsbalken om påföljd för normalgraden av övergrepp i rättssak anpassas till påföljden för mened. Det skulle innebära att det för brott av normalgraden endast kan följa fängelse och att böter förbehålls gärningar som kan bedömas som ringa brott.

2.4 Åtgärder för att motverka psykiskt våld

2.4.1 Den straffrättsliga regleringen

Det finns en mängd olika beteenden som kan betraktas som övergrepp mot annan utan att fysiskt våld används eller någon fysisk skada tillfogas offret. För den enskilde kan även ett sådant övergrepp få svåra och långvariga följder. Psykiskt våld är sålunda ett problem i samhället. Problemet är emellertid mångfacetterat, och det låter sig inte lätt regleras straffrättsligt.

I den nuvarande straffrättsliga regleringen finns ett antal bestämmelser som kan tänkas bli tillämpliga när det gäller att beivra övergrepp som kan betecknas som någon form av psykiskt våld. Nedan följer en kort redogörelse för några sådana bestämmelser.

Misshandel (3 kap. 5 § brottsbalken). För misshandel döms den som tillfogar någon annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta. Likaså är det misshandel när någon försätter en annan person i vanmakt eller något annat sådant tillstånd.

Till sjukdom hänförs även psykisk sjukdom och psykisk invaliditet. Handlingen skall sålunda medföra ett psykiskt lidande som medför en medicinskt påvisbar effekt, t.ex. psykisk chock eller neuros.

Det kan antas att det i fall av allvarligt psykiskt våld kan uppkomma sådana medicinskt påvisbara effekter som hänger samman med våldet att ansvar för misshandel kan komma i fråga för den som har gjort sig skyldig till övergreppet.

Vållande till kroppsskada eller sjukdom (3 kap. 8 § brottsbalken). I de fall där ansvar inte kan utkrävas för misshandel på grund av att gärningsmannen inte haft uppsåt att åstadkomma den ansvarsgrundande effekten kan det komma i fråga att bedöma hans oaksamma handlande som vållande till kroppsskada eller sjukdom.

Sålunda kan den som av oaksamhet åsamkar någon annan ett medicinskt påvisbart psykiskt lidande dömas för vållande till sjukdom.

Arbetsmiljöbrott (3 kap. 10 § brottsbalken). Om vållande till sjukdom har begåtts genom att någon uppsåtligt eller av oaksamhet åsidosatt vad som i enlighet med arbetsmiljölagen (1977:1160) ålegat honom till förebyggande av ohälsa eller olycksfall skall han dömas för arbetsmiljöbrott.

Om en arbetstagare blir utsatt för psykiskt våld på arbetsplatsen kan sålunda ansvar enligt detta lagrum utkrävas av den som uppsåtligt eller av oaksamhet har åsidosatt sina åligganden i enlighet med arbetsmiljölagen.

Hemfridsbrott (4 kap. 6 § första stycket brottsbalken). I de fall där någon uppsöker en annan person i dennes bostad i endast terroriserande syfte kan den aktuella bestämmelsen om hemfridsbrott bli tillämplig.

Ofredande (4 kap. 7 § brottsbalken). Som ofredande straffas handlingar av vitt skilda slag. Dit hör bl.a. om någon avsiktligt knuffar eller rycker och sliter i en annan person, om gärningen inte är att bedöma som misshandel eller försök därtill. Andra handlingar som kan falla under bestämmelsen är om någon antastar en kvinna med t.ex. klappar eller smekningar. Upprepade telefonpåringningar eller brevfrösendelser liksom falska meddelanden kan, om de utgör en kännbar fridskränkning, bedömas som ofredande.

Förtal (5 kap. 1 § brottsbalken). En form av trakasserier som kan tänkas förekomma på t.ex. en arbetsplats är att någon medarbetare utpekas som brottslig eller på något annat sätt klandervärd. Om sådana uppgifter sprids i syfte att utsätta den utpekade för andras missaktning kan ansvar utkrävas för förtal.

Förolämpning (5 kap. 3 § brottsbalken). Den som smädar någon annan genom kränkande tillmäle eller beskyllning eller genom något annat skymfligt beteende mot honom kan dömas för förolämpning.

Sexuellt ofredande (6 kap. 7 § andra stycket brottsbalken). För sexuellt ofredande skall den dömas som bl.a. genom ord eller handling på ett uppenbart sedlighetssårande sätt uppträder anstötligt mot någon annan.

I olika sammanhang har belysts att sexuellt ofredande på arbetsplatser är förekommande i inte obetydlig omfattning.

Överträdelse av besöksförbud (24 § lagen/1988:688/ om besöksförbud). En person kan meddelas besöksförbud vilket innebär att personen förbjuds

att besöka eller på annat sätt ta kontakt med en annan person eller att följa efter den andre. Besöksförbud får meddelas om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att den som meddelas förbudet kommer att begå brott mot, förfölja eller på annat sätt allvarligt trakassera den som förbudet skall skydda.

Syftet bakom regleringen med ett särskilt besöksförbud är främst att skapa ett extra skydd för förföljda och trakasserade kvinnor.

2.4.2 Behovet av ändringar

I sitt av riksdagen i den delen godtagna betänkande Vissa straffrättsliga frågor m.m. (bet. 1990/91:JuU3, rskr. 1990/91:15) har justitieutskottet bl.a. behandlat vissa frågor om psykiskt våld.

I betänkandet (s. 10 f.) redogör utskottet för vad föredragande statsrådet uttalat i förarbetena till brottsbalken (prop. 1962:10 s. 90 B) i frågan om straffbarhet av olika former av psykisk påverkan. Av den redogörelsen framgår att det är avsett att vissa svårare former av psykisk påverkan skall falla under brottsbalkens misshandelsbegrepp. Mot bakgrund av lagtekniska svårigheter har i förarbetena inte dragits upp någon bestämd gräns för när svårare psykisk påverkan skall anses föreligga. Det närmare ställningstagandet till gränsdragningsproblemet har i stället överlämnats till rätts-tillämpningen. Av förarbetena till brottsbalken framgår också att, om gärningen i ett sådant gränsfall inte kan bedömas som misshandel, det ofta kan föreligga någon form av frihets- eller fridsbrott.

Utskottet konstaterar i betänkandet att det saknas refererad rättspraxis från Högsta domstolen och hovrätterna i frågan om psykiskt våld.

Mot bakgrund av att psykiskt våld och då särskilt mobbning är vanligt förekommande och många gånger kan skada mer än fysiskt våld anser utskottet att en översyn av den straffrättsliga regleringen av psykiskt våld är erforderlig. I samband med en sådan översyn bör det enligt utskottets mening göras en uppskattning av antalet straffbara övergrepp av psykiskt våld. Utskottet anser också att det i sammanhanget bör övervägas i vilken utsträckning det är möjligt att genom en tydligare straffrättslig reglering öka skyddet för människor som utsätts för sådant våld.

Frågor om psykiska trakasserier har behandlats av riksdagen i olika sammanhang (se t.ex. bet. 1990/91:AU8, AU17 och AU22). Det har då rört sig om främst mobbning och sexuella trakasserier på arbetsplatser.

Med anledning av riksdagens uttalande har inom Justitiedepartementet utarbetats en kort promemoria. Med den som underlag inbjöd Justitiedepartementet som nämnts till en hearing i maj 1992. Promemorian innehöll ett antal frågor som låg till underlag för diskussionen vid hearingen. Diskussionen fokuserades kring dels kunskapen om faktisk förekomst av psykiskt våld och vilken forskning som bedrivs samt dels rättsväsendets hantering av de fall av psykiskt våld som kommer till myndigheternas kännedom.

Mina övergripande överväganden i anslutning till de problemställningar som ämnet aktualiserar kommer jag att redovisa i avsnitt 3.3.

Den 1 juli 1992 genomfördes flera förändringar i brottsbalkens regler om sexualbrott i 6 kap. Ändringarna föranleddes av förslag i departementspromemorian Sexuella övergrepp mot barn m.m. (Ds 1989:6), vilken i sin tur till del var initierad av en framställning från riksdagen. Den i detta sammanhang viktigaste förändringen var att två nya grova grader infördes, grovt sexuellt tvång och grovt sexuellt utnyttjande. Straffskalan för de nya brotten bestämdes till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år. Ändringarna låg i linje med de förslag som framfördes i promemorian. För närmare detaljer hänvisas till den och till prop. 1991/92:35 samt justitieutskottets betänkande 1991/92:JuU7.

I promemorian diskuteras huruvida maximistrafet för sexuellt ofredande, som för närvarande är fängelse i högst ett år, bör höjas. Straffbestämmelsen återfinns i 6 kap. 7 § brottsbalken. I paragrafens första stycke föreskrivs straff för den som sexuellt berör barn under femton år utan att det är fråga om sexuellt umgänge eller som förmår barnet att företa eller medverka i en handling av sexuell innebörd. I andra stycket straffbeläggs blottande och andra uppenbart sedlighetssårande handlingar.

Enligt promemorian talar en jämförelse mellan straffvärdet hos vissa av de handlingar som avses med bestämmelserna om sexuellt ofredande och andra sexualbrott för att straffet för sexuellt ofredande bör höjas och att straffmaximum bör sättas till i vart fall hälften av vad som gäller för sexuellt utnyttjande av underårig. Med hänvisning till den inom Justitiedepartementet pågående straffskaleöversynen lades det inte fram något förslag om höjning av maximistrafet för sexuellt ofredande.

Justitieutskottet förutsätter i sitt betänkande med anledning av propositionen med förslag till ändringar i 6 kap. brottsbalken att frågan om straffskalan för sexuellt ofredande skall tas upp igen. Mina närmare överväganden och mitt förslag återkommer jag till i det följande (avsnitt 3.1.4).

2.6 "Vapenamnesti"

Slutbetänkandet avgivet av 1987 års vapenutredning (SOU 1989:44) Översyn av vapenlagstiftningen innehåller bl.a. ett förslag om vapenamnesti, med vilket menas att allmänheten under en period till polisen skall straffritt kunna lämna in vapen och ammunition som man innehar utan att vara berättigad till det. Utredningen hänvisar till erfarenheter från Danmark som tillåtit sådan inlämning under en begränsad period såväl år 1970 som år 1986 med gott resultat. Vidare betonar utredningen att det inte är ovanligt att polismyndigheterna får förfrågningar från privatpersoner som vill bli av med vapen som de inte har gällande tillstånd för.

Utredningen anser att övervägande skäl talar för att man bör pröva att tillåta straffri inlämning under ett års tid. Inlämningen måste ske frivilligt och inlämnaren skall kunna vara anonym. Inlämnade vapen som är anmälda som stulna skall lämnas tillbaka till ägaren. Vapen av musealt eller militärt intresse bör enligt utredningen kunna bevaras. I övrigt bör de inlämnade

vapnen förstöras. Jag återkommer strax (avsnitt 3.2) med en närmare redovisning av mina överväganden samt den närmare utformningen av straffriheten. Utredningens lagförslag bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 7*.

3 Motivering

3.1 Ändringar av straffskalor

Allmänna utgångspunkter

Enligt de bestämmelser om straffmätning som trädde i kraft den 1 januari 1989 är huvudprincipen att straff skall mätas ut efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Vid bedömningen av straffvärdet skall domstolen särskilt beakta den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit men också vad gärningsmannen insett eller bort inse om detta liksom de avsikter eller motiv som han haft för sitt handlande.

För att underlätta rättstillämpningen ges i särskilda paragrafer exempel på olika omständigheter som skall beaktas som försvårande och för mildrande vid straffmätningen.

Grundtanken bakom dessa bestämmelser är att markera att principerna om ekvivalens och proportionalitet skall vara vägledande för domstolarnas straffmätning så att lika svåra brott skall bestraffas lika strängt och svårare brott skall straffas strängare än lindrigare brott.

Att dessa principer bör vara vägledande för straffmätningen föreligger det stor enighet om. Erfarenheten visar dock att uppfattningarna om vad som är lika svåra brott och vad som är svårare och lindrigare brott i hög grad kan skifta mellan olika tider, olika kulturer och olika personer. Avsikten med de nya straffmättningsreglerna är emellertid inte att de enskilda domarnas värdering av olika brotts straffvärde skall vara avgörande för straffmätningen. Målsättningen är givetvis att straffnivån för olika brott skall vara oberoende av vilken domare som dömer i det enskilda fallet. Detta har i lagtexten markerats genom att det anges att straffmätningen skall ske med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning.

Det är naturligt att uppgiften att ansvara för att rättstillämpningen sker med beaktande av både proportionalitets- och ekvivalensprinciperna och likhetsprincipen i första hand måste ankomma på domstolarna. Någon möjlighet för lagstiftaren att kunna förutse alla variationer som verkligheten kan bjuda på finns inte. Utan att rubba de grundläggande principerna går det inte heller att fånga verkligheten i ett system som tillåter rättstillämpningen att bli en enkel subsumtion under givna regler. Vi måste acceptera att lagstiftning är ett relativt trubbigt instrument i detta sammanhang.

Vad lagstiftaren kan göra är att ange de ramar inom vilka rättstillämpningen kan röra sig och de grundläggande principer som då skall tillämpas. Ett styrmedel är härvidlag de straffskalor som anknyter till olika brott. Genom straffskalorna markerar lagstiftaren sin värdering av olika brottstypers straffvärde och vägleder därigenom domstolarnas straffmätning i enskilda

fall. Ett annat styrmedel är straffmättningsregler av det slag som nu har införts i Sverige.

De olika brottsbeskrivningar som vi har i vår strafflagstiftning omfattar ofta både gärningar med ett mycket högt straffvärde och sådana som har ett lågt straffvärde. Överväganden beträffande vilken straffskala som skall gälla för gärningar som faller under en viss brottsbeskrivning måste därför alltid ske med hänsyn till både de grövsta och de lindrigaste fallen. Detta kan tillgodoses på olika sätt.

Fängelsestraffkommittén har i sitt huvudbetänkande diskuterat tre olika principer för straffskalornas konstruktion (SOU 1986:14 s. 153 ff.). Straffskalorna kan vara heltäckande och således omfatta alla tänkbara fall av brottet. De kan ta sikte på normalfallen av brottet och kompletteras med förhållandevis generösa möjligheter att avvika från den i straffbestämmelsen angivna skalan. Slutligen kan de vara inriktade på huvuddelen av de fall som ryms inom bestämmelsen samtidigt som det kan finnas möjlighet att i undantagsfall avvika från skalan. Den senaste typen av skalor är den som för närvarande utnyttjas i svensk rätt. Fängelsestraffkommitténs förslag innebär att detta även skall gälla i framtiden. Denna ståndpunkt har tillstyrkts av samtliga remissinstanser som berört frågan.

Också jag delar kommitténs uppfattning. För denna ståndpunkt talar främst att domstolarna är vana vid denna typ av skalor och att en principiell omläggning alltid medför risker för att tillämpningen åtminstone inledningsvis blir osäker och ojämn.

Att jag förordar att straffskalorna även i framtiden bör konstrueras med inriktning på huvuddelen av fallen innebär inte att jag anser att det saknas anledning att kritiskt granska om det omfång som straffskalorna nu har är lämpligt. Som jag tidigare har nämnt (avsnitt 2.1.4) finns det emellertid inte i detta sammanhang anledning att genomföra en total översyn av straffskalorna på sätt som Fängelsestraffkommittén föreslår. De förslag angående straffskalorna som jag nu lägger fram är därför i princip begränsade till vissa särskilda brott där åtgärder framstår som särskilt angelägna. Ett skäl till detta är det omfattande uppdrag som nyligen lämnats till Straffsystemkommittén. I direktiven (Dir. 1992:47) framhålls att det står kommittén fritt att föreslå förändringar även när det gäller straffskalorna. Mot den bakgrunden kommer jag inte heller att närmare gå in på resonemang rörande straffskalornas allmänna utformning.

Med dessa utgångspunkter har jag inskränkt min översyn till straffskalorna för vissa enskilda brott och då främst våldsbrott och andra integritetskränkande gärningar. Översynen har såväl en systematisk inriktning, på det sättet att straffskalan för ett enskilt brott kan behöva anpassas efter den struktur som i övrigt gäller i strafflagstiftningen, som en materiell sida. Med det senare avses att straffvärdet för ett brott, som det kommer till uttryck i straffskalan kan behöva justeras. Jag vill dock understryka att syftet med att utdöma straff ytterst är att markera samhällets ogillande av vissa normöverträdelser samtidigt som, när det gäller brott mot enskilda, offret härigenom får en upprättelse. Det förtjänar dock att i sammanhanget betona att de justeringar som görs nu i allmänhet inte är

avsedda att påverka den straffmätning som tillämpas i dag. De höjningar av straffmaxima som föreslås skall således inte tas till intäkt för en allmän uppjustering av straffen för de aktuella brotten. Frågan om större förändringar av straffmätningsreglerna kan det finnas anledning att återkomma till efter det att den av mig initierade undersökningen av straffmätningsspraxis vid vissa våldsbrott har slutförts.

Straffskalan vid gradindelade brott

Överlappningar förekommer regelmässigt vid gradindelade brott. Som exempel kan nämnas att straffskalan för stöld i dag sträcker sig från allmänna fängelseminimum till fängelse i två år medan minimum för grov stöld är fängelse i sex månader och maximum fängelse i sex år. Straffskalan för stöld överlappar alltså straffskalan för grov stöld med ett och ett halvt år. I vissa fall är överlappningen än mer markerad än i det exempel som jag nu nämnt. I praktiken är det emellertid endast i sällsynta fall som domstolarna utnyttjar den del av straffskalan för den lägre graden som överlappar straffskalan för den högre.

Fängelsestraffkommittén har efter en analys av olika omständigheter som kan åberopas för att ha överlappande straffskalor föreslagit att överlappningen bibehålls men minskas kraftigt. En stor majoritet av de remissinstanser som har yttrat sig i den frågan, bl.a. Svea hovrätt, Stockholms tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Juridiska fakulteten i Stockholm, Sveriges domareförbund och Sveriges advokatsamfund, ställer sig positiva till en minskning av överlappningen.

Det skäl som Fängelsestraffkommittén åberopat för att bibehålla överlappningen är främst att bedömningen av ett brotts konkreta straffvärde delvis sker efter andra grunder än de som används för att bestämma till vilken grad brottet är att hänföra. Fängelsestraffkommittén pekar som exempel på ett par av de försvårande omständigheter som numera finns intagna i 29 kap. 2 §. De exempel kommittén anger gäller fall där den dömda avsett att brottet skulle få allvarigare verkningar än det faktiskt fått samt då han förmått någon annan att medverka till brottet genom missbruk av dennes ungdom. Sådana omständigheter skall, i den mån det subjektiva överskottet inte leder till ansvar för ett försöksbrott enligt en högre grad, inte beaktas vid gradindelningen. Detta medför att straffvärdet för en stöld i vissa fall kan bli så högt att det blir högre än minimistraftet för grov stöld.

För egen del vill jag också särskilt peka på att den i förhållande till kommitténs förslag annorlunda lösning av återfallsproblematiken som genomfördes i januari 1989 (se 29 kap. 4 § brottsbalken) medför att det vid brott av normalgraden även vid återfall kan finnas behov att döma ut ett högre straff än minimistraftet för den grövre graden.

Jag delar således kommitténs uppfattning att det finns sakligt bärande skäl för att bibehålla en viss överlappning av straffskalorna vid gradindelade brott. Även om de nuvarande överlappningarna, som kommittén med instämmande av remissinstanserna har framhållit, framstår som omotiverat stora anser jag att det inte i detta sammanhang finns anledning att genomföra någon generell reform som tar sikte på överlappningsproblematiken. I

de fall jag har funnit anledning att lämna förslag som gäller gradindelningen av olika brott har jag emellertid föreslagit en minskning av överlappningen i förhållande till vad som är vanligt för närvarande.

I flera av de nedan behandlade straffstadgandena föreslår jag utöver ändringarna av straffskalorna, språkliga eller redaktionella justeringar.

3.1.1 Misshandel, 3 kap. 5 § brottsbalken

Mitt förslag: Fängelse i sex månader införs som maximistraff för ringa misshandel.

Fängelsestraffkommitténs förslag: Minimistraffet för normalgraden av misshandel skall sättas till 100 dagsböter.

Vårdskommissionens förslag: Vårdskommissionen föreslår att det i lagtext skall klart framgå att fängelse är normalpåföljd för misshandelsbrott av normalgraden. Kommissionen föreslår härvidlag en ändring av lydelsen i 30 kap. 4 § brottsbalken.

Remissinstanserna: Ett antal remissinstanser, däribland Riksåklagaren, Svea hovrätt, Hovrätten för Nedre Norrland, Norrköpings tingsrätt, Domstolsverket och Sveriges domareförbund, avvisar tanken på att böter införs i straffskalan för normalgraden av misshandel. Beträffande Vårdskommissionens förslag är remissopinionen delad. Samtliga tillfrågade allmänna domstolar, Brottsförebyggande rådet, Justitieombudsmannen samt Sveriges domareförbund avstyrker dock förslaget.

Skälen för mitt förslag: Misshandel innebär att uppsåtligen tillfoga annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller att försätta personen i vanmakt eller annat sådant tillstånd. Med kroppsskada avses t.ex. sår, svullnader, benbrott och funktionsrubbingar som försämrar rörelseförmåga, syn eller hörsel. Smärta är fysiskt lidande som inte är alldeles obetydligt i intensitet och varaktighet. Till sjukdom hänförs även psykisk sjukdom och psykisk invaliditet. Vanmakt innebär praktiskt taget fullständig brist på kroppslig kontroll, t.ex. medvetlöshet eller sömn. Vid gränsdragningen mellan normalgraden av misshandel och ringa misshandel skall samtliga omständigheter, inte bara skadans svårhet, beaktas.

Minimistraffet för normalgraden av misshandel har allt sedan brottsbalkens införande år 1965 varit allmänna fängelseminimum medan endast böter har ingått i straffskalan för ringa brott. Redan i Straffrättskommitténs förslag till brottsbalk underströks allvaret hos misshandelsbrottet (SOU 1953:14 s. 137). I propositionen med förslag till brottsbalk uttalade departementschefen att misshandelsbrott som inte är av bagatellartad natur normalt bör föranleda fängelse (prop. 1962:10 B s. 91).

Vårdskommissionen gör gällande att påföljdspraxis har kommit att bli oklar beträffande valet av påföljd vid normalgraden av misshandel. Kommissionen hänvisar därvid till att Högsta domstolen i NJA 1990 s. 84 II gjort uttalanden som enligt kommissionen kan ge domstolarna upp-

fattningen att icke frihetsberövande påföljd är normalpåföljd vid ett sådant brott.

Jag delar flera remissinstansers, däribland Svea hovrätts, uppfattning att det av praxis inte kan utläsas att grundtanken att misshandel av normalgraden är ett brott av sådan art att det bör leda till fängelse har övergivits. Att fängelse normalt skall följa på misshandel som inte är ringa talar även senare praxis i Högsta domstolen (se bl.a. NJA 1990 s. 521 och 1991 s. 438). Även om det finns all anledning att betona det allvar med vilket man bör se på våldsbrott saknas det enligt min mening därför skäl att nu ändra i brottsbalken för att förtydliga att den tillämpade grundsatsen gäller. En liknande lydelse av 30 kap. 4 § brottsbalken som den kommissionen föreslår godtogs inte av Lagrådet i samband med återinförandet av 30 kap. Den nu gällande lydelsen innebär inte heller i sak något annat än den lydelse som kommissionen föreslår. Även detta talar för att inte genomföra kommissionens förslag i denna del.

Att som Fängelsestraffkommittén föreslår införa böter i straffskalan för misshandel av normalgraden skulle kunna tolkas som en signal att misshandelsbrotten bör ha ett lägre straffvärde än som nu är fallet. Jag har i det föregående (avsnitt 2.1.2) nämnt kommitténs förslag att införa ett högt antal dagsböter som minimistraff för ett antal brott som i dag har fängelse som minimum. I detta sammanhang kan det inte bli fråga om att föra vidare kommitténs förslag rörande minimistraffet för misshandel av normalgraden.

I samband med att brottsbalken infördes diskuterades om det skulle finnas en ringa grad av misshandel. Straffrättskommittén föreslog en sådan med straffskalan böter eller fängelse i högst sex månader medan propositionen upptog ett förslag med en ringa variant med endast böter i straffskalan. Någon närmare motivering till varför fängelse inte togs med i propositionens förslag lämnades inte utan departementschefen följde ett förslag från Lagrådet i den delen (a. prop. B s. 416 och C s. 175). Även om ringa misshandel omfattar de lindrigaste fallen av misshandel där det i stort sett uteslutande är tillräckligt med böter som påföljd kan det tänkas situationer där en annan påföljd framstår som påkallad. Jag tänker då på upprepade brott som gränsar mot normalgraden av misshandel eller massiva återfall i ringa brott. Här bör också beaktas att psykisk påverkan kan falla under misshandelsbegreppet och att ett upprepat psykiskt våld kan leda till så svåra följder att en sträng reaktion förefaller naturlig.

En berättigat sträng syn på våldsbrottslighet rimmar också, vilket även Fängelsestraffkommittén framhåller, mindre väl med det förhållandet att den ringa graden av misshandel har ett lägre straffmaximum än snatteri.

Fängelse i högst sex månader bör därför införas som straffmaximum vid misshandel som är att betrakta som ringa. Avslutningsvis vill jag påpeka att fängelse är avsett att tillämpas endast undantagsvis. Det bör även nämnas att det bakom förslaget inte ligger någon ändrad syn på gränsdragningen mellan det ringa brottet och misshandel av normalgraden.

Mitt förslag: Brottet olaga hot delas in i två grader genom att en särskild skala för brott som är grovt införs.

För normalgraden föreslås straffskalan bli böter eller fängelse i högst ett år och för den grova graden fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Detta innebär att straffmaximum för brottet höjs från två till fyra års fängelse.

Fängelsestraffkommitténs förslag: Som mitt vad gäller gradindelningen. Kommittén föreslår ett väsentligt lägre straffmaximum för brott av normalgraden.

Remissinstanserna: De remissinstanser som uttalar sig i frågan godtar förslaget om att införa en särskild skala för grova former och straffskalans utformning för detta. Bl. a. Riksåklagaren, Svea hovrätt, Hovrätten för Nedre Norrland, Sveriges Domareförbund och Svenska polisförbundet kritiserar dock det föreslagna maximistraffet, tre månaders fängelse, för normalgraden av olaga hot. Kritiken tar bl. a. sikte på att den föreslagna straffskalan inte skulle göra det möjligt att tillämpa reglerna om anhållande och häktning.

Skälen för mitt förslag: Genom straffbudet om olaga hot stadgas straff för vissa fall av hot. Olaga hot består i att lyfta vapen mot annan eller på annat sätt hota med brottslig gärning på sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig fruktan för egen eller annans säkerhet till person eller egendom. Med stadgandet avses främst att bereda straffrättsligt skydd för vissa angrepp på enskild persons känsla av trygghet till person och egendom. Brottet är ett fridsbrott. Det är tillräckligt att hotet är ägnat att hos den hotade framkalla allvarliga farhågor att hotet skall verkställas. Stort avseende fästs vid hur situationen har tett sig från den hotades synpunkt. Om gärningsmannen verkligen hade för avsikt att fullfölja hotet inverkar inte på bedömningen av gärningens straffbarhet.

Olaga hot innebär således ett angrepp på den personliga integriteten. Sådana angrepp bör staten allmänt sett reagera strängare mot än för närvarande. Svåra fall av olaga hot kan i bland utvecklas till psykisk terror och medföra svårt lidande. För sådan brottslighet bör det kunna dömas till ett mycket strängt straff. Det nuvarande maximistraffet, två års fängelse, anser jag i likhet med kommittén vara för lågt. Jag delar därför kommitténs uppfattning att det finns ett behov av att höja maximistraffet för grova former av olaga hot och att det samtidigt bör skapas en särskild straffskala med enbart fängelse för detta.

Beträffande straffskalans utformning föreslår jag att straffminimum för grovt brott skall vara fängelse i sex månader och att maximistraffet för normalgraden skall vara fängelse i högst ett år.

Olaga hot föranleder för närvarande i stor utsträckning endast böter. Som exempel på detta kan jag nämna att år 1991 dömdes till böter i 527 fall av

1 128. Någon anledning att se strängare på sådana fall av mer lindriga olaga hot torde normalt inte finnas. De brott som bör bedömas som grova är i princip de allvarigaste av de fall som redan i dag föranleder fängelsestraff. För att ett olaga hot skall vara att bedöma som grovt bör således krävas att brottet i betydande grad skiljer sig från "normala" fall av olaga hot. Faktorer som kan vara av betydelse är, förutom hotets innebörd och hur akut det framstår, om hotet riktats mot någon med en särskilt skyddslös ställning eller om det är fråga om upprepade allvarliga hot. En jämförelse kan här göras med konstruktionen av det grova misshandelsbrottet (jfr prop. 1987/88:14 s. 5 ff.). Vid bedömningen av om en misshandel är att anse som grov skall, enligt 3 kap. 6 § brottsbalken, särskilt beaktas, om gärningen var livsfarlig eller om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller eljest visat särskild hänsynslöshet eller råhet. När en psykisk påverkan leder till medicinskt påvisbar sjukdom utgör gärningen i regel misshandel. Det kan dock tänkas fall där gärningsmannen genom hot orsakat svårt psykiskt lidande utan att sjukdomsfall har inträffat. I dessa fall samt då gärningsmannen på annat sätt visat särskild hänsynslöshet eller råhet bör straffskalan för den grova formen användas.

Avslutningsvis vill jag något beröra frågor om konkurrens. Bland annat kan den situationen uppkomma att någon gör sig skyldig till olaga hot och detta samtidigt innefattar en överträdelse av ett tidigare meddelat besöksförbud enligt lagen (1988:688) om besöksförbud. Den nu föreslagna lagändringen bör, oavsett vilken grad av olaga hot som föreligger, inte innebära någon ändring av principen, att det i sådana situationer skall dömas för såväl olaga hot som för brott mot besöksförbudslagen (jfr prop. 1987/88:137 s. 52 och bet. 1989/90:JuU5 s. 17).

När det gäller förhållandet mellan olaga hot som bedöms som grovt brott och hot mot tjänsteman innebär mitt förslag att brotten får samma maximistraff. Jag vill, mot bakgrund av att det i lagstiftningsärendet har framförts krav på att skärpa straffet för våld och hot mot tjänsteman, stryka under att detta inte innebär någon ändring av den grundläggande utgångspunkten att det finns anledning att se särskilt allvarligt på sådana hot mot tjänstemän som avses i den särskilda straffbestämmelsen om detta brott. Att lagstiftningen lämnar utrymme för att vissa speciella fall av olaga hot från straffvärdesynpunkt jämföras med även allvarliga hot mot tjänsteman utesluter inte att det generellt sett finns anledning till en högre straffnivå vid hot mot tjänsteman än vid olaga hot. Detta kommer också till uttryck i lagstiftningen genom att böter inte ingår i straffskalan vid hot mot tjänsteman om inte brottet i det enskilda fallet är att anse som ringa. Vid normalgraden av olaga hot ingår däremot böter och är, som jag nyss berört, den påföljd som oftast kommer till användning. När det gäller konkurrens mellan hot mot tjänsteman och olaga hot torde de ändringar jag nu föreslår inte behöva föranleda några ändrade lösningar i förhållande till vad som nu tillämpas.

Mitt förslag: Straffmaximum höjs från sex månaders till ett års fängelse.

Fängelsestraffkommittén föreslår i princip oförändrad straffskala.

Remissinstanserna: Sveriges domareförbund anser att det bör finnas en särskild straffskala för grovt brott när det t.ex. är fråga om ett långvarigt systematiskt trakasserande med politisk bakgrund.

Skälen för mitt förslag: Med ofredande avses dels att handgripligen antasta någon annan t.ex. genom att sätta krokben, knuffa, rycka eller slita i personens kläder, tillfälligt hålla fast personen m.m. och dels att genom skottlossning, stenkastning, oljud eller annat hänsynslöst beteende ofreda annan. Exempel på sådant hänsynslöst beteende är att någon stör sina grannar med högljudd musik, trakasserar någon genom telefonterror, allvarligt skrämmar någon eller lämnar ett falskt meddelande om att någon närstående dött. Att någon drar undan stolen när någon annan skall sätta sig ned tillhör också det straffbara området. Under straffbudet faller också handgripligt störande av kvinnofriden, bl.a. sådana trakasserier som inte är att betrakta som sexuellt ofredande. Det kan gälla att handgripligen hindra en kvinna från att komma fram, ta henne under armen för att förmå henne följa med eller antasta henne med klappar m.m. För att gärningen skall vara brottslig krävs att den innebär en kännbar fridskränkning och dessutom kan anses ge uttryck för hänsynslöshet.

Ofredande omfattar således fridskränkningar som inte innebär olaga hot, hemfridsbrott eller olaga intrång. Omfattande och systematiska trakasserier, t.ex. vid mobbning eller annat psykiskt våld, kan utgöra sådana beteenden som är att bedöma som ofredande. En gärning som är att bedöma som ofredande kan rymma långvariga hänsynslösa beteenden som har ett straffvärde som i extremfall kan överstiga nuvarande straffmaximum. Som exempel kan nämnas mycket omfattande och utdragen telefonterror mot en tidigare partner. Ett annat allt aktuellt fall är det av Domareförbundet uppmärksammade, brott med politisk bakgrund. I detta sammanhang måste de allt synligare rasistiska tendenserna hos vissa grupper beaktas. Staten måste med kraft visa att brott med rasistiska motiv inte kan tillåtas. Långvarigt trakasserande med rasistiskt motiv kan ha ett högt straffvärde även om gärningarna i sig inte kan hänföras under annat straffbud än ofredande.

Det torde inte vara helt ovanligt att ofredande av en tidigare partner kan innebära att det uppstår ett konkurrensförhållande till överträdelse av besöksförbud. I likhet med vad som nu gäller bör det i sådana fall i princip dömas i brottskonkurrens.

Mitt förslag till straffskärpning innebär att det i allvarligare fall finns möjlighet att tillgripa ett frihetsberövande i form av anhållande och häktning, vilket i vissa fall kan vara motiverat vid långvariga och upprepade ofredandebrott.

Mitt förslag: Straffmaximum höjs från ett till två års fängelse.

Departementspromemorian (Ds 1989:6) Sexuella övergrepp mot barn m.m.: I promemorian uttalades att en jämförelse med andra sexualbrott talade för att straffmaximum borde höjas från ett till i vart fall två års fängelse. Mot bakgrund av den pågående straffskaleöversynen lades emellertid inte något särskilt förslag fram.

Remissinstanserna: En majoritet av de remissinstanser som uttalar sig särskilt om sexuellt ofredande stöder promemorians förslag att höja straffmaximum.

Skälen för mitt förslag: I första stycket av bestämmelsen om sexuellt ofredande föreskrivs straff för den som sexuellt berör barn under femton år utan att det är fråga om sexuellt umgänge eller som förmår barnet att företa eller medverka i en handling av sexuell innebörd. I andra stycket straffbeläggs blottande och andra uppenbart sedlighetssårande handlingar. Det kan också här, liksom när det gäller ofredande, vara fråga om t.ex. sexuella trakasserier på arbetsplatsen.

Straffet för sexuellt ofredande kan jämföras med straffen för sexuellt utnyttjande av underårig och sexuellt umgänge med barn. För båda dessa brott föreskrivs som maximistraff fängelse i fyra år. Är brottet sexuellt utnyttjande av underårig att bedöma som grovt, kan ännu strängare straff följa.

Sexuellt ofredande omfattar handlingar som till sin art ansetts mindre kvalificerade än sexuellt umgänge. Som Lagrådet har påpekat fann Högsta domstolen i en dom den 7 oktober 1992, DB 530, att en relativt ytlig beröring av ett barn var att bedöma som sexuellt umgänge i den mening som avses i 6 kap. 4 § brottsbalken och inte sådan sexuell beröring som bestraffas som sexuellt ofredande. Avgörandet minskar visserligen utrymmet för tillämpning av första ledet av första stycket av 6 kap. 7 § något. Men sexuellt ofredande kan i undantagsfall likväl rymma mycket straffvärda beteenden. För egen del anser jag således att den nuvarande betydande skillnaden i straffmaximum mellan sexuellt ofredande och andra sexualbrott inte är motiverad.

Bestämmelsen om sexuellt ofredande är bl.a. av betydelse vid bekämpningen av barnpornografen. När det gäller barn under femton år straffbeläggs således som sexuellt ofredande bl.a. att någon förmår den unge att vara modell vid framställning av pornografiska bilder. Att utnyttja barn i sådana och liknande sammanhang kan tveklöst utgöra en allvarlig kränkning och det torde råda en bred enighet om att sådana handlingar har ett högt straffvärde.

Jag vill också peka på andra situationer där det starkt kan ifrågasättas om inte den nuvarande straffskalan är för mild i förhållande till andra sexualbrott. Ett sådant fall är när gärningsmannen gör sig skyldig till upprepade övergrepp bestående i sexuella beröringar av ett barn. Även om det

onekligen förhåller sig så att gärningar som innefattar sexuellt umgänge typiskt sett är mer ägnade att skada barnet, finns det många gånger en stor risk för att även sexuella ofredanden kan medföra betydande menliga konsekvenser för barnet. Jag anser det angeläget att barns särskilda skyddsintresse kommer till uttryck i en tydlig markering som återspeglas i straffskalans utformning.

Även om höjningen av straffmaximum främst motiveras av barns särskilda skyddsintresse finns anledning att i detta sammanhang peka på att även sexuella ofredanden mot vuxna i extremfall kan ha ett betydande straffvärde. Jag tänker då närmast på långvariga och omfattande sexuella ofredanden som utgör led i psykiska trakasserier.

I likhet med vad som uttalas i promemorian anser jag således att straffmaximum för sexuellt ofredande bör höjas betydligt. En höjning från fängelse i ett till två år innebär en fördubbling av maximistraffet. Enligt min mening saknas skäl att föreslå en större höjning än så.

3.1.5 Egenmäktighet med barn, 7 kap. 4 § brottsbalken

Mitt förslag: För normalgraden av egenmäktighet med barn höjs straffmaximum från sex månaders till ett års fängelse. För det grova brottet föreslås straffminimum bli sex månaders fängelse och straffmaximum fyra års fängelse. Detta innebär att straffmaximum för brottet höjs från två till fyra års fängelse.

Försök till grov egenmäktighet med barn föreslås bli straffbart.

Fängelsestraffkommittén föreslår i princip oförändrad straffskala.

Remissinstanserna: Svenska polisförbundet ställer sig positivt till den särskilda skalan för den grova formen av egenmäktighet med barn.

Skälen för mitt förslag: Under straffbestämmelsen om egenmäktighet med barn, dvs. personer under 15 år, faller förfaranden som innebär att någon obehörigen skiljer ett barn från den som har vårdnaden om det. Men straffbestämmelsen omfattar även den som gemensamt med någon annan har vårdnaden, om han utan beaktansvärt skäl egenmäktigt bortför barnet samt den vårdnadshavare som själv tar sig rätt genom att obehörigen bemäktiga sig barnet. Under bestämmelsen faller slutligen även ett obehörigt skiljande av barn från någon som vårdar barnet med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Straffbestämmelsen är inte tillämplig om barnet förs bort eller undanhålls på ett sätt som är att anse som ett frihetsberövande. I sådana fall är de strängare bestämmelserna i brottsbalkens fjärde kapitel tillämpliga.

Vanligtvis har gärningar som är att bedöma som egenmäktighet med barn sitt upphov i att gärningsmannen – rätt eller fel – anser att barnet av någon anledning kan ges en bättre tillvaro på en annan plats än den där det befinner sig. Förövarens motiv kan inte sällan sägas vara från den egna utgångspunkten goda.

Men samtidigt råder det ingen tvekan om att fall kan förekomma som är så allvarliga att ett fängelsestraff framstår som motiverat. I takt med den ökade förekomsten av internationella familjebildningar ökar risken för att barn förs bort till främmande länder samtidigt som också svårigheterna att återföra barnet till den legala vårdnadshavaren blir väsentligt större. Det är naturligt att fall av detta slag bedöms allvarligt. I samband med en straffskärpning år 1983 uttalade departementschefen att det kan bli en chockartad upplevelse för ett barn att hastigt ryckas upp från sin invanda miljö och tvingas leva i ett främmande land utan att veta om det någonsin kommer att få träffa sin andra förälder. Uttalandet kommenterades inte under den följande riksdagsbehandlingen (prop. 1982/83:165 s. 22 och 39, bet. 1982/83:LU41, rskr. 1982/83:369).

I rättspraxis har förekommit flera fall i vilka straffskalan utnyttjats fullt ut och således maximistraffet två års fängelse har dömts ut. Kriminalstatistiken visar också en allmänt ökande tendens hos domstolarna att använda den övre halvan av straffskalan. Under år 1991 ledde en fjärdedel av de domar i vilka grov egenmäktighet med barn utgjorde huvudbrott till fängelsestraff på ett år eller mer. Det rör sig ofta om fall där ett barn har förts bort från Sverige och gärningsmannen låtit barnet förbli utomlands.

Vid konstruktionen av straffskalorna är det angeläget att maximum sätts på ett sådant sätt att straffskalan lämnar utrymme för en rimlig straffnivå även för de allvarligaste tänkbara fallen av brottet, även om dessa rent faktiskt sällan inträffar. Mot den bakgrunden finns det anledning att anta att straffmaximum är för lågt om den övre delen av straffskalan utnyttjas i mer betydande omfattning. För egen del anser jag att det är uppenbart att det väl kan tänkas fall som måste tillmätas ett högre straffvärde än två års fängelse. Maximistraffet bör därför höjas. Jag förordar därför att maximistraffet sätts till fyra års fängelse. För att uppnå en lämplig balans mellan straffskalorna för de olika graderna av brottet bör samtidigt minimum för den grova formen höjas till fängelse i sex månader och maximum för normalgraden till fängelse i ett år. Det bör understrykas att dessa ändringar inte är avsedda att markera någon principiellt ändrad inställning till straffvärdet vid mer lindriga fall av egenmäktighet med barn.

De grova brotten avser som nämnts främst fall där ett barn har förts utomlands för att hållas kvar där under lång tid med följd att vårdnadshavaren inte kan ha någon normal kontakt med barnet. Det torde kunna inträffa fall där brottet inte kommer till fullbordan, exempelvis genom att resan avbryts genom utomståendes försorg, men där förfarandet ändå framstår som mycket straffvärt. Ansvar för försök bör därför – till skillnad från från vad som nu gäller – kunna utkrävas i sådana fall. Försöksansvaret bör dock begränsas till grova fall av egenmäktighet med barn.

Mitt förslag: Brottet olovlig kraftavledning delas in i två grader genom att en särskild skala för brott som är grovt införs.

För normalgraden föreslås straffskalan bli böter eller fängelse i högst ett år och för den grova formen fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Detta innebär att straffmaximum för brottet höjs från två till fyra års fängelse.

Fängelsestraffkommitténs förslag: Överensstämmer i princip med mitt förslag.

Remissinstanserna berör inte förslaget närmare.

Skälen för mitt förslag: Olovlig kraftavledning innebär ett olovligt avledande av elektrisk kraft. Kraftavledning är olovlig även om man har rätt till ström, bara själva avledandet är olovligt (t.ex. genom att mätaren kopplas ur). Ett avledande av exempelvis gas eller vatten är att bedöma som stöld eller, om tillägnelseuppsåt saknas, som egenmäktigt förfarande. Här finns alltså tillgång till straffskalan för grov stöld om brottet skulle framstå som allvarligt. Den som avleder elektrisk kraft kan däremot straffas endast enligt detta straffbud.

Före brottsbalkens införande var olovlig kraftavledning gradindelad med fyra års fängelse som maximistraff för det grova brottet. Enligt min mening är det uppenbart att avledande av elektrisk kraft – som kan ske systematiskt och, med hänsyn till kostnaden för elektrisk energi, avse stora värden – kan vara ett brott med högt straffvärde. Därför bör en grov form av brottet olovlig kraftavledning återinföras. Som grov olovlig kraftavledning bör sådana fall bedömas som i svårhetshänseende är jämförliga med grov stöld och grovt bedrägeri. Det skall alltså röra sig om brottslighet som utförts systematiskt eller avsett betydande värde eller fall där gärningsmannen visat mycket stor förslagenhet.

Maximistraffet för de olika graderna av olovlig kraftavledning bör vara lägre än för motsvarande grader av stöld. För grovt brott kan det lämpligen sättas till fängelse i fyra år. Det ansluter då till den skala för grova brott som jag föreslår skall införas för flera andra brott. Den grova formen bör även ha ett förhöjt minimum, vilket också grov stöld och grovt bedrägeri har. Det förhöjda minimistraffet ger en klar indikation att olovlig kraftavledning skall betraktas som grovt endast i de mycket kvalificerade fallen.

Mitt förslag: Straffmaximum för den grova formen av brottet höjs från fyra till sex års fängelse.

Fängelsestraffkommitténs förslag: Överensstämmer i princip med mitt förslag.

Remissinstanserna: De remissinstanser som yttrar sig i frågan ställer sig positiva till en höjning av maximistraffet för grovt häleri.

Skälen för mitt förslag: Häleri kan förekomma i olika former: (1) befattning med olovligt åtkommen sak (sakhäleri), (2) otillbörlig vinning av annans brottsliga förvärv (vinningshäleri), (3) otillbörligt främjande av att annan tillgodogör sig egendom som härrör från brottsligt förvärv eller värdet av sådan egendom, (4) uppsåtligt döljande av brottsligt åtkommen egendoms ursprung och slutligen (5) hävdande av brottsligt tillkommen fordran (fordringshäleri).

Sakhäleri består i att gärningsmannen tar befattning med något som är frånhänt annan genom brott. Befattningen kan vara av olika slag men måste vara ägnad att försvåra sakens återställande. Kriminaliseringen har till syfte dels att underlätta att egendom som varit föremål för brottsligt förvärv kommer tillbaka till ägaren, dels att motverka andra typer av förmögenhetsbrott genom att försvåra avsättningen av brottsgoods.

Kriminaliseringen av vinningshäleri har bl.a. till syfte att möjliggöra bestraffning av den som tar befattning, och därvid skaffar sig vinning, med sådant som trätt i stället för sak som frånhänts annan genom brott. Det är t.ex. inte tillåtet att ta mot pengar som erhållits vid pantsättning eller försäljning av stöldgoods.

Genom lagändring år 1991 utvidgades häleribestämmelsens tillämpningsområde genom att rekvisiten nämnda under punkterna (3) och (4) ovan tillfördes (prop. 1990/91:127, bet. 1990/91:JuU32, rskr. 1990/91:323, SFS 1991:451). Ansvar enligt de punkterna omfattar den som med uppsåt att dölja egendomens ursprung medverkar till att bortföra, överlåta, omsätta eller vidta någon annan sådan åtgärd med egendom som härrör från brottsligt förvärv. Ansvar kommer i fråga även för den som på annat sätt otillbörligen främjar möjligheterna för någon att tillgodogöra sig sådan egendom. Syftet bakom utvidgningen var främst att göra lagstiftningen mer effektiv i kampen mot dem som tvättar svarta pengar.

Fordringshäleri innebär t.ex. att kräva betalning av fordran som är tillkommen genom brott. Kriminaliseringen har motiverats med att man i första hand vill komma åt den som använder en mellanman men avser att själv utnyttja fordringen.

Straffskalorna för de olika graderna av häleribrott överensstämmer med straffskalorna för de centrala förmögenhetsbrotten utom när det gäller maximistraffet för grovt brott där maximum är två år lägre. Organiserad häleriverksamhet är ett allvarligt samhällsproblem. Det är lätt att inse att

förekomsten av avsättningsmöjligheter för brottsgods är av avgörande betydelse för främst stöldbrottslighetens omfattning. Enligt min mening kan man inte se mildare på den som begår ett häleribrott av stor omfattning än på den som begår en motsvarande grov stöld. På senare år synes häleribrott i stor skala med internationell prägel ha kommit att spela en allt större roll. I de sammanhangen kan det röra sig om mycket stora värden. Jag vill här anknyta till de ändringar av häleriparagrafen som genomfördes år 1991. De förfaranden som då avsågs, bl.a. tvätt av pengar härrörande från narkotikahandel och annan internationell kriminalitet, kan ha ett mycket högt straffvärde. Maximistrafet för grovt häleri bör därför höjas. Om maximistrafet sätts till fängelse i sex år innebär det att häleribrottet i svårhetshänseende fullt ut jämföras med de centrala förmögenhetsbrotten stöld, bedrägeri och förskingring.

3.1.8 Svindleri, 9 kap. 9 § brottsbalken

Mitt förslag: Fängelse i sex månader införs som maximum för den ringa graden av svindleri. För det grova brottet höjs straffmaximum från fyra till sex års fängelse.

Fängelsestraffkommitténs förslag: Överensstämmer med mitt med undantag av höjningen av maximistrafet för den ringa graden.

Remissinstanserna berör inte svindleribrottet särskilt.

Skälen för mitt förslag: Av svindleribrottet finns två olika typer. Det första typen kan begås av var och en och består i att bland allmänheten offentliggöra eller på annat sätt sprida vilseledande uppgift i avsikt, dvs. med direkt uppsåt, att påverka priset på en vara, värdepapper eller annan egendom. Den andra typen kan begås av endast vissa personer. Personkretsen består av dem som på grund av sin ställning bör ha särskild kännedom om ett företag. Brottet består i att uppsåtligt eller av grov oaktsamhet offentliggöra eller på annat sätt bland allmänheten eller företagets intressenter sprida vilseledande uppgift som är ägnad att påverka bedömandet av företaget i ekonomiskt hänseende och därigenom medföra skada.

Svindleri kan sägas utgöra en sorts bedrägeri mot allmänheten. Det står klart att brottet kan, som Straffrättskommittén uttryckte det år 1940 (SOU 1940:2 s. 160), "hava vittgående skadeverkningar för landets ekonomi och ådagalägga stor hänsynslöshet". Enligt min mening kan vissa fall av svindleri betraktas som lika allvarliga som det svåraste bedrägeribrottet. Skäl saknas därför att låta de båda brotten ha olika maximistraff. Även i övrigt saknas skäl att bedöma svindleri på annat sätt än bedrägeri. Mitt förslag innebär alltså att svindleribrottet ges samma straffskalor som bedrägeri.

Genom mitt förslag kommer grovt oaktsamt förfarande enligt paragrafens andra stycke att få ett till fängelse i sex år förhöjt maximum.

Lagrådet har ifrågasatt om det inte finns skäl att bryta ut fallen av oaktsamhet och antingen utesluta dem från den grova gradens tillämpningsområde eller ge dem en särskild straffskala. Det är i och för sig riktigt att uppsåtliga brott normalt bör bedömas betydligt strängare än förfaranden som har sin grund i oaktsamhet. Jag vill emellertid inte helt utesluta att också brott begångna av grov oaktsamhet kan ha ett straffvärde som närmar sig det för uppsåtliga brott, exempelvis i den situationen att någon i ledande ansvarig ställning medvetet håller sig okunnig om de rätta förhållandena. Jag föreslår därför att den gemensamma straffskalan behålls.

3.1.9 Olovligt brukande, 10 kap. 7 § brottsbalken

Mitt förslag: För normalgraden av olovligt brukande höjs straffmaximum från sex månaders till ett års fängelse. För det grova brottet föreslås straffminimum bli sex månaders fängelse och straffmaximum fyra års fängelse. Detta innebär att straffmaximum för brottet höjs från två till fyra års fängelse.

Fängelsestraffkommittén föreslår i princip inte någon ändring.

Riksåklagaren och Rikspolisstyrelsen föreslår att bestämmelsen om olovligt brukande ändras så att brukande av olovligt tillgripet fortskaffningsmedel regelmässigt skall bedömas som grovt brott.

Remissinstanserna: Bland remissvaren på Fängelsestraffkommitténs huvudbetänkande berörs inte olovligt brukande särskilt. – En majoritet av dem som har yttrat sig över Riksåklagarens och Rikspolisstyrelsens förslag har antingen förordat den av myndigheterna föreslagna lösningen eller lämnat den utan erinran.

Skälen för mitt förslag: Som olovligt brukande straffbeläggs två olika typer av gärningar. Vid olovligt brukande av lös sak, paragrafens första stycke, fordras för ansvar att man olovligen brukar annans sak och därigenom orsakar skada eller olägenhet. Ett exempel är att olovligen använda t.ex. en motorcykel som man har i sin besittning. Även olovlig användning av datorer faller i vissa situationer under bestämmelsen om olovligt brukande. Vid olovligt brukande av fast egendom, andra stycket, består brottet i att innehavaren av en fastighet olovligen brukar den till men för annans rätt. Detta olovliga brukande skall ske genom att någon bygger, gräver, plöjer, tar upp väg, låter kreatur beta eller vidtar annan liknande åtgärd.

Straffbestämmelsen för olovligt brukande ändrades år 1986, dvs. efter det att Fängelsestraffkommittén avgivit sitt huvudbetänkande. De ändringar som genomfördes innebar att besittningsskyddet därefter skulle sakna betydelse för straffbarheten och att brottet gradindelades samtidigt som straffmaximum höjdes (prop.1985/86:65, bet. 1985/86:JuU17, rskr. 1985/86:121, SFS 1986:122). Det straffbara området omfattar efter lagändringen även bruk av egendom som inte finns i gärningsmannens besittning. Avsikten med utvidgningen av det straffbara området var främst att

komma åt gärningar som innebär s.k. tidsstöld, dvs. olovligt brukande av större datoranläggningar.

Jag har i det föregående (avsnitt 3.1.6) tagit upp brottet olovlig kraftavledning och beträffande detta föreslagit att maximistraffet skall höjas från två till fyra års fängelse. Olovligt brukande av anläggningar för automatisk informationsbehandling är en typ av brott som i flera avseenden har likheter med olovlig kraftavledning. Det kan också avse stora ekonomiska värden. För egen del anser jag därför att det är naturligt att i detta sammanhang även höja straffmaximum för grovt olovligt brukande till fyra års fängelse. Minimum för det grova brottet bör, på motsvarande sätt som vid olovlig kraftavledning, sättas till sex månaders fängelse.

Riksåklagaren (RÅ) och Rikspolisstyrelsen (RPS) pekar i sin framställning på att tillgrepp av fortskaffningsmedel är en brottstyp som har ökat ständigt under den senaste tioårsperioden. Antalet biltillgrepp har nära nog fördubblats under perioden. En uppföljning efter tiden för RÅ:s och RPS:s sifferuppgifter ger vid handen att ökningen har fortsatt. År 1990 uppgick antalet anmälda tillgrepp eller försök till tillgrepp av olika fortskaffningsmedel till 82 258 och år 1991 till 80 533. Båda årens siffror är högre än 1989 års. Brottsligheten är starkt koncentrerad till storstadsområdena. Den som utsätts för ett fordonstillgrepp åsamkas vanligen ekonomisk skada och personliga olägenheter samtidigt som samhället och försäkringstagarna drabbas ekonomiskt. Tillgripna personbilar används också i en inte obetydlig omfattning i samband med annan brottslighet.

Enligt förslagsställarna är det mycket vanligt att den som påträffas i en tillgripen bil hävdar att han inte själv har tillgripit den utan övertagit den av någon annan. Bevisläget skulle då leda till att uppgiften måste godtas, varför lagföring kan ske endast för olovligt brukande. Även om skäl för anhängande och häktning i och för sig föreligger med hänsyn till att det är fråga om upprepad och likartad brottslighet eller att det finns risk för att bevis undanröjs kan, med hänsyn till nuvarande straffskala, något personellt tvångsmedel inte tillgripas. Den diskuterade formen av olovligt brukande ligger från straffvärdesynpunkt nära ett tillgrepp av fortskaffningsmedel. Det finns därför skäl att bedöma dessa brott strängare än vad som i dag är fallet.

Förslagsställarna framför, som jag nämnt i det föregående (avsnitt 2.2), tre möjliga lösningar. Lika med förslagsställarna ställer jag mig tveksam till om häleribestämmelsen bör ändras, så att den omfattar annat än sådant som frånhänts annan genom brott. En sådan ändring skulle få svårbedömda konsekvenser långt utöver den aktuella brottstypen.

Som en annan möjlighet anvisar förslagsställarna en ändring av straffstadgandet avseende tillgrepp av fortskaffningsmedel. Genom att i det stadgandet jämställa brukande med tagande skulle den som brukar ett tillgripet fortskaffningsmedel kunna dömas enligt paragrafen. En sådan justering skulle som förslagsställarna har uppmärksammat leda till en väsentlig utvidgning av det straffbara området och skulle kunna leda till svårbedömda konkurrensproblem i förhållande till andra former av olovliga brukanden. En ändring av rekvisiten för tillgrepp av fortskaffningsmedel förutsätter

alltså, liksom i föregående stycke berörda ändringsförslag, en mycket ingående granskning och genomgång av de brott som skulle kunna beröras. Jag finner det inte motiverat att endast av detta skäl initiera en sådan resurskrävande genomgång.

Det förslag som förslagställarna förordar är att det som ett rekvisit för grovt brott införs att det olovliga brukandet avser ett motordrivet forskaffningsmedel. En sådan lösning är dock knappast förenlig med det förslag till höjt minimum för grovt brott som jag nyss behandlat. Jag förordar i stället lösningen att maximum för normalgraden av brottet höjs till fängelse i ett år. En sådan förändring framstår också som naturlig mot bakgrund av mitt förslag till straffskala för det grova brottet. Förslaget bör föranleda att den angivna formen av olovligt brukande bedöms något strängare än vad som i dag är fallet och närmare ansluter sig till den påföljds- och straffmättingspraxis som gäller vid tillgrepp av forskaffningsmedel. Ändringen medför också att det blir möjligt att tillgripa personella tvångsmedel.

En konsekvens av mitt förslag är att möjligheten att utfärda straffföreläggande för olovligt brukande faller bort. Av totalt 234 bötespåföljder för olovligt brukande under år 1991 grundade sig 65 på straffföreläggande och 169 på domar. Motsvarande siffror för 1990 var 192, 45 respektive 147. Här måste dock beaktas att Åklagarutredningen i sitt nyligen avgivna betänkande (SOU 1992:61) Ett reformerat åklagarväsende föreslår ändringar av reglerna om straffföreläggande av innebörd att straffskalans utformning skall sakna betydelse för handlägningsformen, så länge påföljden i det enskilda fallet stannar vid böter. Utredningen föreslår vidare att särskild åtalsprövning skall införas vid brott som avser olovliga förfaranden med förhryd egendom. Förslaget innebär bl.a. att olovligt brukande av förhryd egendom skall åtalas endast om åtal är påkallat från allmän synpunkt. Ett genomförande av förslaget, som för närvarande är föremål för remissbehandling, bör medföra att antalet mål om olovligt brukande minskar.

Jag föreslår således att maximistraffet för normalgraden av olovligt brukande höjs till fängelse ett år och att straffskalan för det grova brottet sätts till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år. Genom höjningen av straffmaximum för den grova formen skapas det större utrymme för domstolarnas straffmätning som jag nämnt tidigare. Straffskalan kommer dessutom att ansluta till den av mig beträffande flera andra brott förordade indelningen mellan brott av normalgraden och den grova varianten av brottet.

Mitt förslag: En särskild straffskala för gärningar av mindre allvarlig art införs beträffande både mordbrand och allmänfarlig ödeläggelse. Straffskalan föreslås bli fängelse, lägst ett och högst tre år.

Fängelsestraffkommitténs förslag: Kommittén föreslår att minimistraffet för mordbrand och allmänfarlig ödeläggelse sänks från fängelse i två år till fängelse i ett år.

Remissinstanserna: Ingen av remissinstanserna har haft någon erinran mot förslaget. Domareförbundet godtar sänkningen av minimistraffet för mordbrand med motiveringen att brottet ofta avser fara endast för egendom.

Skälen för mitt förslag: För att mordbrand skall föreligga krävs dels att gärningsmannen anlägger brand, dels att konkret fara för skada av allvarlig natur uppstår. Det kan vara fråga om fara för annans liv eller hälsa, men det kan också röra sig om fara för omfattande förstörelse av annans egendom. Med det sistnämnda åsyftas endast skada som är kvantitativt betydande. Har risk för omfattande förstörelse inte förelegat finns det möjlighet att tillämpa bestämmelserna om skadegörelse i 12 kap. brottsbalken. För skada på person genom mordbrand döms i princip även till straff enligt 3 kap. Om mordbrännaren bedragit eller försökt bedra försäkringsgivare kan det även dömas för bedrägeribrott.

Mordbrandsbrottets straffvärde är allmänt sett mycket högt. Paragrafen tar också främst sikte på sådana fall där många personer utsätts för livsfara. För paragrafens tillämpning räcker det emellertid med att branden innefattar fara för att en person skall skadas till liv eller hälsa.

Straffet för mordbrand sätts påfallande ofta under minimum. I Fängelsestraffkommitténs betänkande anges att under åren 1982–1984 utmättes i 41, 38 respektive 20 procent av fallen fängelsestraff som understeg minimistraffet. Även för grov mordbrand underskreds minimistraffet inte så sällan. Senare års statistik är inte helt jämförbar men ger liknande resultat. Under år 1985 respektive år 1989 utmättes fängelsestraff på två år eller kortare tid i 74 respektive 70 procent av fallen (inkluderande grov mordbrand). För åren 1990 respektive 1991 utmättes straff för mordbrand (exklusive grov mordbrand) på två år eller kortare tid i 38 respektive 66 procent av fallen. Den genomsnittliga strafftiden översteg inte något av dessa år minimistraffet.

Det sagda talar för att domstolarna anser att en hel del gärningar som är att bedöma som mordbrand har ett straffvärde som understiger minimistraffet. Även om brottets straffvärde allmänt sett är högt förekommer uppenbarligen inte sällan fall där nuvarande minimistraff framstår som för höga. Sådana fall där det föreligger fara för annans liv eller hälsa, torde ytterligt sällan ha ett straffvärde som är lägre än nuvarande minimum om två års fängelse. För det fall att brottet endast avser egendom kan det dock,

även enligt min mening, med fog ifrågasättas om inte fängelse i två år i vissa fall kan vara alltför strängt. Det bör därför öppnas en möjlighet att i mindre allvarliga fall döma till ett lägre fängelsestraff. Även dessa gärningar har dock ett betydande straffvärde, varför minimistraffet för det mindre allvarliga brottet bör sättas väsentligt högre än allmänna fängelseminimum. Jag föreslår att skalan för det mindre allvarliga brottet bestäms till fängelse, lägst ett och högst tre år.

Straffskalorna för respektive grad av mordbrand och allmänfarlig ödeläggelse har varit samma sedan år 1948. Likheten mellan brotten är så stor att de bör ha samma straffskalor. Jag föreslår därför att straffskalorna för de båda brotten även i fortsättningen blir lika, varför en särskild skala för mindre allvarligt brott bör införas även vid allmänfarlig ödeläggelse.

3.1.11 Brott mot griftefrid, 16 kap. 10 § brottsbalken

Mitt förslag: Straffmaximum höjs från sex månaders till två års fängelse.

Fängelsestraffkommitténs förslag: Kommittén föreslår en mindre skärpning av maximistraffet.

Remissinstanserna berör inte frågan särskilt.

Skälen för mitt förslag: Brott mot griftefrid begås genom att någon obehörigen, dvs. utan giltigt tillstånd eller stöd i lag eller annan författning, antingen flyttar, skadar eller skymfligen behandlar lik eller avlidens aska eller gör skada eller ofog på gravvård eller något de dödas vilorum som kista, urna eller grav. Bestämmelsen i lagrummet har sitt ursprung i 1864 års strafflag. Den tar sikte på att säkra ett allmänt omfattat intresse att avlidna behandlas pietetsfullt, dvs. med tillbörlig respekt och vördnad. Pietetshänsynen gäller såväl den döda kroppen eller aska efter kremering som kista, urna och gravvård. För brott mot griftefrid är straffskalan för närvarande böter eller fängelse i högst sex månader.

Frågan om straffvärdet hos vissa brott mot griftefrid har under senare år uppmärksamats i flera sammanhang. Saken berörs bl.a. i Transplantationsutredningens slutbetänkande, (SOU 1992:16) Kroppen efter döden. Vad som särskilt har uppmärksamats är vissa fall av likskändning. Erfarenheten ger vid handen att det kan förekomma fall, exempelvis styckning och liknande, där straffvärdet är så högt att nuvarande straffskala inte räcker till. Straffmaximum bör därför höjas.

Transplantationsutredningen föreslår att en särskild straffskala för grovt brott med ett maximum om fängelse fyra år bör införas. Även om det får anses uppenbart att det är påkallat med en höjning av straffmaximum för brott mot griftefrid och att det är angeläget med en höjning är jag inte nu beredd att biträda ett så pass långtgående förslag som utredningens. Jag anser att det är lämpligt att avvakta med ett ställningstagande till utredningens förslag till dess att förslaget beretts i sedvanlig ordning. Det ute-

sluter dock inte att det finns tillräckliga skäl för att redan i detta ärende föreslå en mer begränsad höjning av straffmaximum. Jag föreslår således att detta höjs till två års fängelse. En sådan förändring innebär bl.a. att preskriptionstiden för brottet förlängs från två till fem år.

3.1.12 Barnpornografibrott, 16 kap. 10 a § brottsbalken

Mitt förslag: Maximistraffet höjs från sex månaders till två års fängelse.

Fängelsestraffkommittén föreslår en mindre skärpning av maximistraffet.

Remissinstanserna berör inte frågan särskilt.

Skälen för mitt förslag: Bestämmelsen om barnpornografibrott kriminaliserar att i bilder av alla slag skildra barn i pornografisk bild med uppsåt att sprida bilden, eller att sprida sådana bilder. Framställning av barnpornografi kan emellertid också vara straffbart enligt olika bestämmelser i 6 kap. brottsbalken. Jag vill här särskilt peka på 6 kap. 7 § om sexuellt ofredande som bl.a. innebär att det är straffbart att sexuellt beröra barn under femton år eller att förmå barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd. Jag har tidigare föreslagit att straffmaximum för detta brott höjs från ett till två års fängelse.

Bestämmelsen om barnpornografibrott tillkom år 1979. Straffsatsen har varit densamma sedan dess. Även om de mest straffvärda fallen av framställning av barnpornografi i många fall täcks av andra straffbestämmelser än den om barnpornografibrott är det uppenbart att det finns fall av såväl spridning som framställning av barnpornografi som har ett högt straffvärde och som inte träffas av andra straffbestämmelser. Tidigare har barnpornografibrottet haft samma straffskala som olaga våldsskildring. Det sistnämnda brottet fick straffmaximum höjt till fängelse två år genom lagstiftning som trädde i kraft den 1 januari 1991 (prop. 1989/90:70, bet. 1989/90:KrU30, rskr. 1989/90:309, SFS 1990:894). Det brottet och barnpornografibrottet omfattar gärningar med i stort samma straffvärde varför det framstår som naturligt att de har samma straffskala. Jag föreslår därför att straffmaximum höjs till fängelse i två år. En sådan ändring leder också till att preskriptionstiden för brottet förlängs, vilket kan ge ökade möjligheter till ingripande.

Mitt förslag: Brottet falskt larm delas in i två grader genom att en särskild straffskala för brott som är grovt införs.

För normalgraden föreslås straffskalan bli böter eller fängelse i högst ett år och för det grova brottet fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Detta innebär att straffmaximum för brottet höjs från två till fyra års fängelse.

Fängelse i sex månader införs som maximistraff för missbruk av larmanordning.

Fängelsestraffkommitténs förslag: I princip som mitt dock med undantag av att kommittén föreslår ett lägre minimum för den grova formen av falskt larm.

Remissinstanserna berör inte frågan särskilt.

Skälen för mitt förslag: Falskt larm består i att föranleda onödig säkerhetsåtgärd genom att lämna oriktig uppgift att det föreligger fara för en eller flera människors liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av egendom. Ett typexempel på falskt larm är att lämna en falsk uppgift om att en bomb kommer att detonera i en byggnad, men även ett meddelande om att vatten har förgiftats innefattar exempel på falskt larm. Som säkerhetsåtgärd enligt lagrummet betraktas en åtgärd som inte är obetydlig i omfattning och som avser att direkt avvärja faran, t.ex. utryckning av brandkår, ambulans, polis, sjöräddningen m.m., avspärming av ett bombhotat område, utrymning av t.ex. ett varuhus och åtgärder av en kommun för att hindra att förgiftade livsmedel kommer ut bland allmänheten. En säkerhetsåtgärd är onödig om den är obefogad därför att uppgiften är osann.

Missbruk av larmanordning består i att genom missbruk av larm, nödsignal eller annan liknande anordning föranleda onödig utryckning av polis, brandkår, ambulans m.m.

I normala fall är falskt larm ett bötesbrott. Det är emellertid uppenbart att ett falskt larm i vissa speciella situationer kan föra med sig betydande skadeverkningar, både för det allmänna och för enskilda personer. Så kan exempelvis ett falskt larm om att en svår olycka har skett på ett kärnkraftverk med ett åtföljande stort utsläpp av radioaktiva ämnen förorsaka att stora landområden får utrymmas. Vad ett sådant falskt alarm kan föra med sig i form av personliga umbäranden och kostnader är lätt att förstå. Men även andra typer av falskt larm kan förorsaka svåra skador eller olägenheter. Detta gäller särskilt om det falska larmet riktar sig mot större folkmassor såsom i stora varuhus eller på idrottsanläggningar. Om en sådan större anläggning snabbt behöver utrymmas på grund av ett falskt larm, bestående i att en bomb snart kommer att brisera eller giftig gas strömma ut, kan panik lätt uppstå med åtföljande svåra skadeverkningar. Mot bakgrund

av vad jag nu anfört anser jag att straffskalan lämpligen bör utformas så att den blir densamma som för olaga hot enligt 4 kap. 5 § brottsbalken.

Detta innebär således att en ny grov form av brottet falskt larm införs. Falskt larm skall dock enligt min uppfattning även i fortsättningen i de flesta fallen föranleda böter. Under grovt brott bör falla sådana falska larm som kan föra med sig betydande skadeverkningar exempelvis genom personliga umbäranden, avsevärda kostnader eller avbrott i den allmänna samfärdseln.

Den ökade komplexiteten och sårbarheten hos de anläggningar jag talat om tidigare gör att ett missbruk av fasta larmanordningar kan orsaka stora olägenheter och kostnader. Mot den bakgrunden bör straffskalan rymma möjlighet att i undantagsfall döma till strängare påföljd än böter.

3.1.14 Övergrep i rättssak, 17 kap. 10 § brottsbalken

Mitt förslag: För normalgraden föreslås straffskalan bli böter eller fängelse i högst ett år och för det grova brottet fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Fängelsestraffkommittén föreslår att den särskilda straffskalan för grovt brott avskaffas, att straffmaximum sänks och att en särskild straffskala införs för ringa brott.

Remissinstanserna: Av de remissinstanser som yttrar sig i frågan ställer sig en övervägande majoritet negativa till den föreslagna förändringen.

Våldskommissionen föreslår att en ringa grad införs med straffskalan böter eller fängelse i högst sex månader och att böter utgår ur straffskalan för normalgraden.

Remissinstanserna: Våldskommissionens förslag tillstyrks av flertalet av de remissinstanser som yttrar sig i frågan. Brottskadenämnden och Länsstyrelsen i Blekinge län avstyrker förslaget.

Skälen för mitt förslag: Genom stadgandet om övergrepp i rättssak ges personer som hos domstol eller annan myndighet gjort anmälan, fört talan, avlagt vittnesmål eller på annat sätt avgivit utsaga ett särskilt skydd mot våld eller hot om våld. I bestämmelsen straffbeläggs att genom våld eller liknande hämnas på någon för en sådan åtgärd eller att på samma sätt försöka hindra någon från att vidta en sådan åtgärd.

Avsikten med bestämmelsen om övergrepp i rättssak är att ge ett speciellt skydd för intresset av att utförandet av talan eller avgivande av utsaga inför domstol eller annan myndighet inte påverkas på ett otillbörligt sätt. Rättssystemet bygger bl.a. på vittnesplikten som är av stor betydelse för att rättskipningen skall fungera tillfredsställande. Straffbestämmelserna om bl.a. mened och osann partsutsaga avser att skapa förutsättningar för att utsagor som lämnas inför domstol också är sanningsenliga.

För personer som hörs inför domstol innebär situationen inte sällan påfrestningar där det inte kan uteslutas att det förekommer hotelser i olika

former och ibland t. o. m. våld. Det finns därför mycket starka skäl att från samhällelig synpunkt, i likhet med vad som bl.a. gäller beträffande menedsbrottet, tillmäta den nu aktuella typen av övergrepp ett högt straffvärde. Det är av grundläggande vikt för att upprätthålla ett effektivt rättsväsende att personer i denna situation ges ett högt straffskydd. Ett slopande av den särskilda straffskalan för grovt brott, vilket Fängelsestraffkommittén föreslår, skulle kunna framstå som en nedvärdering av straffvärdet hos övergrepp i rättssak. Jag kan därför inte ställa mig bakom kommitténs förslag även om detta inte i och för sig är ett utslag av att kommittén anser att straffvärdet hos brottet borde anses vara lägre än tidigare.

Såväl Fängelsestraffkommittén som Vårdskommisionen föreslår att en ringa grad av brottet skall tillskapas, kommissionen med en straffskala från böter upp till fängelse i högst sex månader. Som Brottskadenämnden nämner i sitt avstyrkande remissvar skulle ett genomförande av förslaget sannolikt leda till att flertalet fall av övergrepp i rättssak skulle komma att hänföras till kategorin ringa brott. Detta skulle i sin tur kunna leda till att ett stort antal fall av brottstypen därigenom skulle prioriteras lägre än i dag och över huvud taget inte bli utredda och beivrade. En sådan utveckling vore mycket olycklig. Av rättsstatistiken framgår att bötespåföljden används i en icke ringa omfattning för övergrepp i rättssak. Domstolarna verkar således i dag använda det utrymme den nuvarande straffskalan för normalgraden ger till en nyanserad påföljdsbestämning. Jag ser därför ingen anledning att nu föra fram något förslag om en särskild straffskala för ringa fall.

Den särskilda straffskalan för den grova formen av övergrepp i rättssak tillkom den 1 juli 1982 (prop. 1981/82:141, bet. 1981/82:JuU49 o. 60, rskr. 1981/82:361, SFS 1982:405). Dåvarande departementschefen betonade att straffskalan för grovt brott bör reserveras för fall när gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet och betydande men för det allmänna eller någon enskild har uppkommit till följd av gärningen. Eftersom skalan för den grova formen endast skall användas för de verkligt allvarliga fallen bör knappast gärningar vilkas straffvärde uppgår till allmänna fängelseminimum eller strax däröver betecknas som grova brott. Jag föreslår därför att minimum för det grova brottet höjs till fängelse i sex månader och, i syfte att minska överlappningen av skalorna, att straffmaximum för normalgraden sänks till fängelse i ett år.

Mitt förslag: Brotten skyddande av brottsling och främjande av flykt delas in i två grader genom att en särskild skala för brott som är grovt införs.

För normalgraden föreslås straffskalan bli böter eller fängelse i högst ett år och för det grova brottet fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Detta innebär att straffmaximum för brotten höjs från två till fyra års fängelse.

Fängelsestraffkommittén föreslår att en särskild skala för grovt brott införs för främjande av flykt samt att maximistraffet för skyddande av brottsling skärps något.

Remissinstanserna: Ingen av remissinstanserna berör förslaget särskilt, förutom Hovrätten för Nedre Norrland, som godtar kommitténs förslag till gradindelning.

Skälen för mitt förslag: Skyddande av brottsling består i att motverka att någons brott uppdagas eller beivras, dvs. att brottet eller brottslingen blir upptäckt, föremål för utredning, lagföring, dom eller verkställighet av påföljd. Det förutsätts alltså att ett brott rent faktiskt har förövats. För att stadgandet inte skall få för vidsträckt tillämpningsområde gäller att motverkan kan ske endast på visst sätt, nämligen genom att dölja brottslingen, hjälpa honom att komma undan, undanröja bevis om brottet eller genom att handla på annat liknande sätt. Skyddande av brottsling kan alltså ske antingen genom att skydda brottslingen eller genom att dölja brottet.

Brottslingen kan skyddas genom att han göms eller får hjälp att undkomma, t.ex. genom att han får låna en bil. Andra sätt att dölja en brottsling är att, för att han skall undkomma, själv ange sig för brottet eller aktivt leda polisen på villospår. Döljande av brottet kan ske exempelvis genom undanröjande av bevis och att producera falska bevis eller att aktivt hjälpa brottslingen att dölja att brott har förövats. Exempel är att utplåna fotspår eller fingeravtryck, göra nya spår, flytta på en död person och att städa ett rum i vilket ett våldsbrott har begåtts.

Ansvar för skyddande av brottsling kan åläggas även den som inte har kännedom om att ett brott förövats om han hade skälig anledning att anta att så var fallet. I dessa fall gäller en särskild straffskala med enbart böter. Ansvarsfrihet gäller för vissa närstående till brottslingen.

Skyddande av brottsling är subsidiärt till främjande av flykt, vilket brott består i att hjälpa någon som med laga rätt är berövad friheten att komma lös eller att, efter det han avvikit, främja hans flykt genom att dölja honom eller genom att vidta annan sådan åtgärd.

Ansvarsbestämmelserna för främjande av flykt och skyddande av brottsling är uppställda främst till skydd för statens brottsutredande verksamhet och dess verkställande av påföljd för brott. Det är av vikt att denna verk-

samhet får pågå utan otillbörliga störningar. Naturligtvis måste fall av väl planlagda och utförda fritagningar av personer som dömts för allvarlig brottslighet, t.ex. grova narkotikabrott eller terrorhandlingar, tillmätas ett högt straffvärde. Detsamma gäller vissa fall av skyddande av brottslingar som har gjort sig skyldiga till sådana allvarliga gärningar.

Jag delar därför kommitténs uppfattning att en höjning av straffmaximum är motiverad. En höjning av straffmaximum till fyra år räcker väl för att ge domstolarna det handlingsutrymme som behövs vid straffmätningen. Straffskalan skulle dock med en sådan höjning bli mycket vid, varför jag liksom kommittén anser att en särskild skala för grova brott bör införas. I anslutning till vad jag föreslår rörande andra brott med en särskild skala för grovt brott bör straffminimum för det grova brottet sättas till sex månaders fängelse. För de lindrigaste fallen av brotten bör, som nu, tillgång till ett bötesstraff finnas. Straffskalan för normalgraden bör då sättas till böter eller fängelse i högst ett år för att minska överlappningen mellan de två skalorna.

Grovt brott kan föreligga exempelvis vid allvarligare fritagningar från kriminalvårdsanstalt och därmed jämförliga gärningar. Det gäller här särskilt gärningar som varit väl planlagda och organiserade och där mera sofistikerade hjälpmedel har använts, där beväpning har förekommit och där fritagningen avsett någon som avtjänar ett långt straff.

Beträffande skyddande av brottsling kan även det brottet som jag nämnt ha ett högt straffvärde, om skyddandet avser förövare av mycket grova brott. Det kan i vissa fall finnas anledning att se mycket allvarligt på denna typ av brott, varför jag föreslår att brottet även fortsättningsvis skall ha samma straffskala som främjande av flykt.

3.1.16 Olovlig underrättelseverksamhet, 19 kap. 10 § brottsbalken

Mitt förslag: Brottet olovlig underrättelseverksamhet delas in i två grader genom att en särskild skala för brott som är grovt införs.

För normalgraden föreslås straffskalan bli böter eller fängelse i högst ett år och för den grova graden fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Detta innebär att straffmaximum för brottet höjs från två till fyra års fängelse.

Fängelsestraffkommittén föreslår en mindre skärpning av straffmaximum.

Remissinstanserna berör inte frågan särskilt.

Skälen för mitt förslag: I bestämmelsen straffbeläggs viss här i riket bedriven spioneriliknande verksamhet, som dock inte är riktad mot Sverige. Det finns två former av brottet olovlig underrättelseverksamhet vilka båda kan begås endast här i riket. Den ena formen består i att, för att gå främmande makt tillhanda (dvs. ett krav på direkt uppsåt), bedriva eller lämna medverkan som inte är endast tillfällig till verksamhet för anskaffande av uppgifter rörande militära eller andra förhållanden, vilkas uppenbarande för

den främmande makten kan medföra men för annan främmande maktssäkerhet. Uppgifterna kan gälla förhållanden i Sverige eller i andra länder. Den andra formen av brottet består i att, med uppsåt (dvs. inte bara direkt uppsåt) gå främmande makt till handa, hemligen eller med användande av svikliga medel antingen bedriva verksamhet för anskaffande av uppgifter om annans personliga förhållanden eller till sådan verksamhet lämna medverkan som inte är endast tillfällig. Fråga är om viss politisk underrättelseverksamhet. Brottet kan rikta sig mot t.ex. flyktingar och bestå i registrering av politisk åskådning eller rastillhörighet.

Att gärningarna är kriminaliserade motiveras bl.a. med hänsyn till vikten av att inte störa vårt förhållande till främmande makt. Dessutom kan verksamhet som utgör olovlig underrättelseverksamhet lätt ändra karaktär och i stället riktas mot Sverige. Ett annat motiv för straffbestämmelsen är en önskan att slå vakt om rätten för flyktingar i vårt land att vara skyddade från underrättelseverksamhet från sina hemländer.

Olovlig underrättelseverksamhet som består i spioneri mot annat land kan ta sig mycket allvarliga former och medföra svåra utrikespolitiska följder för Sverige. Det är av stor vikt att Sverige inte blir bas för sådan verksamhet. Delvis gör sig därvid samma argument gällande som vid bekämpandet av internationell terrorism.

Jag föreslår med hänsyn härtill en skärpning av straffskalan för olovlig underrättelseverksamhet. Ett maximum på fängelse i fyra år framstår som lämpligt. Därmed får domstolarna en vidare straffskala som täcker in de individuella brotten starkt varierande straffvärde. Enbart en höjning av maximistraftet skulle leda till att straffskalan blev mycket vid. För de allvarligaste fallen bör därför införas en särskild skala för grovt brott. Den kan lämpligen anknyta till den av mig tidigare förordade straffskalan för den grova formen av flera brott, nämligen fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Normalgradens maximum anpassas därefter genom att sättas till fängelse i ett år.

I det till Lagrådet remitterade lagförslaget hade den nya straffskalan för grovt brott förts in som ett nytt andra stycke i paragrafen. Eftersom den grova graden omfattar olovlig underrättelseverksamhet enligt både första och andra stycket bör den särskilda straffskalan, som Lagrådet har föreslagit, regleras i ett avslutande tredje stycke.

3.1.17 Mutbrott, 20 kap. 2 § brottsbalken

Mitt förslag: Straffminimum i skalan för den grova formen av mutbrott höjs från allmänna fängelseminimum till fängelse i lägst sex månader.

Fängelsestraffkommitténs förslag överensstämmer i princip med mitt.

Remissinstanserna: Hovrätten för Nedre Norrland ifrågasätter om inte straffminimum för den grova graden av mutbrott bör höjas med mer än vad

kommittén föreslår och att i så fall även maximistrafvet för normalgraden bör höjas.

Skälen för mitt förslag: Straffbestämmelsen om mutbrott avser passiv korruption, alltså mottagande av muta, medan straffbestämmelsen om bestickning (17 kap. 7 § brottsbalken) utgör remediet mot aktiv korruption. Mutbrott kan begås av arbetstagare och vissa därmed jämställda personer, såväl i privat som i offentlig tjänst. Själva brottet består i att ta emot eller låta åt sig utlova eller begära muta eller annan otillbörlig belöning för sin tjänsteutövning.

En muta är typiskt sett en ekonomisk förmån som någon får för att handla pliktvidrigt. För mutansvar krävs emellertid inte att det varit fråga om muta. Det räcker att det rör sig om en otillbörlig belöning. En belöning har i allmänhet ett ekonomiskt värde, t.ex. pengar, rabatter, provision, borgensåtagande m.m.

Straffskalan för mutbrott kan jämföras med den som gäller för tjänstefel. Medan det för grovt tjänstefel stadgas ett minimistrafv om fängelse sex månader, gäller emellertid för mutbrott att minimistrafvet är lika med fängelseminimum. För att minska överlappningen i straffskalan och för att markera att grovt mutbrott från straffvärdesynpunkt kan jämföras med grovt tjänstefel bör ett minimistrafv om fängelse i sex månader för det grova brottet införas.

3.1.18 Olaga vapeninnehav, 37 § vapenlagen (1973:1176)

Mitt förslag: Brottet delas in i tre grader genom att en särskild skala för brott som är grovt införs.

För den ringa graden föreslås straffskalan bli oförändrat böter eller fängelse i högst sex månader, för normalgraden fängelse i högst ett år och för det grova brottet fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Detta innebär att straffmaximum för brottet höjs från två till fyra års fängelse.

Fängelsestraffkommitténs förslag: Kommittén föreslår ingen ändring.

Remissinstanserna berör inte frågan särskilt.

Skälen för mitt förslag: Ansvarsbestämmelserna i vapenlagen finns i 37, 38 och 38 a §§. Jag tar i detta sammanhang upp endast de mer allvarliga formerna av brott mot vapenlagen i 37 §. Beträffande övriga bestämmelser har jag inte funnit anledning att föreslå några ändringar.

I 37 § regleras straffpåföljden för olaga vapeninnehav samt för olovlig överlåtelse och upplåtelse av skjutvapen.

Den nuvarande straffskalan för uppsåtligt olaga vapeninnehav infördes 1971 genom en ändring (prop. 1971:109, bet. 1971:JuU14, rskr. 1971:205, SFS 1971:236) av den då gällande vapenförordningen (1949:340). Ändringen innebar att maximistrafvet höjdes från ett till två års fängelse.

Det finns otvivelaktigt ett samband mellan förekomsten av illegala vapen och våldsbrottslighet. Användningen av skjutvapen vid våldsbrott har ökat under de senaste 15–20 åren. Det är omvitnat från inte minst handeln att risken för väpnade rån upplevs som ett allt större och mer pressande problem för personalen. En arbetsgrupp inom Brottsförebyggande rådet har också i en rapport (BRÅ-PM 1992:3) Våld i butik, post och bank redovisat att såväl vapenstölder som insmuggling av vapen ökar och att rån med skjutvapen har ökat starkt. Det är då ofta fråga om livsfarliga vapen som gärningsmännen har manipulerat på ett eller annat sätt.

Senare tids uppmärksammade vapenstölder inger stor oro. Jag ser en särskild risk i att extremistiska politiska grupper beväpnar sig, inte bara att de enskilda medlemmarna beväpnar sig utan också att organisationerna som sådana skaffar sig tillgång till en stor mängd farliga vapen. Utvecklingen också internationellt med politiska grupperingar med allt öppnare främlingsfientlighet och rasism på sina program inger också allvarliga farhågor. Även om motiven bakom anskaffandet av vapen utan tillstånd inte sällan på goda grunder kan misstänkas vara att i framtiden begå andra mycket allvarliga brott med än högre straffvärde är det ofta svårt att styrka en brottslig vilja avseende ett specifikt sådant brott, t.ex. rån, som krävs för att straffrättsligt ansvar för förberedelse skall kunna krävas ut. Här ligger ett intresse av att genom en sträng syn på det olaga vapeninnehavet kunna stävja denna typ av gärningar. Ett kraftfullt ingripande mot olovliga innehav av vapen bör kunna minska förekomsten av illegala vapen och därigenom medverka till kampen mot den allvarliga våldsbrottsligheten.

Jag föreslår mot denna bakgrund att straffmaximum för brott mot vapenlagen höjs till fyra års fängelse.

En höjning av maximum utan en gradindelning av brottet skulle dock leda till att straffskalan blev alltför vid för att kunna vara till avsedd ledning för rättstillämpningen. Jag föreslår därför att en särskild skala för grovt brott skall införas. Skalan bör utformas på samma sätt som jag föreslagit beträffande flera andra brott i detta lagstiftningsärende. Som grovt brott bör som jag nämnt särskilt bedömas brott under former som medför att vapnen kan befaras komma till brottslig användning, exempelvis innehav av livsfarliga vapen som saknar lagligt användningsområde och innehav av en större mängd vapen. Vid fastställandet av straffvärdet hos ett olaga vapeninnehav är över huvud taget mängden av vapen av stor betydelse. Att olovligen samla på sig en stor mängd vapen av särskilt farlig typ (främst av militär karaktär), vilka rimligen aldrig kan förvaras på ett från spridningssynpunkt betryggande sätt, utgör i sig en stor fara för en större krets personer och måste anses ha ett högt straffvärde.

Sänkningen av maximum för normalgraden utgör endast ett led i strävandet att i förekommande fall minska överlappningen mellan straffskalorna för olika grader av samma brott och skall givetvis inte tolkas som att synen på gärningstypen bör mildras.

Mitt förslag: En särskild lag införs om att illegala skjutvapen och ammunition straffritt kan lämnas in till polisen under tiden juli – september 1993. Det som lämnas in skall normalt förstöras.

Förslaget från 1987 års vapenutredning: Överensstämmer i huvudsak med mitt förslag. Utredningen föreslår dock en inlämningsperiod på tolv månader.

Remissinstanserna: Utredningsförslaget möter ett blandat mottagande. Flertalet av de remissinstanser som yttrar sig över förslaget är dock positiva till det. Bland dem som tillstyrker förslaget är Riksåklagaren, Statens kriminaltekniska laboratorium, Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, Svenska Polisförbundet, Föreningen Sveriges Polischefer, Frivilliga skytteförbundet och Världskommittén.

Avstyrker förslaget av principiella skäl eller som inte tillräckligt motiverat gör bl.a. Polismyndigheterna i Skellefteå och Lycksele samt Föreningen Sveriges åklagare.

Flera remissinstanser pekar på att en amnesti måste förenas med en brett upplagd informationskampanj.

Skälen för mitt förslag: Förslaget från 1987 års vapenutredning har behandlats tidigare. I den dåvarande regeringens proposition om ändringar i vapenlagen (1973:1176) framfördes således att en s.k. vapenamnesti inte borde införas (prop. 1990/91:130 s. 53). Den bedömningen delades av riksdagen (bet. 1990/91:JuU33 s. 31, rskr. 1990/91:300).

Jag vill till en början slå fast att det är synnerligen angeläget att vidta åtgärder för att minska den brottsliga användningen av skjutvapen. Detta gäller inte minst mot bakgrund av att antalet väpnade rån har ökat markant under senare år. Enligt min mening finns det nu anledning att ta till vara alla möjligheter att minska antalet illegala skjutvapen. Den möjlighet som ligger i att införa en särskild lag om att illegala skjutvapen och ammunition under en viss tid straffritt kan lämnas in till polisen bör inte lämnas oprövad. Jag anser alltså att en sådan lag bör införas.

Inte minst mot bakgrund av den skärpta syn på olaga vapeninnehav som jag här tidigare förordat är det också rimligt att ge i övrigt laglydiga personer chansen att under betryggande former lämna in skjutvapen och ammunition som de innehar utan att ha rätt till det. Det kan gälla vapen som glömts bort i samband med ett dödsfall eller en flyttning. Också detta är ett skäl för att införa en straffrihetslag.

Det kan naturligtvis diskuteras hur effektiv en straffrihetslag kommer att bli. Av intresse är därvid att man i Danmark under en månad år 1986 fick lämna in illegala vapen till polisen utan att rättsliga åtgärder vidtogs. Bakgrunden till åtgärden var att betydande mängder vapen hade kommit in i Danmark under andra världskriget och att det var omöjligt att fastställa var dessa vapen hade hamnat. Närmare 10 000 vapen och 10 ton sprängämnen

lämnades in. Möjligen kan ett resultat liknande det i Danmark inte påräknas för vår del. Det danska exemplet talar dock för att en straffrihetslag kan ge ett utifrån svenska förhållanden gott resultat.

Det ligger nära till hands att anta att de skjutvapen som kommer att lämnas in inte i någon större utsträckning är sådana som cirkulerar i kriminella kretsar. Varje sådant enstaka vapen som tas om hand och förstörs minskar emellertid risken för nya allvarliga brott. Även en liten mängd insamlade vapen är alltså av värde.

Merparten av de inlämnade skjutvapnen kommer antagligen att vara sådana som har innehafts av i övrigt laglydiga personer. Att dessa vapen lämnas in är också värdefullt. Eftersom någon kontroll av vapeninnehavet inte skett finns det ju en risk för att vapnen inte förvaras eller hanteras på ett sätt som är betryggande från säkerhetssynpunkt. Att vapnen lämnas in och förstörs medför också att man kan vara säker på att de inte kommer att användas vid brott.

Av största vikt för att straffrihetslagen skall få den avsedda effekten är att allmänheten får kännedom om den. En informationskampanj bör alltså genomföras. Lämpligast synes vara att informationen lämnas strax före och under inlämningstiden. Rikspolisstyrelsen bör svara för informationen till allmänheten om lagen.

Inlämningstid

Vapenutredningen föreslår en tolv månadersperiod som inlämningstid. Jag anser i likhet med flera remissinstanser att en kortare tid är att föredra. Det synes lämpligt att en inlämningsperiod på tre månader påbörjas samtidigt med att de nya straffbestämmelserna om brott mot vapenlagen träder i kraft. Inlämning kommer alltså att kunna ske under tiden juli – september 1993.

Innebörden av lagen

Innebörden av straffrihetslagen är att den som innehar illegala skjutvapen eller ammunition inte skall kunna straffas för innehavet om han eller hon frivilligt lämnar in eller låter lämna in egendomen till polisen under tiden juli – september 1993. I det fall den som innehar vapen eller ammunition inte själv lämnar in egendomen utan ger någon annan i uppdrag att göra det gäller alltså straffriheten för båda. Däremot innebär kravet på frivillighet att straffrihet inte kommer i fråga om någon, t.ex. i samband med en husrannsakan, lämnar in ett vapen på grund av upptäcktsrisken. Alla vapen och all ammunition som enligt vapenlagen kräver tillstånd för att få innehas skall kunna lämnas in till polisen.

Det är således fråga om att i en särskild lag föreskriva straffrihet för olaga innehav av skjutvapen och ammunition i vissa fall. Detta är något annat än en amnesti. Därmed brukar nämligen avses en generell benådning av en viss grupp av dömda (se 11 kap. 13 § regeringsformen).

För att straffrihetslagen skall bli framgångsrik torde krävas att den som lämnar in illegala skjutvapen eller ammunition garanteras anonymitet. Inlämnaren skall alltså inte behöva lämna uppgifter om sin identitet.

Det kan inte helt bortses från att möjligheten att vara anonym kan skapa svårigheter vid utredningen av brott där vapnet använts. Svårigheterna bör dock inte överdrivas. Det är således inte särskilt troligt att skjutvapen som använts vid allvarliga brott lämnas in av den som begått brottet. Jag vill också stryka under att straffriheten bara gäller för den som utan tillstånd innehar vapnet eller ammunitionen och bara avser dennes innehav av det som lämnas in. Polisen kan alltså utföra t.ex. sedvanliga kriminaltekniska undersökningar på ett inlämnat vapen i syfte att utreda andra brott som har samband med vapnet. Det kan gälla brott begångna av såväl innehavaren som av andra personer. Om ett inlämnat vapen skäligen kan antas ha betydelse för utredningen av ett sådant brott kan det tas i beslag enligt bestämmelserna i rättegångsbalken.

Inlämningsställen

Beträffande inlämningsställen föreslår Vapenutredningen att polismyndigheterna skall få bestämma att inlämning skall kunna ske även hos andra myndigheter inom polisdistriktet. Utredningen framför att det är önskvärt att den som vill lämna ifrån sig ett vapen kan göra detta utan att behöva resa någon längre sträcka samt att militära myndigheter och Statens kriminaltekniska laboratorium bör kunna hjälpa till med insamlingen. Överbefälhavaren har avstyrkt förslaget i denna del, bl.a. med hänsyn till att det oftast finns en polismyndighet på de orter där försvarsmaktens myndigheter är belägna. Enligt min mening bör det räcka med att inlämning kan ske till polismyndigheterna.

Inlämning av skjutvapen och ammunition skall alltså kunna ske på polisstationerna i landet. Det bör tilläggas att straffrihetslagen i och för sig också är tillämplig om egendom överlämnas till en enskild polisman.

Vapnen och ammunitionen tillfaller staten

Skjutvapen och ammunition som lämnas in torde i de flesta fall tillhöra den som sett till att egendomen lämnats in till polisen. Det kan emellertid förekomma att stöldgods lämnas in. Om ett stulet vapen lämnas in skall den rättmätige ägaren naturligtvis kunna få tillbaka det. För att så skall kunna ske måste polismyndigheten undersöka om det finns någon känd ägare till det som lämnats in. Polismyndigheterna bör alltså på lämpligt sätt kontrollera om ett inlämnat vapen är anmält stulet eller om det finns en licens utställd beträffande vapnet.

Föreskrifter om den kontrollen och hanteringen i övrigt när skjutvapen eller ammunition lämnas till en polismyndighet bör, med stöd av 8 kap. 13 § regeringsformen, meddelas av regeringen eller av den myndighet regeringen bestämmer.

Det är rimligt att skjutvapen eller ammunition som lämnas in enligt straffrihetslagen normalt tillfaller staten. Mot bakgrund av att egendom kan ha lämnats in utan ägarens samtycke bör emellertid vissa förutsättningar vara uppfyllda för att egendomen skall tillfalla staten.

Vapenutredningen har i denna del föreslagit att ägaren i vissa fall – nämligen om det är uppenbart att det inlämnade tillhör någon annan än den som lämnade in det – skall beredas tillfälle att få tillbaka inlämnad egendom. Om ägaren inte kan spåras eller om han underlåter att återta egendomen skall egendomen enligt utredningen tillfalla staten.

Jag förordar en reglering efter förebild av bestämmelser i hittegodslagen (1938:121). Regleringen, som något avviker från Vapenutredningens förslag, innebär följande. Skjutvapen och ammunition som lämnats in skall tillfalla staten om ägaren inte är känd inom tre månader från det att egendomen lämnades in. Egendomen måste alltså normalt förvaras i tre månader. Om ägaren till inlämnad egendom är känd skall han eller hon få tillfälle att inom en månad ta tillbaka egendomen. Tar ägaren inte tillbaka egendomen eller kan denne annars anses ha uppgivit sin rätt till egendomen tillfaller den staten.

Den nu föreslagna lagen kan komma i konflikt med hittegodslagen som tillförsäkrar upphittaren vissa rättigheter. Enligt min mening bör under inlämningsperioden enligt straffrihetslagen i första hand förfaras med inlämnade vapen och inlämnad ammunition i enlighet med straffrihetslagen. Endast om inlämnaren uttryckligen gör gällande att vapnet eller ammunitionen skall behandlas som hittegoods bör reglerna i hittegodslagen, om t.ex. upphittarens rätt till hittelön och rätt till godset, tillämpas.

Det kan måhända inträffa att en person, som har tillstånd att inneha ett skjutvapen, vill bli av med vapnet och därför anonymt lämnar in det enligt straffrihetslagen. Även om straffrihetslagen inte tar sikte på denna särpräglade situation får det accepteras att ett sådant vapen enligt lagen kan tillfalla staten.

De skjutvapen och den ammunition som tillfallit staten enligt straffrihetslagen bör inte säljas eller på annat sätt komma ut i cirkulation på nytt. I stället bör egendomen normalt förstöras. Detta torde bidra till att skapa förståelse för straffrihetslagen bland allmänheten.

I en del fall kan det dock vara befogat att bevara vapen eller ammunition. Om egendomen behövs för musealt, militärt eller annat liknande ändamål, t.ex. i Statens kriminaltekniska laboratoriums samlingar, bör den således inte förstöras.

Min bedömning: Psykiskt våld är ett allvarligt problem. Jag har i anslutning till mina förslag till ändringar av straffskalorna för miss-handel, olaga hot, ofredande och sexuellt ofredande därför pekat på vikten av att även beakta sådana beteenden som främst tar sikte på att psykiskt bryta ned en annan.

Problemet måste dock angripas på bred front, även genom bl.a. information, utbildning, organisatoriska åtgärder. Straffrättsliga åtgärder utöver de nu föreslagna framstår inte som ändamålsenligt.

Hearingen: De synpunkter som lämnades på frågan om behovet av lagstiftning överensstämde med mina i det att främst andra än straffrättsliga åtgärder behövs för att mest effektivt motverka det psykiska våldet.

Skälen för min bedömning: Den vanligaste formen av övergrepp som kan betecknas som psykiskt våld torde vara vad som i dagligt tal kallas mobbning. Inom den psykologiska forskningen beskrivs mobbning vanligtvis som att en eller flera personer upprepade gånger under en längre tid blir utsatta för negativa handlingar från en eller flera personer. Det är sålunda fråga om negativa handlingar som förekommer med viss regelbundenhet och under inte alltför kort tid. Med en negativ handling avses i det här sammanhanget att en person tillfogar eller försöker tillfoga en annan person skada eller obehag.

Trots forskning kring psykiskt våld har man ännu inte med någon större säkerhet lyckats slå fast hur vanlig förekomsten är i samhället. Dock kan man på goda grunder anta att den här formen av våld ligger bakom ett stort antal sjukskrivningar på grund av psykisk ohälsa. Det finns också anledning att anta att den psykiska ohälsan hos ett icke ringa antal personer är av så allvarligt slag att de inte förmår att återvända till arbetslivet. Likaså kan man anta att det psykiska våldet på t.ex. arbetsplatser och i skolor leder till ett antal självmordsförsök och självmord varje år. Det är sålunda en mycket angelägen uppgift för samhället att på olika sätt komma till rätta med det psykiska våldet i olika miljöer.

En huvudfråga blir då vilka åtgärder som är mest ändamålsenliga för att komma en bit på vägen i kampen mot det psykiska våldet. Det torde stå klart att den grupp offret ingår i, på arbetsplatsen, i skolan, inom föreningen etc., har mycket stor betydelse för förekomsten av mobbning. I en väl fungerande grupp mobbas det inte. Att skapa en atmosfär så att grupp-dynamiken fungerar på ett positivt sätt görs inte i första hand genom straffrättslig reglering. Det är mycket en fråga om organisation, kommunikation och andra samverkande miljöfaktorer.

Vid hearingen diskuterades bl.a. rättsväsendets behandling av psykiskt våld. De anmälningar som görs hänför sig till olika brott, oftast något av dem som jag redogjort för tidigare, som misshandel, ofredande, olaga hot m.m. Att särskilja vilka anmälningar som har grund i psykiskt våld kräver studium av varje anmälan för sig. Inte ens ett sådant förfaringsätt kan ge

någon säker bild av förekomsten. Det verkar således inte vara ovanligt att det är den mobbade som är gärningsman i anmälningarna: den mobbade tar till fysiskt våld när trakasserierna har gått för långt. Till detta kommer den beaktansvärda risken för att en mobbad som anmäler förfarandet kan löpa en större risk att åter bli mobbad, vilket rimligen bör leda till en mindre benägenhet att anmäla gärningen.

Den expertis som närvarade vid hearingen var i stort sett enig i att straffrättsliga åtgärder inte är den väg som bör väljas i första hand. Jag är av samma uppfattning. Kriminaliseringen som den är utformad i dag torde väl räcka till för att fånga in de straffvärda fallen av psykiskt våld.

Även om det således inte i första hand är straffrättsliga åtgärder som bör vidtas, finns ingen anledning att avvakta med de straffrättsliga åtgärder som framstår som befogade. Jag har också i det föregående i samband med mina förslag till förändrade straffskalor för misshandel, olaga hot, ofredande och sexuellt ofredande betonat vikten av att förekomsten av psykiskt våld och sådant vålds effekter beaktas vid straffmätningen.

Med hänsyn till den samstämmighet i åsikt som kom fram vid hearingen har jag valt att redan i detta sammanhang redovisa de straffrättsliga åtgärder som för närvarande bör vidtas med anledning av vad som framkommit om det psykiska våldet. Att avvakta ytterligare beredning i form av en bearbetning av vad som framkom vid hearingen skulle onödigtvis försena genomförandet av förslagen.

3.4 Övrigt

Från och med den 1 juli 1992 har domstol möjlighet att i samband med dom besluta om omhändertagande av en kontraktsvårdsdömd. Omhändertagandet är avsett att säkerställa att den dömda inleder den planerade vården. En förutsättning för omhändertagandet är att den dömda är häktad i målet. Omhändertagandet skall vara helt kortvarigt och är maximerat till en vecka. Möjligheten att omhänderta fördes in i en ny 6 b § i 28 kap. brottsbalken. (Jfr prop. 1991/92:109, bet. 1991/92:JuU24, rskr. 1991/92:259, SFS 1992:373.)

Även om domstolen har att besluta om omhändertagandet är det även beträffande denna kategori omhändertagna naturligt att polismyndigheten lämnar den handräckning som behövs för omhändertagandets praktiska genomförande. Denna polismyndighetens skyldighet bör framgå av lagtext varför jag föreslår att en hänvisning till 28 kap. 6 b § brottsbalken införs i 38 kap. 12 § samma balk.

4 Kostnader

Mina förslag innebär att straffen skärps för ett antal brott. Detta kan förväntas leda till ett ökat tryck på kriminalvårdens anstaltsorganisation. Härtill kommer vissa ökade kostnader för domstols-, åklagar- och polisorganisationen. Dessa kostnader kommer att rymmas inom ramen för

5 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anfört har inom Justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ansvarsfrihet vid olaga vapeninnehav,
2. lag om ändring i brottsbalken,
3. lag om ändring i vapenlagen (1973:1176).

6 Hemställan

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen att anta lagförslagen.

7 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

Efter remiss har yttranden över Fängelsestraffkommitténs huvudbetänkande (SOU 1986:13–15) Påföljd för brott avgetts av Svea hovrätt, Hovrätten för Nedre Norrland, Stockholms, Göteborgs, Norrköpings och Luleå tingsrätter, Domstolsverket, Riksåklagaren (RÅ), Rikspolisstyrelsen, Kriminalvårdsstyrelsen, Kriminalvårdsnämnden, Stockholms första övervakningsnämnd, Övervakningsnämnden i Uppsala, Brottsförebyggande rådet, Överbefälhavaren, Statens räddningsverk, Socialstyrelsen, Trafiksäkerhetsverket, Sjöfartsverket, Luftfartsverket, Generaltullstyrelsen, Riksskatteverket, Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms Universitet, Juridiska fakultetsstyrelsen vid Uppsala Universitet, Statens invandrarverk, Statskontoret, Riksrevisionsverket, Rättegångsutredningen (Ju1977:06), justitieombudsmannen Anders Wigelius, Riksbanken, Landstingsförbundet, Svenska Arbetsgivareföreningen, Landsorganisationen i Sverige, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningen Sveriges länspolischefer, Föreningen Sveriges polischefer, Föreningen Sveriges frivårdstjänstemän, Övervakares och Kontaktpersoners/Familjers Riksförbund, Sveriges Köpmannaförbund, Motormännens riksförbund, Motorförarnas Helnykterhetsförbund, Svenska fångvårds-sällskapet och Svenska skyddsförbundet.

RÅ har överlämnat yttranden från överåklagaren i Göteborgs åklagardistrikt samt från överåklagarna vid Regionåklagarmyndigheterna i Stockholm, Kalmar, Malmö, Vänersborg och Härnösand.

Tjänstemännens centralorganisation och Centralorganisationen SACO/SR har utan egna ställningstaganden överlämnat yttranden från Svenska polisförbundet respektive Sveriges Socionomers, Personal- & Förvaltnings-tjänstemäns Riksförbund.

Efter remiss har yttranden över Riksåklagaren och Rikspolisstyrelsens skrivelse angående olovligt brukande av tillgripet fortskaffningsmedel (dnr 91-1136) avgetts av Riksdagens ombudsmän, Hovrätten för Nedre Norrland, Göteborgs, och Kalmar tingsrätter, Åklagarmyndigheten i Stockholm, Regionåklagarmyndigheterna i Jönköping, Västerås och Luleå, Polismyndigheterna i Huddinge, Eskilstuna, Värnamo och Göteborg, Brottsförebyggande rådet, Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Svenska polisförbundet samt Föreningen Sveriges polischefer.

Efter remiss har yttranden över Vårdskommissionens slutbetänkande (SOU 1990:92) Våld och brottsoffer avgivits av Svea hovrätt, Stockholms tingsrätt, Göteborg tingsrätt, Malmö tingsrätt, Kammarrätten i Jönköping, Länsrätten i Stockholms län, Länsrätten i Malmöhus län, Riksåklagaren (RÅ), Kriminalvårdsstyrelsen, Brottsförebyggande rådet, Brottsskadenämnden, Socialstyrelsen, Postens centralförvaltning, Rikspolisstyrelsen, Statistiska centralbyrån, Statens ungdomsråd, Länsstyrelsema i Stockholms län, Uppsala län, Södermanlands län, Östergötlands län, Jönköpings län, Blekinge län, Kristianstads län, Göteborgs och Bohus län, Älvsborgs län, Värmlands län, Västmanlands län, Kopparbergs län, Gävleborgs län, Västernorrlands län och Jämtlands län, Barn- och ungdomsdelegationen, Riksdagens ombudsmän, Diskrimineringsombudsmannen, Svenska kommunförbundet, Södertälje kommun, Landstingsförbundet, Sveriges psykologförbund, Sveriges socionomers, Personal - & Förvaltningstjänstemäns riksförbund, Sveriges domareförbund, Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges polischefer, Riksförbundet Hem och Skola, Försäkringsförbundet, Sveriges köpmannaförbund, Bankinstitutens arbetsgivareorganisation, Pensionärernas riksorganisation, Sveriges pensionärs riksförbund, Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige (ROKS), Föreningen styresmän och assistenter inom kriminalvården samt Centrum för kvinnoforskning: Forum för kvinnliga forskare.

RÅ har överlämnat yttranden från Överåklagarna i Stockholm, Göteborg och Malmö åklagardistrikt samt bifogat redovisning över lokala brottsförebyggande projekt från Överåklagarna vid regionåklagarmyndigheten i Kalmar och Stockholm samt Åklagarmyndigheterna i Bollnäs, Kristianstad, Lund, Sollentuna, Uppsala, Visby, Västerås och Östersund.

Länsstyrelsen i Stockholms län har bifogat yttrande av Polisstyrelsen i Stockholm och redovisning över lokala brottsförebyggande projekt vid Polismyndigheten i Stockholm. Länsstyrelsen i Jönköpings län har bifogat yttrande från Polismyndigheten i Värnamo. Länsstyrelsen i Hallands län har bifogat yttranden från Polismyndigheterna i Falkenberg, Halmstad, Kungälv och Varberg. Länsstyrelsen i Värmlands län har bifogat yttranden från Polismyndigheterna i Karlstad och Arvika. Länsstyrelsen i Kopparbergs län har bifogat redovisning av brottsförebyggande projekt från Polismyndigheterna i Avesta, Borlänge, Falun, Ludvika, Malung, Mora och Rättvik. Länsstyrelsen i Gävleborgs län har bifogat yttranden från Polismyndigheten i Hudiksvall. Länsstyrelsen i Västernorrlands län har bifogat yttranden av Polismyndigheterna i Härnösand, Kramfors, Sollefteå, Sundsvall och Örnsköldsvik.

Vidare har yttranden och skrifter inkommit från flera andra organisationer och enskilda personer.

Hearingen hölls den 8 maj 1992 i Bella Venezia i Rosenbad.

Närvarade¹ gjorde; förutom representanter för Justitiedepartementet, Bengt Rosqvist, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Agneta Almqvist, Stockholms tingsrätt, Bengt Gustavsson, Göteborgs tingsrätt, Gunnel Lindberg, Riksåklagaren, Ulla Jonsson, Polishögskolan, Leif Smith, Polismyndigheten i Göteborg, Helena Silverhjelm, Socialstyrelsen, (Kristina Doktare, Socialstyrelsen), Kurt Baneryd, Arbetarskyddsstyrelsen, Joakim Joachimsson, Arbetarskyddsstyrelsen, (Ilse Wetter, Försäkringskassan i Stockholms län), (Margareta Nyqvist, Riksförbundet BRIS), Ingela Ström, Riksförbundet BRIS, Anna-Kristina Sjöberg, Riksförbundet BRIS, Ulla Granéli, Riksförbundet Hem och Skola, Birgitta Sabelström, Advokatsamfundet, Lena Busk, SACO, Anita von Schéele, Arbetarskyddsstyrelsen, Inge Olsson, Uppsala kommun, (Bessie Wikander, TCO), (Gunnela Westlander, Arbetsmiljöinstitutet), Gunnar Severin, Polismyndigheten i Stockholm, Eva Flodström, Statshälsan, Heinz Leymann, Psykiatriska institutionen vid Umeå universitet, Majda Omérov, Psykiatriska kliniken vid Danderyds sjukhus och Agneta Blidberg, Åklagarmyndigheten i Stockholm.

Nedan följer en redigerad utskrift av de inlägg som gjordes. Hearingen inleddes av departementsrådet Dag Victor, Justitiedepartementet.

Dag Victor:

Bakgrunden till den här hearingen, som kanske är lite annorlunda än många hearingar som vi har i regeringskansliet, har ni fått belyst i den promemoria som har skickats ut.

Riksdagen har mot bakgrund av en motion givit regeringen tillkänna att man bör titta närmare på frågan om psykiskt våld och framför allt då den straffrättsliga regleringen av psykiskt våld och om man kan göra förbättringar i lagstiftningen på det området.

Enligt vad riksdagen har uttryckt är det egentligen två saker som man vill ha belysta. Det ena är, som det står i justitieutskottsbetänkandet som ligger bakom riksdagsbeslutet, en uppskattning av antalet straffbara övergrepp. Det är alltså den faktiska situationen när det gäller psykiskt våld som riksdagen är intresserad av. Och den andra biten; det är frågan om det är möjligt att genom en tydligare straffrättslig reglering öka skyddet för människor som utsätts för psykiskt våld.

Vi har inom Justitiedepartementet inlett ett arbete och tagit in bl.a. lite uppgifter angående främmande rätt och försökt att hämta in annat material från olika håll.

I det här arbetet har vi funnit att det är en ganska svår uppgift. Det är svårt att få någon riktig klar bild över hur pass vanligt psykiskt våld är och vilka effekter det egentligen leder till. Och vi har också funnit att det är en mycket svår uppgift att bedöma på vilket sätt som den straffrättsliga

¹ Namn inom parentes anger inbjudna som inte kunde delta.

lagstiftningen kan förändras för att öka skyddet mot psykiskt våld. Detta är bakgrunden till den lite ovanliga form för beredning som vi har.

Det man kanske bör säga, inte för att minska debattlustan eller att lägga några begränsningar på inläggen, är att det ur en bemärkelse är ett lite snävt perspektiv som riksdagen har bett oss att titta på. Det tar ju enbart sikte på den straffrättsliga regleringen och hur den kan användas för det här syftet. Det tar alltså inte sikte på andra åtgärder, t.ex. arbetsrättslig lagstiftning. Och när det gäller den faktiska förekomsten är det också så att riksdagen har sagt att man bör göra en uppskattning av antalet straffbara övergrepp, så inriktningen är även där på de straffrättsliga frågorna.

Jag nämner det här, men som sagt var inte för att ni inte ska kunna ta upp annat. För det är alldeles självfallet av stort värde att få synpunkter också på i vad mån straffrätten är användbar sedd i förhållande till andra metoder, om det är andra metoder som är viktigare än de straffrättsliga och vad man kan använda straffrätten till. Så vi ser gärna att det kommer andra synpunkter och när ni redovisar det faktiska läget, de som har uppgifter om det, behöver ni naturligtvis inte heller begränsa er till vad som står i brottsbalken. Men det kan ju vara intressant om ni kan belysa i vad mån ni tror att det är saker som är formellt straffbelagda och i vad mån det är andra saker.

Ett av problemen när det gäller psykiskt våld är naturligtvis avgränsningsproblemen, hur man skall bedöma vad som är psykiskt våld. Och då är det lätt att man ser på effekterna av olika gärningar; alltså psykiska skadeverkningar, att människor mår illa, att de får psykiska problem. Det kanske är värt att anmärka att de straffbestämmelser som behandlas i promemorian täcker psykiska skadeverkningar i viss utsträckning och detta oavsett med vilka metoder som de framkallats. Men det straffrättsliga systemet är ju mer inriktat på det fysiska våldet.

När det gäller det fysiska våldet kan det vara värt att nämna att de psykiska skadeverkningarna många gånger står i centrum för de straffrättsliga bedömningarna, eller åtminstone utgör ett centralt moment i dem. När det gäller angreppssätten är uppmärksamheten däremot ofta inriktad just på fysiska angrepp, alltså misshandel i mer traditionell mening, när man diskuterar de straffrättsliga frågorna.

Bara här i veckan kom det ut en skrift från Brottsförebyggande rådet som heter "Våld" och som är en kunskapsöversikt över vad vi vet om våldet i samhället. Där tar man bl.a. upp skadeverkningarna; våldets konsekvenser finns det ett avsnitt som heter. Man redovisar där uppgifter om just de fysiska skadeverkningarna för om detta finns vissa undersökningar. Men det framhålls också att i många fall så är det inte de fysiska skadeverkningarna som är de värsta, utan det kan vara de psykiska skadorna som är de värsta även när det gäller rent fysiska angrepp.

Det här har också kommit till uttryck i lagstiftningen, bl.a. så gjordes det en ändring av misshandelsbestämmelserna 1988. Det gällde kriterierna för grovt brott där man ändrade dem i viss mån. Då framhölls det bl.a. att de synliga skadorna kan vara begränsade men att brottet ändå kan vara att bedöma som grovt. Det kan exempelvis vara en misshandel som har pågått under en längre tid eller utgjort led i upprepade övergrepp. Det försvårande

momentet vid den typen av misshandel ligger främst i, inte de fysiska skadorna, utan de påtagliga integritetskränkningarna, liksom i det förhållandet att våldet ofta är psykiskt nedbrytande till sin karaktär. Så vi har två olika moment här, dels angreppssättet och dels vilka slags skadeverkningar som det leder till.

Ja, detta är några inledande ord. Det vi har tänkt oss från departementets sida är att lyssna på er inbjudna och inte säga så mycket mer än det jag har sagt nu utan vi lämnar ordet fritt. Vi hade tänkt lägga upp hearingen så att den delas in i två olika avsnitt med anknytning till de frågor som ställs i promemorian. De första frågorna tar sikte på faktisk förekomst och på vilken forskning som finns om psykiskt våld och vad vi vet om detta rent faktiskt på olika sätt. Vi hade tänkt att vi till en början begränsar oss huvudsakligen till de frågorna och att de som har kunskaper om detta redovisar det. De fyra sista frågorna tar mer direkt sikte på rättsväsendets hantering av psykiskt våld; hur många fall som anmäls till åtal, hur polis och åklagare hanterar det, hur domstolarna bedömer det och slutligen vilka slags lagstiftningsåtgärder som eventuellt skulle kunna vidtas.

Vi har på vart och ett av områdena dristat oss till att be någon att öppna diskussionen.

På det här första avsnittet har Anita von Schéele från Arbetarskyddsstyrelsen lovat att göra en sådan inledning och berätta från sitt perspektiv vad hon känner till om förekomsten av mobbning och psykiskt våld.

Anita von Schéele, Arbetarskyddsstyrelsen:

Jag kan berätta lite om varför jag arbetar med de här områdena. Jag har sedan början av 1980-talet intresserat mig för och jobbat mycket intensivt direkt med många så kallade fall av trakasserier och mobbning i egenskap av personalkonsulent, den längsta tiden i Statshälsan. Sedan några år tillbaka jobbar jag på Arbetarskyddsstyrelsen som handläggare och håller på att arbeta fram ett förslag till allmänna råd i enlighet med arbetsmiljölagen om trakasserier i arbetslivet. Nu är det ju det att trakasserier, mobbning, psykiskt våld, social utstötning osv. finns det väldigt många uttryck för och jag har ägnat ganska mycket tid åt att försöka hitta ett annat begrepp och då kommer vi in på definitioner. Jag har försökt att sammanfatta det som jag har mött i mitt arbete under åren. Det gäller naturligtvis situationerna i arbetslivet, på arbetsplatserna, det är det jag har jobbat med, arbetsmiljöfrågorna och sambanden med arbetsmiljölagen och dess ansvarsförhållanden. Och då har jag kommit fram till en, som jag tycker, ganska sammanfattande definition. Jag kallar det för kränkande särbehandling. Då får man fram dels kränkningen i sig, vilken nu kan vara individuell och särbehandlingen på arbetsplatsen som då skall vara ganska påtaglig för att man skall kunna se den och göra någonting åt den. Den här särbehandlingen behöver då ha en sådan karaktär att den bör uppfattas som djupt personligt förolämpande eller riskera att orsaka onormalt höga psykiska och stressande påfrestningar på individen, men även på gruppen faktiskt.

De handlingar som jag har sett och som är ganska påtagliga det är förtal av eller nedsättande omdömen om en arbetstagare eller dennes familj, med-

vetet undanhållande av arbetsrelaterad information eller att man lämnar felaktig sådan, medvetet saboterande eller försvårande av arbetets utförande, uppenbara åsidosättanden, förföljelse i olika former eller skapande av rädsla, medvetna förolämpningar, överkritiskt eller negativt bemötande eller förhållningssätt, sexuella trakasserier och administrativa sanktioner utan angivande av sakliga skäl. För det här ser man ett klårt mönster. Det är väldigt många drabbade som säger att de inte har fått någon förklaring till det som har skett och att alla försök att få en förklaring gör att motståndet blir värre och detta kan ju en människa då hålla på att kämpa med i många år. De söker alltså någon form av förklaring till vad som har skett. Det här är en ganska typisk bild av vad som händer, nämligen att man inte blir trodd. Många vågar inte berätta om vad som händer med dem därför att de redan från början vet eller misstänker att de inte kommer att bli trodda. Därför är det många av de här händelserna som aldrig blir kända, eller blir kända först när det har gått mycket lång tid. Då kommer de ganska krisartat och chockartat fram i ljuset. Då har människan gått väldigt länge och haft det bedrövligt och så kan det hända en sak som har blivit så att säga tuvan som stjälppte lasset och de hamnar i en akut krissituation, med en stark chock. Det är ganska vanligt.

Jag har ägnat mycket tid och grävt ner mig i de här frågorna ibland på heltid, för att försöka att komma till rätta med och lära mig så mycket som möjligt vad som pågår och var det finns att söka mer kunskap. Det är ganska svårt att söka kunskaper i de här frågorna. Det man får kunskap genom är offren själva och den kan ibland vara vinklad. Uppgifterna kan ibland vara färgade av så stor bitterhet och osaklighet att man får lägga ner mycket tid och möda på att försöka reda ut vad som egentligen har hänt.

Direkt forskning är det väl Heinz Leymann som har gjort mest av samt Heinemann inom skolvärlden. Thylefors har följt en grupp utfrysta personer i Göteborg som kallar sig själva Exodus och skrivit en bok om det. Inge Olsson är en av många andra som också jobbar direkt i personalkontakt med fallen och skriver mycket om det, kan mycket om det, och jag har gjort det också under många år. Vi är inte så många i landet som har ägnat mycket tid åt det här. Det kan behövas mer forskning om hur arbetet bör ordnas för att minimera riskerna för frustrationer, psykisk belastning och stress. Det är nämligen ur min synvinkel sett frustrationer, stress och psykisk belastning som väcker aggressioner, irritationer, som ibland då kan rikta sig mot personer som finns i närheten och som eventuellt har någon egenhet som kan irritera en eller annan. När man inte kommer till rätta med de stora problemen på en arbetsplats, inte får kontakt med chef och beslutfattare så ökar alltså irritationen och det är en väldigt vanlig förekommande förklaring till att sådant här inträffar. Det behövs väldigt små skillnader i den utpekade personens agerande för att just den skall råka bli syndabock.

Det kan också behövas en del insatser vad gäller just aggressionsforskning, alltså vad som väcker våra aggressioner och våra frustrationer. Det behövs forskning omkring effekter av olika terapi- och behandlingsformer. Då pratar jag om de värst drabbade som alltså befinner sig i poststresstraumatiska sjukdomstillstånd, mycket svårbehandlade tillstånd.

Dessutom behöver man också se över inte bara de drabbades utan även de frustrerades problemområden. De behöver man se över. Människor blir frustrerade om de lever i onormalt stressande situationer.

Vilka är avsikterna med handlingar som riktar sig mot en utpekad person? Det kan man egentligen bara skaffa sig hypoteser om men också gå på det som har kommit fram i aggressionsforskningen. Men jag ser ju detta i de fall jag har mött att här är ju ganska klara signaler på att avsikterna kanske är att skada en människa medvetet, försvara sig själv eller det kan t.o.m. hända att det handlar om konkurrens, ibland är det så att två personer står och pekar på varandra och den ene säger: Du mobbar mig, men den andra säger: Nej, det är du som mobbar mig. Och det här kan vara väldigt svårt att reda ut och jag menar att ibland så är det faktiskt dumt att försöka göra det också, för att man kan få backa 15–20 år tillbaka i tiden; det blir ganska barnsliga utredningar. "Det var du som började", "nej det var du" osv. Så att vad man behöver göra det är att titta på den aktuella situationen och hjälpa människorna framåt. För det är ju det det handlar om, att undvika att göra människor till fall. Det är det viktigaste och även få dem själva att förstå att de kan störta sig själva till att bli ett fall om de inte tar den hjälp och de råd de kan få.

Andra avsikter med att så kallat mobba eller bete sig kränkande och behandla en människa på ett särartat sätt det är att man vill ändra på dem eller man vill få bort dem från arbetsplatsen. Man har bestämt sig för att får vi bara bort den personen så blir allting bra här. Och det blir det väldigt sällan. Det kan bli bra ett litet tag, när man då har fått bort den misshagliga människan och hur det går för den här människan det brukar man inte lägga ned mycket möda på. Sedan när den personen har försvunnit så dröjer det ett litet tag och så är det snart en ny syndabock på den arbetsplatsen. Det tyder ju på att där finns grundläggande problem i arbetssituationen, i organisationen. Man kanske vill visa makt över någon eller roa sig på någons bekostnad. "Roa sig" märker man ofta när det handlar om pennalism. Den typen av trakasserier pratar man inte så mycket om. Det är få fall som jag har mött. Jag har mött några stycken där de har berättat att de har blivit behandlade så att man kan kalla det för ren pennalism, men de är inte många. Och jag vet inte under den tysta massan här eller att man skäms lite för det, eller om det är så att pennalism förekommer mest i sådana miljöer där man ska "tåla lite grann". Jag kan inte svara på det här, jag vet faktiskt inte, men det är säkert ett problem som finns som är rätt uttalat tror jag, eller att man stöter bort någon därför att man tror att man på det sättet skall lösa problem. Få bort problemet helt enkelt och det är ju kanske någonting som arbetsgivare ibland har för sig. Får man bort den där besvärliga människan på olika sätt så har problemen löst sig.

Jag skall försöka att redovisa de få siffror som finns. Vi får ju in anmälningar om psykosociala arbetsskador, alltså arbetsskador som bottnar i psykosociala orsaker och problem på arbetsplatsen. Här har vi nu de senaste två åren börjat att titta just på olika former av psykosociala orsaker, det har man väl inte gjort i den utsträckningen förut. Jag kan bara kort tala om vad det är för sjukdomar som har visats. Det här är gamla uppgifter, men de

stämmer fortfarande. Det är neuroser, magvärk, depressioner, hjärtinfarkt, magsår, psykosomatiska sjukdomar. Här finns med kärlek och för högt blodtryck också. De här siffrorna fick jag fram i går, så de är hyperfärska. Och här har vi då antalet hittills registrerade anmälningar av arbets-sjukdomar. Med eller utan tilläggsinformation. Man kan ju om man vill tala om vad som har hänt en, och vill man inte det så är det kryss i rutan. Så att utan tilläggsinformation är det 1 326 stycken av 2 866, och med tilläggs-information så är det 1540 som har talat om vad det var som inträffade i den här psykosociala arbetsskadan, och det är ju inte alltid mobbning. Här har vi vad de har sagt kort. Det som hoppar ut är hot och våld. Det är en stor skillnad här nämligen hot och våld är sådant som oftast drabbar en utifrån, klienter, patienter, kunder osv. Det vi pratar om här, är de skaderisker som finns inne på arbetsplatsen, innanför väggarna och det är en betydlig skillnad i hur man hanterar de här skaderiskerna från arbetsgivarens sida. Är det hot utifrån så gör man ju vad man kan för att bygga upp skyddsmurar och skyddsglas och allt vad det kan vara. Det är mycket svårare inom arbets-platsen. Här har vi en stor kader av problem, relationsproblem, arbetsbe-lastning, där har vi stressfrågorna, alltså för höga arbetsbelastningar det är det som förekommer. Det är sällan man ser för låg arbetsbelastning. 28% säger att de är utsatta för mobbning och då har vi definitionsproblem. Vad är mobbning egentligen? För ibland är det så att folk betecknar det de har varit med om som mobbning och när man sedan börjar fråga lite djupare så kan man inte tycka att det är det. Då kan det vara ömsesidiga konflikter, det kan vara partsfrågor, förhandlingssaker, det kan vara allt möjligt annat. Och de är inte direkt mobbade, inte direkt trakasserade utan har hamnat i besvär-liga situationer på andra sätt. Hur vanligt förekommande är den här typen av handlingar? Det kan vi inte klart svara på. Vi vet att kränkningar före-kommer i arbetslivet och det räcker att veta det. Det förekommer dessutom i mycket hög utsträckning det vet vi ju också. och i mindre eller i högre grad. Det finns varianter på det här alltifrån att vara utsatt för skvaller som man ju faktiskt inte kan rubricera som något brott. utan rätt vanligt vardagsbe-teende. till alldeles förskräckligt grova påhopp och förtal och det mest för-skräckliga man kan tänka sig som kan rikta sig mot en människa. Vi vet vad som har hänt i stort. vi vet att det finns ett klart mönster i de ärenden som vi har mött och då möter vi dem ofta i ett slutstadium, ett stadium där det har gått ganska långt. Vi vet också på ett ungefär vad som händer de värst drab-bade steg för steg. för det är en klar upptrappning. Vi kan följa det. det finns ett mycket tydligt mönster och det innebär att om man kan se det lite tydli-gare och lite mer i tid så kanske man också kan åtgärda det tidigt, vilket är väsentligt om man skall komma åt det och förebygga livslånga. för att inte säga, livshotande skador.

Om vi utgår ifrån den klassiska situationen med en arbetsplats där man lider av pressande förhållanden och situationer, det är mycket stress, det är mycket missförstånd, många problem som inte blir lösta. en ledare som inte kanske alltid tar i problemen som folk förväntar sig att han eller hon skall göra och de står där mitt i detta och känner sig hjälplösa. Då riktar sig irrita-tionen ibland mot någon arbetskamrat eller gentemot chefen. Vi har olika

typer av mobbning, kamrat mot kamrat, anställd mot chef, chef mot anställd, anställda och chef gentemot en person som alla vill ha bort osv. Men om vi tar särbehandling från arbetskamraters sida så tycker jag att det generellt sett är så att man först tycks börja lite sublimt och försiktigt. Det handlar om negligeringar, man drar sig undan från personen, man kanske går ut när vederbörande kommer in i kafferummet, man talar inte till henne, man kan hålla undan information, vederbörande får inte komma med på fester och sådant. Och detta är i kombination, det här är ju det som personen själv märker. Bakom ryggen så förekommer det ju ofta samtidigt förtal. Det är ganska många då som börjar förstå att de skall dra sig undan den här personen för att inte reta de övriga i gruppen eller bli obekväma själva.

Särbehandlingen trappas väldigt ofta upp om den drabbade försöker bryta situationen eller vill tala om den. Det är en farlig sak för den drabbade människan att fråga. Varför får inte jag vara med på fester? Varför är det så att jag inte får information? Då får de väldigt undanliggande svar, men försvaren hos människorna som han vill ha svar från ökar. För här gäller det att på något sätt försvara det man gör utan att direkt tala om för den personen vad det handlar om. Man förväntar sig att den här personen skall veta själv vad det handlar om. Det här innebär att förklaringar saknas och det är ingen som vill ge förklaringarna heller. Den drabbade blir mycket förvirrad och stressad av det här och möter allmänna återkommande förödmjukelser och små händelser som är väldigt svåra att bevisa, man rör sig mycket försiktigt här. Det sker kritiserande observationer av den drabbade, för att inte säga hemlig kontroll, man går och kikar i lådorna vad den här personen sysslar med eller man går och kollar flexkortet arbetskamrater emellan och det är ju en kontroll som inte alls är acceptabel. Allt det här är svårt att rubricera och bevisa för den som blir utpekad. Om han/hon skall säga detta till någon så låter det väldigt barnsligt och det gör att de i det längsta helst inte säger något. Det förekommer också pennalism, det är ju mera tydligt.

Det här var arbetskamrater emellan, sedan har vi särbehandling från arbetsgivaren och det kan vara att gruppen eller personer i den här gruppen som pekar ut en annan försöker få med sig arbetsgivaren eller chefen i de negativa åsikterna om denna person. Det kan ju naturligtvis vara en person som har gjort en del fel, men i stället för att ta upp det sakligt med människan i fråga så använder man utfrysningssmetoder för att bli av med vederbörande eller få den här personen att fatta själv. Det är där det stora felet ligger från arbetsgivarens sida. Man snarare bryter ner en person än att sakligt ta upp de fel som har blivit begångna. Man intar en negativt kritiserande hållning, vilket ganska snabbt kan bryta ner en anställd. De vet inte riktigt var de står på jobbet och vet inte riktigt hur de befinner sig identitetsmässigt och yrkesmässigt. Man fryser förmåner, det är också en vanlig sak och ju högre upp man sitter i hierarkin desto flera förmåner kan man förlora. Tjänstebilen brukar ryka utan förklaring. Löneläget kan frysas, information och arbetsuppgifter fryser man ofta och ibland så tar man ifrån folk arbetsuppgifter utan att ge dem några nya eller ger dem skenuppgifter. Förklaringar saknas och det är det som är anmärkningsvärt, att sakskalet saknas. Personen hamnar väldigt snabbt i en mycket farlig psykologisk och

social situation där folk heller inte riktigt vet hur de skall placera den här personen i arbetslivet, han förlorar sin identitet. Den anställde får väldigt ofta stämpeln samarbetsproblem på sig, vilket försvårar möjligheterna till nya jobb i framtiden och han börjar snabbt bete sig annorlunda. Han betar sig i förhållande till hur han blir behandlad, förvirrad, upprörd, nervös, neurotisk och desperat och har också i och med detta naturligtvis svårare att ta sig fram. Den kränkande särbehandlingen blir tydligare och absolut mer hotfull, när arbetsgivaren kommer in i bilden.

Vi har en fråga här som handlar om gruppens betydelse. Klimatet i arbetsgrupperna är ju av avgörande betydelse därför att i ett bra gruppklimat så inträffar detta nästan aldrig. Jag har i alla fall aldrig hört talas om det. Ett bra gruppklimat, alltså ett ofarligt klimat, är det som betyder mest. Jag har frågat många människor om detta, mobbade och icke mobbade, och det entydiga svaret är att arbetsledarens attityd och förhållningssätt på jobbet är avgörande för hur klimatet är. Vi är ju flockdjur och tittar ju på vår ledare, det är ganska tydligt och klart, och om ledaren fungerar bra och själv trivs bra med sitt jobb och har bra arbetsförhållanden brukar det också fungera bra i arbetsgruppen. Då kan man ta upp problem när de inträffar, man kan också bli osams, men förhållandena blir aldrig sjuka, nedbrytande eller förstörande. I grupper där många lider av missnöje eller stress så påverkas alla i högre eller lägre grad negativt. Frustrationer och irritationer tenderar att spridas mycket snabbt, nästan som en smitta som går fram i en grupp. Syndabockar utses mycket lätt och det är väldigt lätt att låta irritation kanaliseras mot någon medlem i gruppen och då kan väldigt små fel hos en person förstöras upp och vändas mot denna öppet eller hemligt. Det är ett sätt att avreagera sin egen irritation naturligtvis.

Vilka är då typiskt sett involverade? Vem som helst kan bli mobbad och vem som helst kan befinna sig bland mobbarna. Hos offren kan man möjligtvis se ibland att det kan drabba människor som bryter vissa kultur mönster, där man betar sig på ett annat sätt än vad som förväntas på just den arbetsplatsen. Ibland är det de frispråkiga, ibland är det dem som strider för en sak, som de kan ha rätt i, men som inte tas nådigt upp om man verbaliserar den. Effekterna för den drabbade kan bli katastrofala. De lättare fallen söker sig därifrån och ser sig om efter någonting annat, försöker att vara tjänstlediga så mycket som möjligt, stanna hemma osv. Och de svårare fallen kan utmynna i mycket svåra traumatiska tillstånd. Årslånga sjukskrivningar är vanliga, fackens möjligheter är att hjälpa till mycket små och vad gäller självmord så har vi ingen direkt forskning som handlar om samband mellan självmordsbeteende och problem med arbetslivet, men man kan göra avancerade gissningar här. Det här med straffrättsliga lagstiftningsåtgärder, det har jag svårt att uttala mig om.

Heinz Leymann, Umeå universitet:

Det finns betydligt mer fakta än vad Arbetarskyddsstyrelsen vill göra gällande. Det har forskats på det här sedan sex år med arbetsmiljöfondspengar. Om vi tittar på forskningen som har gjorts kring mobbning så har den förekommit i skolans värld och avseende vuxenmobbning i arbetslivet. Dessa

två områden är bäst genomforskade även internationellt sett. Jag har gjort en studie av mobbningsfenomenen i partipolitiskt sammanhang avseende, två riksdagspartiers lokala styrelser samt värnplikiga. Naturligtvis definierar man vad mobbning är. Det går inte an att man bara säger att det är svårt, man måste tvingas sig att definiera. Det kan man göra kvalitativt på olika sätt. Den definitionen som vi har valt i forskningen är rent kvantitativ/operativ. Den bygger på tidigare inventering av handlingar som lokaliserades vid 300 intervjuer och som resulterade i 45 fientliga handlingsformer. Definitionen är förekomst av en eller fler av dessa operativt nämnda handlingar minst en gång i veckan under minst ett halvt år. Fokuseringen på den långa tiden beror då på att man inom arbetarskyddsforskningen är ute efter belastningsgränser och vid denna gräns har folk blivit sjukskrivna. En juridisk definition bör alltså inte ha den här långa varaktigheten utan kan avse en kortare tid. Men jag tror att man måste på något sätt beskriva konkreta handlingar och väga in frekvens och tid.

Det finns en undersökning som statistiskt sett är mycket tillförlitlig och som har en slumpvariation på enbart 0,7%. När jag pratar om kvantifieringar så är det hela tiden den nämnda definitionen som gäller. Vi har hittat att 3,5% av den arbetande befolkningen passar in i den här definitionen. Det är 154.000 människor som är mobbade enligt denna uppgift. Man kan då bedöma hur många arbetsgrupper som har en mobbad person. Vi antar att en arbetsgrupp i svenskt arbetsliv är mellan 5 och 10 personer stor. Vi har då 10-20 arbetsgrupper per hundra, vi har 4 mobbade per hundra alltså har var tredje till femte arbetsgrupp i svenskt näringsliv en mobbad bland sig. Talet 154.000 kallar man prevalens, det som man hittar i detta ögonblick. På basis av den kan man sedan beräkna incidenser, dvs hur många nya fall som tillkommer årligen. Beräkningen innebär att det varje år tillkommer 120.000 nya fall, som mobbas under minst ett halvt år och med en genomsnittstid på ett och ett halvt år, alltså en väldigt lång period. På basis av det så kan man skatta livsriskerna att råka ut för mobbning. Om man antar att den genomsnittliga livsarbetstiden ligger vid 30 år, vilket säkert är en underskattning, så visar den här beräkningen att var fjärde svensk i arbetslivet riskerar att råka ut för mobbing.

Om man sedan tittar på de 45 handlingar som man har hittat och som stämmer överens med vad Anita har berättat om. Statistiska analyser av det här materialet visar väldigt tydligt skillnader i manligt och kvinnligt beteende. Män och kvinnor väljer olika aktiviteter. Undersökningen visar att i 40% av fallen så är det chefen som mobbar. I ytterligare 40% av fallen så sker det på samma nivå och då är det mellan en eller till fyra personer indragna. Nedifrån och uppåt mobbas det bara i 10% av fallen.

Effekter finns det ju vid det här laget också ganska mycket kunskap om. Socialt för den här hanteringen till ett väldigt snabbt sammanbrott av individens sociala nätverk, dvs. man blir övergiven och ganska ensam, såväl privat som i arbetslivet. Arbetsmarknadsmässigt så förlorar den personen väldigt snabbt möjligheten att söka nytt jobb av olika skäl. Psykologiskt sker det ett ganska snabbt sammanbrott av självförtroendet som i en rad fall är irreparabelt. Psykosomatiskt har man sett en hel rad av sjukdomstillstånd

som Anita också har nämnt och man kan räkna med en betydlig nedsättning av immunförsvaret. Psykiatriskt sett minskar det allmänna välbefinnandet mycket snabbt. Efter några veckor till något halvår uppstår starka stress-symtom, lätta depressioner, psykosomatiska problem, irritationsproblem, sjukskrivningstider om dagar och veckor. Om det här tar längre tid än något år så ökar problemen, mycket svåra depressioner och sjukskrivningstider inträffar som tar månader och år. Om man uttrycker det här i psykiatriska termer så uppträder efter ca ett halvt år posttraumatiska sjukdomstillstånd. Det är samma sjuklighet som också inträffar efter våld och överfall eller andra hotande händelser. Efter något år så visar en undersökning att problemen breddar sig till ett generellt ångestsyndrom till följd av olösta sociala situationer. Detta syndrom i sin tur ser ut att bli kroniskt efter 2–4 år och kan med nuvarande behandlingsmetoder svårtligen lösas. Antalet suicider är mycket väl undersökta. Det är förbryllande att Arbetarskyddsstyrelsen inte känner till undersökningarna. Åtminstone 100 förmodligen upp till 300 inträffar om året. Detta är 10–20% av de svenska årliga suiciderna.

Majda Omérov, Danderyds sjukhus:

Våld och aggression har säkert alltid varit ett problem i vården. Men tidigare diskuterades i huvudsak "övervåld" som institutionsvård innebär för patienten, medan situationen för personalen däremot knappast berördes. Under åren 1982 till 1984 genomgick psykiatriska klinikerna på Danderyds sjukhus s.k. sektorisering – mentalsjukhusen stängdes och vi tog successivt allt ansvar för psykiatrisk vård. Aggressiva handlingar från patienterna mot personalen ökade, och det blev svårt att rekrytera och behålla personal på de s.k. låsta LPT-avdelningarna. Det våld och hot om våld, som förekommer inom psykiatrin, har enligt vår mening inte tidigare uppmärksammats tillräckligt. Arbetsmiljölagen tillkom 1977 och i den läggs huvudansvaret på arbetsgivaren som i samverkan med arbetstagaren skall åstadkomma en god arbetsmiljö. Tyvärr har personal som arbetar på låsta avdelningar ofta glömts bort. 1987 startade vi på Danderyds sjukhus en s.k. aggressionsstudie. Vi har gjort en systematisk undersökning av alla aggressiva incidenter när patienter vänt sig mot personalen. Dessutom har vi också intervjuat all personal som varit utsatt för hot och hot om våld. Vi fokuserade på deras känslomässiga reaktioner i samband med våldsincidenter.

När det gäller typer av skador kan det hända att patienterna sparkas, slåss, kastar möbler och tar strupgrepp. Dock har de mycket sällan använt vassa föremål (kniv och dylikt). När det gäller fysiska skador upplevs de inte så dramatiskt. Dock kan den känslomässiga reaktionen bli rätt så svår. Personalen kan känna sig otillräcklig, har svårt att komma tillbaka till jobbet, många har mardrömmar och ångest. Inte så sällan utvecklar personalen symtom typ magkatarr eller muskelspänning.

Sedan två år tillbaka har vi bildat en s.k. aggressionsgrupp som representerar olika yrkeskategorier och olika enheter. Gruppen träffas en gång per månad. Som huvuduppgift har vi att samla, dokumentera och sprida kunskap och erfarenhet kring aggressionsproblematiken inom psykvården. En del av aggressionsgruppen utgör ett kristeam bestående av en psykiater och

en psykolog. Kristeamet skall snabbt kunna ge stöd åt personal som hamnat i en krissituation efter svåra våldsincidenter.

Inge Olsson, Uppsala kommun:

Jag är personaladministratör och har arbetat inom detta yrke i 25 år. Redan för tio år sedan tog jag upp frågan om vuxenmobbing – i min bok "Praktisk Pa i kommuner och landsting". Då jag tog frågan om vuxenmobbing i arbetslivet till allmän debatt blev jag varnad för att arbeta vidare med denna känsliga fråga. Som fortfarande är känslig och tabubelagd.

När jag började intressera mig för ämnet kunde jag konstatera att det är en rad sammansatta faktorer vi måste ta hänsyn till när vi analyserar och diskuterar vuxenmobbing på arbetsplatsen. Jag har här försökt göra en lista på 13 punkter.² Noteras kan att dessa ej är "viktade". Det är faktorer som bör kunna utgöra en grund när vi diskuterar psykiskt våld på arbetsplatsen.

Målfrågorna och organisationens styr- och ledningssystem är viktiga att uppmärksamma när vi vill sätta in åtgärder mot vuxenmobbing. Turbulensen och den ökade takten när det gäller organisationsförändringar bör vi också uppmärksamma. Ta min egen kommun, Uppsala. Ni vet säkert vad som händer hos oss. Vi kommer att säga upp 1 500 anställda och kommer att omplacera 800 personer, till detta kommer en ny organisation, det så kallade KOSTYM-projektet, som utöver en starkt förändrad organisation även kommer att påverka och förändra företagskulturen. Vi har fått en mycket jobbig situation i kommunen. Detta påverkar självfallet arbetsklimatet, spänningar och konflikter ökar – och därmed ökar risken för mobbing och utstötning av anställda.

Det är också viktigt att studera makten och "maktens ansikte" inom organisationen. Detta är väldigt viktigt. Det är ju de maktlösa som utsätts för mobbing. Att komma åt och identifiera "maktens ansikte" och maktstrukturerna inom "företaget" kan vara ganska svårt, eftersom makten många gånger är dold.

Chefs- och ledarskapets betydelse och roll när vi diskuterar vuxenmobbing får ej underskattas. Detta underströk också Anita von Schéele. Vi har många chefer men färre ledare. Tyvärr. Inte minst efterlyser jag ledare med social kompetens. Ledare som kan hantera och lösa konflikter. Chefens roll och dennes inställning och attityd till ledarskap och hans samspel med sina medarbetare har en avgörande betydelse för arbetsklimatet.

Hur vi organiserar arbetet är också mycket viktigt. Vilka organisationer har vi? Oftast är det hierarkier. Jag vill själv förespråka platta och flexibla organisationer. Till detta återkommer jag senare i dag. Viktigt att uppmärksamma är också organisationspolitiken och organisationsutvecklingen inom företaget/förvaltningen. När det gäller en politisk organisation kan den

² Listan upptar följande punkter: 1. Organisationens styr- och ledningssystem/målfrågor.

2. Makt – maktens "ansikte". 3. Chefskap/ledarskap. 4. Arbetsorganisation.

5. Organisationspolitik/organisationsutveckling. 6. Personalpolitik/Personalutveckling.

7. Arbetsmiljö/Företagskultur. 8. Information – kommunikation. 9. Insyn – Inflytande –

Medbestämmande. 10. Personalfunktionens "status", resurser och metoder. 11. Förmåga att hantera konflikter. 12. Ekonomi och 13. Samhällsklimat.

också betecknas som en konfliktorganisation. Fylld av inte bara politiska konflikter utan exempelvis också kulturella och administrativa konflikter. Vilket självfallet kan utgöra grogrunder för vuxenmobbing. Brådskan när det gäller att genomföra och genomdriva organisationsförändringar kan också påverka och förstärka vuxenmobbingen på arbetsplatsen. Personalpolitikens innehåll och inriktning samt utvecklingen av personalen är också viktiga att uppmärksamma, när vi vill tillskapa och utveckla metoder emot vuxenmobbing. Om personalpolitik och personalpolitikens innehåll har jag skrivit en hel del, bl.a. i "Kommun-Aktuellt". Vi har den psykiska arbetsmiljön/företagskulturen: Passar den alla? Information och kommunikation på arbetsplatsen måste också lyftas fram när vi diskuterar åtgärder emot vuxenmobbing. Hur fungerar inte minst den mänskliga kommunikationen? Är den rak, öppen och personlig? I inte minst stora organisationer blir de anställda anonyma för varandra. Brist på personliga kontakter/närhet kan skapa och förstärka konflikter. Och kan därmed leda till utstötning. Insyn, inflytande och medbestämmandefrågor på arbetsplatsen måste också uppmärksammas. Att ha insyn och inflytande är viktigt för varje anställd.

Hur och på vilket sätt kommer personalfunktionen in i sammanhanget? Oftast alldeles för sent vill jag påstå. Jag tror att personalfolket i gemen har en osäker och kluven inställning till fenomenet vuxenmobbing.

Kluvenheten kan bero på personalfunktionens befogenheter och ibland låga status när det gäller att arbeta med dessa känsliga frågor. Här måste vi bli tydligare och klarare – men framför allt måste vi arbeta mera förebyggande.

När det gäller konflikter rent allmänt och när det gäller vuxenmobbing i synnerhet är det viktigt att ta i dessa på ett tidigt stadium. Jag brukar ha garnnystan som exempel. Ett litet nystan är lättare att reda ut än ett stort. Detta gäller inte minst vid konflikter. Oftast sammanflätas mål, intresse- och maktkonflikter med organisations- och yrkeskonflikter. Som blir mycket svåra att reda ut.

Detta var en kort diskussion kring ett antal punkter, som bör kunna utgöra en grund vid dagens diskussion.

Helena Silverhjelm, Socialstyrelsen:

Jag vill först knyta an till det som Majda Omérov sa om det fysiska våldet som kanske snarare resulterar i psykiska lidanden för personalen. Jag skulle villna nämna de sexuella trakasserierna som man som vårdpersonal blir utsatt för på de psykiatriska klinikerna. Och det här gäller inte enbart skötarpersonalen, alltså skötare och sköterskor, utan även läkarna kan bli väldigt utsatta för den här typen av trakasserier. Det där är ju också någonting som aldrig kommer fram. Det kan ju aldrig mätas, det brukar inte leda till åtal eftersom patienterna är så sjuka att det inte är aktuellt. Sedan skulle jag vilja knyta an till det som Heinz Leymann nämnde om de 300 suicidfallen per år. Jag uppfattade inte riktigt om du sa att det berodde på mobbing, eller om det var arbetsrelaterat UNS?

Heinz Leymann:

Definitionen är minst 100 förmodligen upp till 300 till följd av förhållanden i arbetsmiljön varav mobbningen är det vanligaste skälet.

Helena Silverhjem:

Det är ju väldigt svårt att tala just om att mobbning ensamt skulle vara orsak till si eller så många dödsfall. Jan Beskow har ju gjort en undersökning 1970. Det var 271 självmord, det handlade om män. Där fick han fram att i 20% av de fallen var det arbetsrelaterade orsaker. Man fick inte fram att det berodde just på mobbning, å andra sidan hade han inte specifikt frågat anhöriga om det. Sedan har Ulf Åsgård i år gjort en undersökning av 104 kvinnor som har begått självmord och intervjuat anhöriga. Han har kommit fram till att i 8% av de fallen så berodde det på arbetsproblem. Han har inte heller fått fram att det skulle bero på just mobbning, men det är samma metodologiska brist där, att man har inte explicit frågat om mobbning. Jag ville bara stryka under att det finns så oändligt många andra arbetsrelaterade problem än just mobbning, t.ex. att vara arbetslös, att förlora sitt arbete, att förtidspensioneras, att missbruka alkohol på arbetet osv.

Ingela Ström, BRIS:

Eftersom ni efterlyser forskning på området så måste Dan Olweus nämnas. I mer än 20 år har han studerat mobbning i skolor och synliggjort både mobb-offrets och mobbarens roll.

Dag Victor:

Det som riksdagen har frågat efter är inte specifikt mobbning och det är inte specifikt arbetsplatsinriktat utan det man har frågat om är psykiskt våld mer allmänt sett. Det som vi nu har fått höra har ju varit mycket inriktat på just vad som förekommer på arbetsplatser. Är det arbetsplatserna och det som är arbetsplatsrelaterat som är det stora problemet, eller är det så att det är bara tillfälligheter att ni tagit upp detta och att samma typ av problem finns i hemmen, i vänkretsar, och andra sammanhang?

Ulla Granéli, Riksförbundet Hem och Skola:

För att svara på frågan om problemets omfattning så är det ändå ganska klart att det inom skolans värld förekommer stora bekymmer med mobbning och precis som representanten från BRIS sa har Dan Olweus gjort ganska omfattande forskning. Om jag inte misstar mig så kommer han precis i dagarna ut med en ny bok i ämnet som just heter "Mobbning i skolan". Av tidigare siffror framgår att 15% av eleverna i svensk grundskola är inblandade i mobbning. Då handlar det både om mobboffer och mobbare. Det är också viktigt att komma ihåg att ta med båda för att om man ser på konsekvenserna av mobbning så blir det även konsekvenser för mobbarna. Det går inte bra för dem. De är överrepresenterade i kriminalitet. Det finns alltså stora bekymmer inom skolans område och det som vi egentligen inte riktigt har någon forskning på i dag är om det är en stor ökning när det gäller mobbning i skolan. Det finns en del rapporter, men

egentligen ingen konsekvent undersökning. Vi tycker att varje skola självklart skall ha ett åtgärdsprogram för att jobba med mobbningsfrågor och det skall omfatta både förebyggande och akuta mobbningsituationer. Så vill vi också att man utvärderar och följer upp programmen. En definition om mobbning måste man självklart ha, men jag tror att barnen i skolan ändå har ganska klart för sig mobbningsbegreppet. Jag tycker det är viktigt vad för associationer barnen får till mobbningsbegreppet, det har jag ingen forskning på, men min uppfattning är nog att man har ganska klart för sig vad mobbning egentligen innebär. Jag tror att BRIS får många samtal från barn som blir mobbade i skolan, och vi får många samtal från föräldrar som har barn som blir mobbade i skolan. De vänder sig till oss, för att man känner att man inte får någon lösning på problemet och därför försöker vi stödja och rådgiva.

Sedan är det väldigt viktigt allt det som har sagts om arbetsplatser för skolan är ju Sveriges största arbetsplats. Det påverkar ju också situationen för barnen hur arbetsplatsen som sådan har det med arbetsmiljön.

Heinz Leymann:

Det är förmodligen på det viset att mobbning förekommer även på andra livsområden, fast det är inte genomforskat. Arbetslivsområdet har man undersökt, sexuella trakasserier har man undersökt och där finns även sär- lagstiftning. Värnpliktiga har man tittat på och detta problem är kanske jämförbart med utbildningsförhållanden. En undersökning av riksdagsparti- ers lokala styrelser finns. Förmodligen kan man säga att fritidsförhållanden är inte lika farliga som arbetsmiljö- och utbildningsmiljöförhållanden, efter- som man där upptäcker de stora frekvenserna och stor varaktighet. Man kan inte komma undan lika lätt. Om familjen finns mig veterligen ingenting av den här typen av forskning. Vad som skymtar fram är att i vårdnadsfall kan det bli väldigt häftiga krig med otroliga övergrepp och psykiskt våld, men jag har aldrig sett någon undersökning av detta problem.

Anita von Schéele:

Den här reflektionen att det bara handlar om arbetslivet, den är ju riktig. Vi som är här jobbar kanske med den typen av frågor till övervägande delen. Ur min synvinkel sett så är det beroende på att arbetsmiljölagen inte alltid tillgodoser eller hjälper upp de här bristerna i förståelse och åtgärder på de psykosociala områdena i arbetslivet. Arbetsmiljölagen i sig är en mycket bra lag. Men förståelsen ute på arbetsplatserna är ofta inte så hög när det gäller de här frågorna. Vad som betecknar de stora problemen i arbetslivet, är beroendet och det är ju också tydligt även i skolan och i andra samman- hang där psykisk misshandel förekommer, beroendet av det egna arbetet och det ekonomiska utbytet av arbetet. I skolan ägnar man mycket arbete åt och har gjort fantastiska upptäckter och åtgärder vad gäller elevmobbning. Men när det gäller mobbning gentemot lärare eller lärare sinsemellan tycker jag nog att där finns klara brister, typ det här jag sa innan att arbetsmiljö- lagen inte används. Privatlivet, det är klart att det kan förekomma kvalifice- rad mobbning inom familjerna och i privatlivet, men det är väl ytterst sällan

som det går till anmälningar vad jag kan förstå. Skilsmässa möjligtvis, men anmälningar är nog inte så vanligt. Det är ju rätt så logiskt att vi som jobbar med arbetsmiljöfrågorna siktar in oss på detta med arbetsmiljöbrott. Alla de här punkterna hemfridsbrott, ofredande, förtal, förolämpningar osv. förekommer i arbetslivet och möjligheterna att komma till rätta med det via anmälningar är mycket små.

Heinz Leymann:

Får jag komplettera. Avseende etniska diskrimineringar gjorde diskrimineringsombudsmannen för 3 år sedan en ganska stor undersökning. Där kan man säkert hitta ytterligare fakta.

Gunnar Severin, Polismyndigheten i Stockholm:

Tänkte ställa en fråga som vi kanske återkommer kommer till, jag sitter faktiskt och blir lite orolig, när man hör vilken frekvens det är på den här typen av företeelser och jag tänkte ställa frågan till Heinz Leymann. Vad har ni för förslag på att komma till rätta med de här problemen, är det så att ni förslår en kriminalisering? Orolig är jag därför att vi har ju som mål att försöka bryta brottskurvan som är i stigande. När man hör det här stora antalet blir man ju orolig.

Dag Victor:

Jag skulle vilja föreslå att vi kanske väntar med det tills vi går över till åtgärderna. Kan du kanske komma tillbaka till det då?

Anna-Kristina Sjöberg, BRIS:

Jag har som huvudsakliga arbetsuppgifter direktkontakter per telefon framförallt med barn och ungdomar. Jag tillhör en av de få anställda. Jag tror att att när det gäller kartläggningen av det psykiska våldet kan BRIS bidra. Det gäller framförallt andra miljöer, som kommer som sista spelplats för det psykiska våldet. Det är alltså det psykiska våldet i hemmet. Där BRIS inte har råd att driva någon egentlig forskning, men vad vi gör är att vi dokumenterar telefonsamtalen. Det är alltså en anonym dokumentering där en av de viktigaste rubrikerna gäller de problemområden som aktualiseras. Vi tar upp som ett särskilt problemområde mobbning och trakasserier i skolan.

Jag tänkte säga några ord om BRIS uppfattning om det psykiska våldet i hemmet. För närvarande har vi omkring 4 000 samtal om året från barn och ungdomar. Av de 4 000 samtalen räknar vi med att omkring 12% rör det som kan betecknas som både psykiskt och fysiskt våld. När vi definierar problemområdet så utgår vi från docent Dagmar Lagerbergs definitioner av det psykiska våldet och vi gör ytterligare en uppdelning i det aktiva psykiska våldet och det passiva psykiska våldet.

Helena Silverhjem:

Jag hade egentligen tänkt tala om det psykiska våldet inom den största arbetsplatsen vi har och det är just hemmet vilket föregående talare har gjort, så jag kanske inte beröra det mer än att peka på t.ex. ett sådant psykiskt våld

som en incesthandling innebär. Sedan det psykiska våldet i att någon förälder begår självmordshandlingar. Det finns ju också föräldrar som har suttit i koncentrationsläger och för över den problematiken på barnen.

När föräldrarna sedan begår självmord; hur blir då barnen påverkade? Det vet vi kanske inte så mycket om. Vi har inte någon forskning just på det ännu vad jag vet, men man har börjat intresserat sig för den här problematiken, men det här är naturligtvis sådant som är väldigt svårt att föra över på det straffrättsliga. Den psykiska tortyren, jag vet inte om vi skall diskutera det här, där har man då de psykiska tortyrmetoderna som består av sensorisk deprivatation, dvs. man blir isolerad. Det är barn som ständigt är utsatta för de här psykiska tortyrmetoderna. Det finns tvångstekniker att man som förälder kommer med motstridiga budskap, man låter barnet välja mellan två helt oförenliga metoder osv. Det finns en hel del andra metoder som man kan tillgripa för att påverka om det nu är barnet eller den vuxna i ett visst bestämt syfte. Men jag tycker nog att det här med psykisk tortyr skall komma med i en sådan här diskussion. Vi har ju många flyktingar som kommer som har den här problematiken. Jag vill bara lyfta fram den.

Dag Victor:

När du talar om psykisk tortyr så antar jag, något förenklat, att det du menar är systematisk psykisk påverkan av väldigt allvarligt slag.

Helena Silverhjelm:

Det är särskilt viktigt när det är barn som blir utsatta för det, det är de som sämst kan försvara sig och det här är ju ofta väldigt osynligt för utomstående så där är det ett stort problem. Det är ju också ett stort problem för våra invandrare som i sitt hemland varit utsatta för psykisk tortyr. Det kanske vi heller inte kan komma åt straffrättsligt. Jag vill föra in det som en liten parentes i diskussionen, att det är ett problem i samhället.

Leif Smith, Polismyndigheten i Göteborg:

Vem som helst kan göra sig skyldig till eller råka ut för mobbning. I var tredje arbetsgrupp är mobbning involverad och om man arbetar i 40 år så kan envar råka ut för mobbning. Då uppkommer ju frågan om mobbning är ett normalbeteende. Jag är rädd för att om man lagstiftningsmässigt på något sett skall kunna lösa detta så måste man ha en betydligt snävare definition. Vad sedan gäller polisen, som jag representerar i Göteborg, så pratade jag i går med chefen för våldsroteln, där normalt sett det här borde hanteras. Vi har ju ingen brottsrubricering i och för sig vad gäller mobbing, utan det blir då mer specifika brott, misshandel, ofredande etc. Jag ställer då frågan om man kunde sätta de här brotten i samband med mobbning och det är då en erfaren kriminalkommissarie, han kunde inte erinra sig ett sådant här sammanhang. Det är ju möjligt att vi från polisen inte har tacklat och observerat den biten. Sannolikt har vi ju handlagt en massa ärenden, misshandelsfall etc. som har bakomliggande orsaker i mobbning. Poängen egentligen i det här inlägget är att skall vi komma vidare så måste vi begränsa själva frågeställningen betydligt snävare annars spårar vi ur.

Dag Victor:

Tack. Jag har en känsla av att vi i början var på väg att ge oss över till rättsväsendesidan och diskutera just åtgärder. Då kommer vi naturligtvis tillbaka till definitionsfrågan från en juridisk synpunkt. Jag tror att de som har definierat mobbning här gjort detta mer från forskningssynpunkt, som ett socialt problem, och att det har inte varit förslag till hur man skall skriva straffbestämmelser. Så har jag uppfattat det. Om någon menar annat så får han säga det.

Gunnar Severin:

Jag tänkte bara peka på ett vanligt förekommande psykiskt våld, som drabbar de rättsvårdande myndigheterna. Det är just det psykiska våld som förekommer mot vittnen, målsägare och andra när det gäller att vittna och lämna uppgifter vid anmälningar om brott och i rättegångar.

Heinz Leymann:

När det gäller åtgärder finns det en hel del som man skulle kunna göra. Man kan förebygga generellt. Man kan gripa in tidigt och så kan man gripa in sent i form av rehabiliterande åtgärder. Det som Dan Olweus fått fram i Oslo har klart likartad karaktär som det vi har tagit fram avseende arbetsmiljöerna. Mobbning är ett av de problem som kan uppstå vid dålig psykosocial arbetsmiljö. Generellt kan man alltså säga att värnar man om en bra psykosocial miljö så minskar detta konflikthärdarna. Det som är av vikt är att man utformar den sociala miljön på ett sådant sätt att den inte är allt för nedbrytande för människor. Det måste bli mänskliga arbetsmiljöer där människor kan fungera. Man måste bli medveten om i grupperna hur man vill ha sin etiska nivå på diskussionen och etablera organisatoriska handlingsprogram för åtgärder.

Materialet som avser arbetsmiljö finns på Arbetarskyddsstyrelsen och heter "Rent spel".

Om mobbing är ett allmänt beteende? Man kan inte sätta hela svenska folket bakom lås och bom var det någon som menade. Men man kan på något sätt beakta destruktiva handlingar med risk för psykiatriska följder.

Dag Victor:

Det du tog upp nu var ganska breda åtgärder i olika sammanhang, men du nämnde väldigt lite angående just straffrätt, att använda polis, åklagare och domstol. Skall jag tolka det, som att du menar att det i vart fall i förhållande till andra typer av åtgärder, nödvändigtvis kommer att inta en väldigt underordnande roll?

Heinz Leymann:

Om vi bortser från familjen så har vi i arbetslivet och i skolan huvudmän. Om vi tar arbetsmiljön så är huvudmannen skyldig att tillhandahålla en ofarlig miljö. Detsamma gäller militären, detsamma gäller även skolan. Där kan man i och för sig förstärka kravet på huvudmannen att visa att man har åtgärdsprogram för att gripa in snabbt. När det gäller det privata så finns det

inte den typen av lagstiftning. Inom arbetsrätten bör man kunna se att en människa som utlöser konflikter utan egentlig orsak, den bryter ett avtal. Vi kan inte komma ifrån att de flesta av dessa konflikter också är utlösta av ett mycket högt stresstillstånd, förorsakat av olidliga organisatoriska förhållanden, där det finns en huvudman som är ansvarig. Men sedan tror jag också att man på något sätt måste göra klart för enskilda medborgare att vissa typer av vendettor kan man inte tillåta i ett rättssamhälle. Man kan inte låta fyra stycken ge sig på en person i månader och riskera dennes suicid. Man kan inte terrorisera folk på ett grovt sätt utan att det blir någon form av följd.

Eva Flodström, Statshälsan:

Jag arbetar på Statshälsan och med ganska många olika statliga myndigheter. Jag har tidigare arbetat inom skolans värld i 20 år och har då haft både förmånen och möjligheten att arbeta väldigt konkret och väldigt nära vardagliga konflikter och mobbing. Dan Olweus och Anatol Pikas har hjälpt till att förstå och arbeta med problemen. Det är frapperande att se hur många likheter det finns inom beteendemönstret från barnens värld till de vuxnas värld. Då tänker jag framförallt på Dan Olweus förslag till åtgärder både akut och förebyggande. Det är oerhört intressant att se att skillnaderna snarast ligger i terminologin i sammanhanget och att mönstret blir mer sofistikerat i vuxenvärlden, på vuxnas arbetsplatser jämfört med barnens arbetsplatser. Det är min grunduppfattning, min erfarenhet, utan att kunna belägga att det är så.

Någon från Rikspolisstyrelsen frågade om det är så att vem som helst kan bli både offer och mobbare. Någonstans måste man dra en gräns, är det normalbeteende det här? Ja, den uppfattning jag har av erfarenhet utan forskning är att vem som helst kan råka ut för olika typer av utstöttningsmekanismer som kan leda till mobbning. Däremot är det inte så att vem som helst hela livet förblir ett offer för utstöttnings- och mobbnings-tendenser. Min erfarenhet är att det ofta är flera sammanhängande saker i situationen på arbetsplatsen och i människans egen livssituation som sammanfaller när en person råkar ut för den här mera traumatiska reaktionen och symtomen som företrädesvis då Heinz har pratat om och forskat kring. Det är många sammanfallande faktorer som gör att personen förblir och inte kan ta sig ut ur situationen och rollen som hon eller han har hamnat i. Sedan tycker jag att det var väldigt värdefullt det Heinz sa på slutet om att vi har väldigt dålig beredskap att arbeta i ständigt föränderliga arbetsplatser och arbetsgrupper. Och där är bristen på intrimning och kunskaper katastrofal, dvs. vi har väldigt liten kunskap om hur man går in och ut ur arbetsplatser och arbetsgrupper och vårt liv i dag i samhället hänger väldigt mycket ihop med att vi jobbar i ständigt föränderliga arbetsgrupper. Vi har ingen fostran i att gå ut och in i arbetsgrupper. Däremot tror jag att man ser lite tendenser av morgondagens generation som har levt i ständiga barngrupper, evigt föränderliga barngrupper på gott och ont. Det finns alltid ett pris man betalar för det också. De vuxna, den generation jag själv tillhör, har nästan ingen erfarenhet av att byta arbetsgrupper. En sista sak jag vill ta fram är vad jag kommer

i kontakt med och ser just nu. Det är omstruktureringen genom samhället och arbetslivet, det är katastrofalt. Den enes bröd är den andres död. Vad man ser är att det mobiliseras icke medvetet, men ibland även medvetet men framförallt omedvetet, revirgränser. Revir mellan grupper för att överleva, revir mellan enskilda individer och grupper och där man måste, för att överleva och möjligen förhoppningsvis vara med på framtidsståg, hävda den egna gruppens särart för att vara behövd. När det gäller revirforskning i det här sammanhanget så finns det alltså forskning på detta i Göteborg.

Birgitta Sabelström, Advokatsamfundet:

Genom den erfarenhet som jag har från äktenskapsskillnadsmål och vårdnadsmål tror jag att mobbning inom familjer i kris är väldigt vanligt. Där är hela skalan från att man håller sig helt passiv, man tiger och skapar en utfrysning till att man uttalar ganska allvarliga hot. Det förvånade mig att någon sade att om offret slår tillbaka skulle mobbningen trappas upp. Snarare är det så att om offret accepterar den här mobbningen så trappas det upp hela tiden och blir bara värre och slutar kanske i fysisk misshandel. Hur man skall komma till rätta med det här vet jag inte. Om det gäller fysiskt våld inom familjen finns det ju ett väldigt stort mörkertal genom att man inte vill polisanmäla det. När det gäller den s.k. mobbningen är mörkertalet ändå större. Jag har aldrig varit med om att det lett till en polisanmälan även om det har varit ganska grovt.

Avbrott för lunch

Gunnel Lindberg, Riksåklagaren:

I det material som har delats ut så har vi ju fått en ganska god genomgång av den straffrättsliga regleringen. Där har jag väl inte mycket att tillägga. Jag skulle bara vilja sätta upp en ytterligare sak på den listan och det är brott mot besöksförbudsreglerna. Därför att det är typiskt sett ett trakasseribrott där psykiskt våld förekommer som ett inslag. I övrigt så har jag ingenting att foga till den listan.

Om jag ska anknyta till vad som sades under förmiddagen så har vi ju konstaterat att mobbing är ett stort samhällsproblem. Det är stort, utbrett, vållar stora skador osv. Då är frågan: Ser det likadant ut inom rättsväsendet? Är vi en spegel av hur samhället ser ut i stort? Och då tror jag faktiskt att svaret är nej. Det vi ser av anmälningar om mobbing det är helt andra typer än de som förmodligen är de vanligaste i samhället.

Vi har naturligtvis problemet som vi har pratat om under förmiddagen, att definiera vad som egentligen är anmälningar om psykiskt våld. Det kan man konstatera att de flesta anmälningar psykiskt våld ingår som ett led i anmälan om också brott av fysisk karaktär. Det är nog faktiskt så som det sades inledningsvis, det vill jag understryka, att många brottsoffer anser att den psykiska effekten av brott är mycket värre än den rent fysiska, om det rör sig om våld, eller det rena egendomsbrottet, om det rör sig om det.

Om man bortser från det och talar om anmälningar som uteslutande rör psykiskt våld finns det så vitt jag vet ingen statistik över detta över huvud

taget. Anmälningar av det här slaget kan ju inrymmas under så väldigt många olika brottsrubriceringar. Jag tvivlar på att det med hjälp av den befintliga rättsstatistiken går att göra ens goda uppskattningar av hur många fall det kan röra sig om. Dessutom är det ju så att det inte bara är de brott som har definierats i promemorian som man anmäler som en form av psykisk våld. Anmälaren själv kan ju uppfatta det hela som någonting helt annat; om man är kraftigt mobbad t.ex. och har varit nära att t.o.m. ta livet av sig. Då uppfattar man det som ett mordförsök och då anmäler man det. Så anmälningar om psykiskt våld kan nog finnas under i stort sett vilken rubricering som helst i brottsbalken, även om vi nog oftast hittar dem under de typer av brott som finns i promemorian.

Jag kan alltså inte bidra med någonting som rör en faktiskt kartläggning av det psykiska våldet. Det blir alltså mera allmänna uppfattningar, en del spekulationer och en allmän diskussion det som kommer i fortsättningen.

Allmänt sett så kan man nog säga att aggressionshandlingarna har gått väldigt långt innan de här fallen över huvud taget kommer till rättsväsendets kännedom och att mörkertalet sannolikt är mycket stort. Det finns trots allt ett antal anmälningar som jag tror att man kan skilja ut. Man bör nog skilja på anmälningar som tar sikte på långvariga problem och anmälningar som sker med anledning av en viss akut situation. Det vanligaste är att anmälningarna rör en viss akut konkret situation som har inträffat nyligen, men ofta får man en historia om långvarigt lidande också i anmälan.

En väldigt stor grupp av anmälarna består av psykiskt sjuka personer. De anmäler t.ex. att en granne sitter och tänker elaka tankar om dem och att de känner sig väldigt plågade av detta. Detta är förmodligen kanske den största gruppen av anmälningar. Jag tror att man skall lämna den gruppen utanför diskussionen här i fortsättningen, därför att det går ändå inte att definiera vad som är vad i de fallen.

En annan grupp av anmälare är paradoxalt nog den gruppen man på förmiddagen inte visste så mycket om. Det är de som blivit förfördelade t.ex. i samband med att någon relation har brutits upp. Det kan röra makar eller sammanboende och en vårdnadstvist. Då anmäler man varandra för psykiskt våld under de senaste 20 åren vilket har resulterat i en tragisk skilsmässa. Det kan vara syskon och andra släktingar som bråkar i en arvstvist och liknande. Där är det ofta så att anklagelser och motanklagelser haglar i skrivelser till myndigheter och i skrivelser till företrädare för motparten. Man tar heder och ära av varandra och gör det ofta på ett ganska öppet och brutalt sätt. I de här fallen är de bakomliggande problemen svåra. Själva polisanmälan är nog snarast ett utslag av hur krisartad situationen är och hur svårlöst konflikten är. Det är inte brottsligheten som man vill åt. I en del sådana här fall finns det faktiskt brottslighet, men inte psykiskt våld som är det viktiga här.

En annan stor grupp av anmälningar det är de så kallade grannfejdena. Då är vi tillbaka i relationsproblem mellan människor som lever ganska nära varandra. Det är ofta någonting som börjar väldigt banalt t.ex. att man har olika åsikter om hur staketet skall vara målat, om man skall ha buskar i tomtgränsen eller om man får piska mattor på gården på kvällstid. Så små-

ningom så utvecklar det här sig till någonting helt annat och tar sig allt mer groteska uttryck, rena trakasserier kanske t.o.m. fysiskt våld.

Jag tror att de grupper jag har nämnt faktiskt är de vanligaste grupperna av anmälningar om psykiskt våld som vi möter inom rättsväsendet, medan däremot anmälningar om klassisk mobbning däremot är ganska ovanliga. Mobbning mellan barn och ungdomar i skolmiljö, på fritidsgård eller liknande, tar sig ganska ofta uttryck i fysiskt våld på ett eller annat sätt och det är som regel på det stadiet som polis, åklagare och domstol kommer in i bilden. Då är det psykiska våldet som kanske har föregått det hela bara en bit av bakgrundshistorien. Mobbning mellan vuxna, t.ex. på arbetsplatser eller inom bostadsområden, är också någonting som pågått så länge att i den mån det kommer till vår kännedom har det oftast övergått till fysiskt angrepp också. För det blir ofta våldsamheter av mobbing förr eller senare, men då är det kanske inte den mobbade som är brottsoffret utan tvärtom gärningsmannen. Det är den som under lång tid har känt sig förfördelad som till slut griper till våld, för det är hans enda sätt att uttrycka sig. Så när tålmodet brister så är det kanske den mobbade som gör sig skyldig till misshandel, ofredande, olaga hot osv.

Vi får även anmälningar om renodlad pennalism. Det förekommer ju fortfarande anmälningar om det, t.ex. i militära sammanhang. Då är det så gott som alltid också någon form av fysisk bestraffning med i bilden; tvångsklippning av värnpliktiga kan nämnas som exempel på detta.

De vanligaste brotten, om vi återgår till den här katalogen som vi fick tillsänt oss, som anmäls är sannolikt dels ofredande dels ärekränkingsbrott. Det finns en annan lite udda typ som jag vill nämna och det är felhantering av myndigheter, t.ex. felbehandling på sjukhus, felaktiga myndighetsbeslut osv. Anmälaren anser inte sällan att beslutet i sig eller behandlingen i sig är en sådan oerhörd påfrestning att den är en form av psykiskt våld från samhällets sida, snarare än från någon enskilds.

Därmed har jag svarat på frågan i vilken utsträckning psykiskt våld anmäls. Hur hanterar vi då de här anmälningarna? Där kan man skilja mellan då anmälningar i akuta krissituationer och anmälningar om långvariga problem som ligger bakåt i tiden.

Angående den sista gruppen kan man konstatera att där kommer preskriptionsfrågor väldigt ofta in i bilden. Vad som hände för 10, 15, 20 år sedan är ju ingenting som rättsväsendet normalt befattar sig med. Många anmälningar om psykiskt våld görs först när man t.ex. har lämnat en arbetsplats, gått i pension osv. och tänker tillbaka på de olösta konflikterna och då kommer polisanmälan lång tid efteråt. Sådana här anmälningar skrivs normalt av utan någon form av utredning alls.

När det gäller anmälningar om nyligen inträffade händelser, där varierar handläggningen beroende på brottstyp. Man hanterar inte det här anmälningarna på något sätt annorlunda än vilka anmälningar som helst under de här brottskategorierna. Det man kan säga generellt är att ärekränkingsbrotten mycket sällan utreds av polis och åklagare beroende på de särskilda åtalsprövningsreglerna. Anmälningar om brott av typen ofredande misshandel, brott mot besöksförbud osv. utreds normalt om anmälan innehåller till-

räcklig substans. Men många gånger är anmälningar om psykiskt våld så pass vaga att de inte ens leder till en ordentlig polisutredning, utan anmälningarna skrivs av på ett tidigt stadium.

Man skall inte glömma att åklagaren står inför oerhörda bevisvärigheter när det gäller att bevisa sambandet mellan en eller flera händelser och en viss psykisk skada. Hur skall man kunna styrka detta samband? Finns det någon läkare som med säkerhet kan säga att en psykisk skada har ett enda ursprung? Kan det inte lika gärna vara personliga problem som spelar in och åtminstone förstärker effekten? Är vi inte alla olika känsliga i olika skeden av livet för yttre påverkan? Det kan ju vara i samband med skilsmässor eller annat man tar extra vid sig.

Jag tror att det dess värre är så att sådant psykiskt våld som inte manifesterar sig på något yttre påtagligt bevisbart sätt oftast inte blir beivrat, men det finns ju också sådant som faktiskt går att bevisa på annat sätt. Naturliga telefonsamtal, trakasserier i form av att man talar med grannarna och öser sin galla över en person som har fattat ett felaktigt beslut mot en, det är ju sådant som kanske går att bevisa. Men där två personer har befunnit sig i ett rum och den ena har utsatt den andra för psykiskt våld där tror jag att vi alltid kommer att sitta med stora bevisvärigheter. För den här typen av brott erkänns ganska sällan av gärningsmannen, det är nog min erfarenhet. Även om han erkänner så gör han det inte på det sättet att här säger "jag har trakasserat den här läkaren eller grannen eller vem det nu är i åratal och det tänker jag fortsätta med". Utan han lägger ofta skulden på den han trakasserar och vill gärna ha en rättegång om saken.

Ett skäl till att vissa sådana här utredningar inte leder till rättegång det är ju också våra åtalsunderlåtelseregler. Är t.ex. gärningsmannen psykiskt störd så slutar det ju inte sällan med en åtalsunderlåtelse.

Det har också ställts frågan hur fall av psykiskt våld bedöms av domstolarna. Ja, det finns det väl de i salongen som kanske är bättre skickade än jag att svara på. Det man kan säga är väl att det är ganska få fall som kommer till domstol, där man bara har psykiskt våld att diskutera. Det är väl ärekränkningen man i första hand kommer att tänka på. I sådana fall verkar domstolarna sätta ribban ganska högt för vad som är straffbart. Åtminstone när det gäller beteendet privatpersoner emellan. Man får tåla en hel del.

Ofredande och brott mot besöksförbud är väl kanske mera typiskt brott där man väger kränkningen av målsäganden ganska noga och det är väl ingen tvekan om att domstolarna tar hänsyn till hur stor kränkningen är, men jag tror inte att påföljdsvalet påverkas särskilt mycket av just den psykiska påverkan på målsäganden.

Jag tror att det är vanligare att frågan om psykiskt våld kommer upp som en invändning från den tilltalades sida, nämligen i de fallen där den mobbade till slut själv har agerat med våld i någon form. Det kan ju vara att han har skurit sönder däckerna på grannens bil, när grannen har använt vägen till sommarstugan för ofta eller vad det nu kan vara. I de fallen har vi ju rättsliga regler att hålla oss till. För är det så att brottet har föranletts av någon annans grovt kränkande beteende eller om den tilltalade till följd av psykisk

störning, sinnesrörelse eller av annan orsak har haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande då har vi möjlighet att ta hänsyn till det vid påföljdsval och straffmätning. Jag tror alltså att det är oftare på det sättet som vi, åtminstone när det gäller domstolarna, möter det psykiska våldet.

Det vi ska avrunda med är ju att ställa frågan; behövs det några lagstiftningsåtgärder på straffrättens område? Där kan man väl allmänt säga att straffrättslig lagstiftning används som konfliktlösare i viss utsträckning. Men är mobbing i första hand en straffrättsligt problem? Nu är jag avsiktligt provokativ, men jag tycker att den frågan måste ställas. Bl.a. mot bakgrund av att det inte ens verkar som de drabbade själva i första hand ser det här som ett straffrättsligt problem eftersom vi får så pass få anmälningar, framförallt vad gäller mobbning i vuxensituationer. Kanske är det viktigare för de här personerna att byta arbetsplats, byta skola, bostad etc. för att undvika fortsatta trakasserier än att få en rättslig prövning till stånd. Det är inte heller alls säkert att rättslig prövning innebär att trakasserierna avtar eller försvinner. Det är väl en erfarenhet som man har gjort bl.a. i samband med besöksförbudslagstiftningen att inte upphör det här bara för att en domstol har sagt att det är värt 20 dagsböter.

Min personliga åsikt är att jag tror att vi bara marginellt kan förändra någonting genom att ändra vår straffrättsliga lagstiftning. Mobbing är i grunden ett samhällsproblem som man måste angripa på andra sätt och under förmiddagen så hörde vi ju ett antal förslag på det. Jag tror alltså att sådant som information, arbetsrättslig lagstiftning osv. är det som man i första hand måste ta sig fram med.

Helena Silverhjelm:

Jag håller helt med Gunnel Lindberg att det kanske inte är just den straffrättsliga vägen man skall gå för de mobbade. Det kan ju t.o.m. medföra, om jag ser ur psykiatrisk synvinkel eftersom jag då är psykiater, så kan det också medföra vissa risker. I tre fjärdedelar av fallen när mobbade anmäler och kommer med anspråk på yrkesskadeersättning för att de har blivit mobbade och fått ett psykiskt lidande och eventuellt en ångest och depression så avslås begäran. Det kan ju snarare ha den effekten att det gör dem ytterligare besvikna. De känner sig ytterligare missförstådda, ytterligare svikna av arbete och samhälle och det kan påverka deras önskan eller förstärka deras önskan att ta livet av sig. Det här vet man ju naturligtvis ingenting om, men det är en hypotes. Det skulle kunna vara på det sättet. Samtidigt som det att mobbaren anmäler i en akut situation skulle kunna ha det goda med sig att man kanske tvingas att utarbeta problemlösningar. Det här är dubbelbottnat. Jag vill peka på risken att det kan ha motsatt effekt.

Gunnar Severin:

Jag håller med om det mesta som Gunnel Lindberg har sagt i sitt anförande. Möjligen vill jag kort kommentera det sista om måttet på brottsligheten rörande psykisk misshandel; att det skulle kunna ses i antalet anmälningar om det. Det är ju så att det finns sannolikt ett stort mörkertal eftersom man inte anmäler det eftersom det för närvarande inte är straffbelagt. När det

kommer in en sådan här anmälan till polisen så skall den kodas och en kodning går ju till så att det måste ju hängas upp på ett brott och då blir det så att man tittar efter vad det kan röra sig om för brott. Då blir det ofta något av de brott som finns uppräknade i promemorian. Det finns ju inget brott som heter psykisk misshandel. Det förekommer att man anmäler sådant men det är i mycket ringa omfattning. Jag kan inte lämna någon statistik här. Skall man via polisen få fram något mått så måste man titta i de anmälningar som numera läggs ned, där man inte uppfyller rekvisiten för brotten, kanske olaga hot eller ofredande. De anmälningar som kommer in om sådant här blir ofta nedlagda. Det innebär inte att polisen inte gör någonting. Tvärtom, jag har hört mig för hos de enheter som handlägger de här ärendena i Stockholm och man tar seriöst på det. Man pratar med de berörda parterna, man kanske sammankallar dem och försöker lösa knutarna, att lösa problemet som sådant för tillfället i alla fall. Det har nämnts exempel på olika typer av psykisk misshandel. Jag kan komplettera med ytterligare några. Jag tänker på att vi har haft en serie här i Stockholm med våld mot invandrare, ni känner till namnet "lasermannen" och där har många utlänningar känt sig misshandlade psykiskt p.g.a. olika beteenden från andra människor. De har kanske blivit fotograferade, det är en form av psykiskt våld som inte vi kan göra något åt. Jag nämnde tidigare också att man påverkar vittnen, målsägare att avstå från att vittna. Man utsätts för annat våld där man försöker att förmå målsägaren att inte ange. Jag har ett färskt exempel, det är en våldtäkt där målsägaren har angett att hon blivit våldtagen av tre skinhead och det är en felaktig uppgift. Händelsen har inträffat, men det har inte gått till på det sättet. Det finns kanske andra exempel på psykiskt våld som medför att man inte anmäler rätt förhållande eller inte anmäler det alls. Annars är det väl mest i hemmen som den psykiska misshandeln förekommer, ofta då i kombination med alkoholism och missbruk.

Anita von Schéele:

Att de drabbade skulle vara ointresserad av anmälan stämmer inte enligt mina erfarenheter. De är i högsta grad intresserade av få någon form av rättvisa i det som har drabbat dem men inser ofta att situationen kan bli värre. De vet också att den här typen av anmälningar ofta inte tas på allvar. Lite tillspetsat; i en del av de fall jag har mött, där kan man inte annat än falla för frestelsen och att tycka att det kan faktiskt vara så här. Man kan lugnt ägna sig åt ganska grova trakasserier eller kränkningar av en annan svagare människa som man vill åt, därför att det kommer troligast aldrig att kastas tillbaka på en själv. När man talar med människorna som är mitt uppe i en situation där de blir kränkta och illa behandlade så är det ofta så att jag avråder dem från att vidta vissa försvarsåtgärder för att risken att de skall hamna i en ännu sämre situation är mycket mycket stor. Bara som en parentes vid sidan av vill jag nämna en intressant grupp. Jag har inte mött så väldigt många, men de jag har mött är mycket intressanta. Människor som i sina anställningar kommer på att arbetsgivaren har begått ett brott kommer i en svår sits där de skall avgöra om de skall anmäla eller hålla tyst. De jag har mött två, tre stycken har alltså anmält. De har anmält sina arbetsgivare

och trott i sin blåögdhet att de skulle kunna jobba kvar utan att någonting skulle inträffa. De har sedan blivit illa behandlade och utfrysta på olika mycket hårdhänta sätt och är kränkta över att de inte får försvara sig.

Joakim Joachimsson, Arbetskyddsstyrelsen:

Jag är jurist på Arbetskyddsstyrelsen och jag skulle vilja kommentera avsnittet om arbetsmiljöbrott som har tagits upp i promemorian. Om vållande till sjukdom har begåtts genom att någon uppsåtligt eller av oaktsamhet har åsidosatt vad som i enlighet med arbetsmiljölagen ålegat honom till förebyggande av ohälsa eller olycksfall skall han enligt 3 kap. 10 § brottsbalken dömas för arbetsmiljöbrott.

Då får man titta vad som står i arbetsmiljölagen och det är ju inte så lite egentligen. Arbetsgivaren skall enligt 3 kap. 2 § arbetsmiljölagen vidta alla åtgärder som behövs för att förebygga att arbetstagaren utsätts för ohälsa eller olycksfall. Om en arbetsgivare ser att det pågår mobbning och han inte ingriper så skulle han alltså kunna dömas för arbetsmiljöbrott, åtminstone teoretiskt. Men personligen känner jag inte till något fall där detta verkligen har skett. Arbetsgivarens skyldigheter enligt 3 kap 2 § arbetsmiljölagen att vidtaga alla åtgärder som behövs har numera utvecklats i 3 kap. 2 a § och där heter det: Arbetsgivaren skall systematiskt planera, leda och kontrollera verksamheten på ett sätt som säkerställer att arbetsmiljön uppfyller kraven i denna lag och i föreskrifter som har meddelats med stöd av lagen. Det här var väl Heinz Leymann inne på, att ha planer för just mobbningssituationer. Det här som står 3 kap. 2 a § arbetsmiljölagen är något som vi numera kallar för internkontroll. Arbetskyddsstyrelsen är i färd med att besluta om föreskrifter om internkontroll. Hur det här fungerar är ju en fråga om hur hårt Yrkesinspektionen och Arbetskyddsstyrelsen driver de här frågorna. Yrkesinspektionen har ju sedan några år börjat med något som kallas för systemtillsyn, som innebär att man går in i arbetsgivarens organisation och tittar. Hur hårt de här frågorna verkligen drivs, det vet inte jag, men det kanske min granne till höger kan svara på så småningom, Kurt Baneryd eller Anita von Schéele.

Leif Smith, Polismyndigheten i Göteborg:

Jag kan väl nämna när det gäller Yrkesinspektionen att Polismyndigheten har regelbundna kontakter med inspektionen och vid det senaste mötet så man i Göteborg att man skall titta just på den inre miljön på arbetsplatserna. Vad det sedan kommer att leda till är ju väldigt svårt att svara på. Arbetsmiljöbrott enligt 3 kap. 10 §, den är ju så vitt jag vet rätt ny. Så att vi har inte kunnat tillämpa den ännu, för vi har inte fått några anmälningar om det. I övrigt så är ju kriminalpolisverksamhet en rätt handfast verksamhet. Mobbning är ofta mycket subtil. När mobbning tar sig uttryck i traditionell brottslighet, misshandel, ofredande etc., kan vi agera efter de paragrafer som finns. I övrigt så håller jag med Gunnel Lindberg om att jag tror att det finns en övertro på möjligheten att lagstifta bort problem. Mobbning i de mer subtila benämningarna, det tror jag inte man kan lagstifta bort straffrättsligt i varje fall, inte så att de rättsvårdande myndigheterna kan ta sig an

det. Utan det får bli på annat sätt, information etc. Vad jag vill understryka är egentligen att vi från polismyndighetens sida i Göteborg hoppas att det inte kommer till stånd några större förändringar när det gäller de här bitarna. Jag tror att det bara blir paragrafer som icke kommer att tillämpas i verkligheten.

Joakim Joachimsson:

Själva paragrafen om arbetsmiljöbrott är ju ny, men den har tillkommit i pedagogiskt syfte. Tidigare dömdes man alltså för vållande till kroppsskada eller sjukdom om man inte uppfyllde sina skyldigheter enligt arbetsmiljölagen.

Majda Omérov:

Under mitt arbete har jag träffat personer som har varit utsatta för mobbning. Kriminalisering av mobbning är en mycket diskutabel fråga. Enligt vad jag har erfarit är mobbning knappast ett isolerat problem. Man behöver kanske ställa frågan vad en person framkallar i en viss relation eller situation som leder till mobbning. Här tänker jag på vuxna personer. När det gäller skolan tror jag det är mycket viktigt att man i god tid kan förutse och förebygga mobbning. Mobbning hos små barn kan leda till mycket stora problem i deras vuxna liv.

Eva Flodström:

Jag vill anknyta till provokationen huruvida mobbning är ett straffrättsligt problem. Jag tycker det är en bra provokation, den stimulerar tankar ur många aspekter. Det är klart att det måste finnas straff, rättigheter, skyldigheter och lagstiftning i ett samhälle. Samtidigt så tror jag att man kringgår en stor del av grundproblemet, när vi talar om kränkande särbehandling, om vi skall göra kränkande särbehandlingar till juridiska och lagstiftningsmögliga problem och frågor. Det som är kränkande för mig är inte alls säkert att det är kränkande för någon annan. När jag blir särbehandlad så är det inte alls säkert att någon annan blir särbehandlad. Utifrån det så menar jag att det här är en oerhört individuell upplevelse; och hur kan vi lagstifta kring den typen av upplevelser? I så fall är det ju förmodligen fler av oss redan utklassade till att vara icke lagligt närvarande på den här platsen just nu. Sedan är det så tror jag att väldigt många människor som har blivit kränkta och särbehandlade och hamnar i en situation som de inte kan ta sig ur, en "offerroll". För de människorna finns det egentligen endast ett sätt att bli upprättad på och det är en omöjlighet. Nämligen det enda sättet att bli upprättad på är att det som har gjorts inte hade gjorts. Historien är ju så att säga skriven redan, och då kan man inte bli upprättad egentligen. Man kan möjligen lindra smärtan, man kan minska lidandet på olika sätt. Det tror jag är en viktig aspekt när man talar om huruvida man kan lagstifta, huruvida arbetsgivaren kan säkerställa att sådana här problem inte uppstår. Vad jag däremot gärna skulle lyfta fram i sammanhanget är att det finns någonting som heter mänskliga rättigheter att vara på olika sätt. En sista kommentar till det som Majda tog upp med skolan och barns liv och tillvaro. Självklart

är det där grunden läggs i allt som har med fostran att göra. Men om barn inte ser vuxensamhället, där samma spelregler gäller med rättigheter och skyldigheter, då är den fostran ganska svår att genomföra och framförallt att göra trovärdig.

Kurt Baneryd, Arbetarskyddsstyrelsen:

Jag vill ytterligare kommentera det som Joakim Joachimsson var inne på. Det är alltså konstaterat att arbetsgivaren har långt gående skyldigheter när det gäller att förebygga att människor drabbas av skada i arbetet. Det inkluderar såväl fysiska som psykiska skador. I lagstiftningen ligger också att arbetsgivaren skall kontrollera och planera sin verksamhet så att skador inte uppstår. Han skall därvid utgå ifrån bl.a. de föreskrifter som finns. På det nu aktuella området har vi ännu så länge inte föreskrifter. Som Anita von Schéele sade är allmänna råd om tillämpningen av arbetsmiljölagen när det gäller trakasserier eller kränkande särbehandling under utarbetande. Dessa blir då en del i det lagstiftningskomplex som finns som grund här. Vi har allmänna råd som är på väg att omarbetas till föreskrifter när det gäller våld och hot, vilket ju också inkluderar den psykiska påfrestningen som finns i sådana situationer. Reglerna ställer också krav på att arbetsgivaren skall ha en fungerande efterbehandlande verksamhet för de människor som råkar ut för våld eller hot i sitt arbete. Där finns således ett starkt krav på att arbetsgivaren skall ha en fungerande verksamhet, både för att förebygga och ha efterhjälpande åtgärder, när våld och hot inträffar. Detta är någonting som också Yrkesinspektionen har möjlighet att kontrollera i samband med sin s.k. systeminspektion och som man också naturligtvis kan ta upp i andra sammanhang, i samband med utredning av arbetsskadeärenden och liknande.

Jag skulle vilja komplettera med några synpunkter när det gäller åklagarnas roll i dessa sammanhangen. Jag kan tänka mig att det kan finnas skäl att i samband med en anmälan om psykiskt våld pröva om det också föreligger ett arbetsmiljöbrott t.ex. att arbetsgivaren inte tillräckligt har uppfyllt sina skyldigheter. Då vill jag påminna om att arbetsmiljölagen i det här fallet omfattar även skolan och elever från årskurs ett och framåt och även värnpliktiga, vilket gör att huvudmännen för dessa verksamheter också har långtgående ansvar i dessa sammanhangen. Jag vet att det finns ett aktuellt ärende, när en elev nyligen har åtalats för mobbning av en kamrat, jag tror inte att målet har slutförts. Men i ett sådant sammanhang kan det finnas anledning för åklagaren att överväga om detta kan vara ett arbetsmiljöbrott, dvs om rektorn, eller vem det nu är man väljer som ansvarig för verksamheten, verkligen har gjort allt han eller hon kan för att förebygga det inträffade.

Bengt Rosqvist, Hovrätten över Skåne och Blekinge:

Jag vill ansluta mig till det som Gunnel Lindberg sade inledningsvis. Jag tror liksom hon att psykiskt våld i regel inte blir ett fall för rättsväsendet innan det psykiska våldet har övergått till någon form av fysiskt våld. Jag har sålunda inte kunnat erinra mig att jag har varit med om något rent fall av

psykiskt våld under min verksamhet i olika domstolar. Däremot så kan man ju med lätthet se att det i många fall av t.ex. misshandel säkert också har förekommit avsevärt psykiskt våld, där det har varit något annat än en tillfällig situation. Jag är liksom Gunnel Lindberg skeptisk till att man skall försöka få någon ytterligare straffrättslig reglering av det här problemet utöver de möjligheter som faktiskt redan finns. Jag vill tillägga att frågor om psykiskt våld kan komma upp i domstolarna när det gäller skadestånd p.g.a. misshandel eller något annat. Alldeles nyligen har jag suttit på ett mål som gällde sexuellt utnyttjande av underårig. Det är en typ av brott där det regelmässigt ställs skadeståndsanspråk. Denna form av övergrepp innebär också ett betydande psykiskt våld mot det barn som har blivit utsatt och det blir ju då avgörande för skadeståndets storlek. Det framgår emellertid klart i sådana fall att det är stora bevissvårigheter. För att uppskatta ett skadeståndsanspråk så vill man ju gärna ha någonting att hänga upp bedömningen på. Någon form av läkarintyg som talar om vilka symtom som finns, hur grava de är, hur långvariga de är och vad man möjligen kan uttala sig om framtiden. Det är enligt min erfarenhet svårt att, i vart fall när det gäller de framtida verkningarna, få sådan dokumentation.

Agneta Blidberg, Åklagarmyndigheten i Stockholm:

Jag är åklagare och arbetar i Stockholm. Jag är enig med Gunnel Lindberg i det att jag anser att det här skall man inte lösa inom straffrättens område. Man kommer att få en mängd problem när man rent lagtekniskt skall beskriva gärningen, det straffbara handlandet. Psykiskt våld kan bestå i en mängd olika beteenden. Att lagtekniskt beskriva dessa beteenden i en straffparagraf, innebär att man får göra en sorts "gummiparagraf", som kan inrymma så många olika sorters beteenden att det med hänsyn till rättssäkerheten inte går att ha en sådan paragraf. Det är dessutom så att det kan vara ytterst subtila metoder som man använder vid t.ex. mobbning. Mobbning kan innefatta ett beteende som innebär att man över huvud taget inte talar med vederbörande; Hur skall man beskriva detta i en lagparagraf? Ett annat stort problem är kausaliteten. Beteendet skall ha åstadkommit en påvisbar effekt på vederbörande. Hur skall man kunna bevisa detta i efterhand? Om vederbörande har blivit psykiskt störd av ett förfarande så kan det vara svårt att beskriva vari effekten ligger. Man kanske måste skaffa bevisning i form av läkarutlåtande och jag skulle vilja se den läkare som entydigt kan konstatera att ett visst beteende som pågått t.ex. i 1,5 år på en arbetsplats har förorsakat just en viss effekt. Förmodligen kommer vi att få utlåtanden som att "det är möjligt" och "det är troligt" men att man inte direkt kan konstatera orsak och verkan.

Det är skrämmande att få höra de siffror som vi fått höra här i dag, men man skall inte ta till straffrättsbestämmelser, så fort det är allvarliga samhällsproblem utan vi måste nog lösa det på annat sätt och genom lagstiftning på annat område, kanske t.ex. arbetsrättslagstiftning.

Anna-Kristina Sjöberg:

Jag skulle vilja säga några ord om vad som händer när man ser på mötet mellan barn och den straffrättsliga regleringen. Det är framförallt två frågor som BRIS sedan flera år tillbaka driver. Den första är en fråga av lagteknisk karaktär, nämligen frågan om barns talerätt. Det är ju så att barns rättsliga status skiljer sig från vuxnas, bl.a. när det gäller den viktiga punkten talerätt. Den andra viktiga frågan är av annan karaktär och gäller synen på barns trovärdighet. Även där kolliderar synen på vuxnas trovärdighet i förhållande till barns trovärdighet. Vad det beror på är inte svårt att förstå. Eftersom platsen för brottet oftast är hemmet är frågan om trovärdighet ofta svårutredd. Den som för det mesta förlorar i kampen är enligt vår uppfattning barnet. Därför skulle jag vilja lyfta fram de två sidorna av barnens rättsliga status.

Inge Olsson:

Är lagstiftning rätt medicin emot mobbning i arbetslivet? I en initierad artikel på Dagens Nyheters debattsida den 30 juli 1991 tar professor Ulla Jacobsson upp de lagliga motiven och förutsättningarna för att få till stånd en lagstiftning inom området. Hon menar att vuxenmobbning är ett centralt och växande samhällsproblem. Jag håller med henne – men är lagstiftning rätta metoden? Klart är att vuxenmobbning skapar personliga lidanden för de utsatta personerna och att fenomenet kostar företag och samhälle stora pengar. Vuxenmobbning är fortfarande ett tabubelagt ämne. Som inte minst medför ett "personligt spill" på våra arbetsplatser. Ofta drabbas kreativa och initiativrika personer. Mitt intresse och engagemang gäller inte minst det strukturella våldet, att anställda genom olika sofistikerade metoder hindras i sin utveckling, strälls åt sidan, stöts ut. Här finns det avsevärda mörkertal. Det är inte de opportunistiska trendkнутarna, de som vänder kappan efter vinden, som utsätts för mobbning. Nej, det är som sagt de självständiga, kanske kritiska och ifrågasättande anställda som utsätts för denna ibland mycket grymma behandling. Man stöter ut de som vill stå för utvecklingen och förändringen.

I en del företag och förvaltningar försöker man nu genom bl.a. organisatoriska och personaladministrativa åtgärder ta tag i vuxenmobbningen, medan man på andra arbetsplatser sopar konflikterna under mattan. I dagarna har TCO givit ut en skrift som är intressant. Författarna menar att företag och förvaltningar i sin personalpolitik måste skriva in regler som säger att företaget inte accepterar vuxenmobbning på arbetsplatsen. Klart är att frågan måste uppmärksammas mer på våra arbetsplatser. Att frågan om vuxenmobbning blivit ett växande samhällsproblem hänger inte minst samman med höjda krav på effektivitet i arbetet. Och som jag tidigare påpekat, förändringar i organisation och företagskultur. Den ökade turbulensen inom arbetslivet försvårar också samarbete mellan individer och grupper. Den amerikanske forskaren och psykologen Alfie Cohn menar att vi vinner på att samarbeta istället för att konkurrera och tävla. Om konkurrensen ökar leder detta till såväl "individuellt" som "kollektivt" stress, en stress som kan utlösa vuxenmobbning. Med hänvisning till vad jag här och tidigare sagt är

det viktigt att integrerade och förebyggande åtgärder emot vuxenmobbing sätts in inte minst inom områdena arbetsorganisation och chefs-/ledarskap. I sammanhanget måste vi också diskutera etik- och moralfrågor och den problematik som hör samman med civilkurage och mod att våga och vilja ställa upp för en misshandlad kollega. Vi måste intressera oss mera för de som är passiva åskådare till ett mobbningsdrama. Även de har ett ansvar. Här måste "ledningen" våga och vilja att gå in och sätta stopp. Ibland måste det till radikala åtgärder.

Gunnar Severin:

Om det inte har framgått tidigare vill jag också uttala att jag är tveksam till om man skall vidta straffrättsliga åtgärder på det här området. Men jag inser samtidigt att det finns straffvärda gärningar inom detta som man borde kunna göra något åt. Det är ju många gånger värre med psykiskt lidande än fysiskt lidande. Min fråga är om man kan komplettera nuvarande lagstiftning så att man tar mer hänsyn till psykiskt lidande än man gör i dag. Sedan är ju förebyggande åtgärder viktiga, kanske det viktigaste. Det har vi ju hört en hel del om i dag.

Ingela Ström:

Jag vill återknyta till det som Kurt Baneryd nyss sade. Om jag förstår det hela rätt så omfattar arbetsmiljölagstiftningen även detta problem, vad det handlar om är alltså att försöka få alla arbetsgivare att följa lagen. Om viljan finns kan det inte vara särskilt svårt att gemensamt utse en kontaktperson på varje arbetsplats – en person som är kunnig i dessa frågor och som alla vet att man kan vända sig till. Som jag ser det är det en fråga om information och engagemang. Även om problemet är stort är det en bra början att åtminstone följa de lagar som finns.

Eftersom det handlar mycket om arbetsplatser här i dag vill jag lyfta fram skolan; den största arbetsplatsen. Här finns lärare, men framför allt barn – som till skillnad från anställda är tvungna att vara i skolan enligt skollagen. Hur dåligt man än mår, hur illa behandlad man än blir, till skolan måste man gå. I dag vet vi alla att det sparas i kommunerna. Färre lärare, färre rastvakter, fler barn som är jätterädda att gå till skolan. Detta märker vi på BRIS i antalet samtal från mobbade barn. Det är absolut nödvändigt att varje rektor förstår sitt ansvar för att komma tillrätta med mobbing. Även här handlar det alltså om att följa de lagar som finns. När BRIS informerar barn om deras rättigheter ute i skolor märker vi ibland att det finns lärare som blundar för ganska tydliga tecken på problem. Därför vill jag också här peka på informationsbehovet.

Ulla Granéli:

Det är glädjande att höra att Arbetarskyddsstyrelsen särskilt omnämner skolan och att arbetsmiljölagen omfattar eleverna. Vi vet ju att det finns ett enormt informationsbehov här. Elevskyddsombudet har funnits nu i flera år, men det är svårt att få igång konstruktiva verksamheter ute i skolan t.ex.

med utbildning så att ombuden kan verka enligt de förutsättningar som de har givits i lagen.

Prop. 1992/93:141
Bilaga 4

Bengt Gustavsson, Göteborgs tingsrätt:

Jag är domare på Göteborgs tingsrätt och jag kan i allt hålla med vad som har sagts tidigare om domstolarnas bedömning av våldet. Men jag skulle vilja fästa uppmärksamheten på två rätt tydliga tendenser som man ser på domstolarna. Dels är det den minskade toleransen för våld i samhället över huvud taget. Det är allt fler som har utsatts för brott som ofredande och olaga hot som söker sig till rättsväsendet för att få upprättelse. En annan tendens är att domstolarna dömer ut allt högre ersättningsbelopp i skadestånd, för psykiskt lidande. De här två tendenserna tillsammans kanske förstärker varandra och gör att folk i ökad utsträckning kan komma att vilja utnyttja rättsväsendet för sina förtretligheter i arbetslivet och i privatlivet.

Anita von Schéele:

Det första jag ville säga är att det borde finnas någon för varje arbetsplats som man kan gå till. Det här är ju naturligtvis något som vi umgås med varje dag, när vi jobbar med arbetsmiljöfrågorna. Det finns ju skyddsombud och företagshälsovård och andra som vi brukar föreslå. Fackliga representanter och andra brukar man räkna in här. Men det är ju det problemet att de här personerna har ju lika väl som alla andra ofta samma arbetsgivare som den som drabbas. Det blir ganska knepigt för de här människorna att försöka tvinga arbetsgivaren till åtgärder även om de står i lagtexten. De riskerar sitt eget skinn. Det är dessutom väldigt svårt att stå emot fördomar som en hel grupp mer eller mindre har bestämt sig för, att så och så skall man tycka om den personen. Det är inte lätt att jobba med de här problemen på lokal nivå med andra ord, utan de behöver föras upp snäppet över den lokala situationen.

Det andra är en fråga till de som jobbar med de rättsliga sammanhangen hos polis och åklagare och andra. Är det så här? Det är bara en öppen fråga. Är det så att om man skulle anmäla någon av de här punkterna, förtal, förolämpning osv., att man lägger ned det för tidigt, innan man ens har tittat på det närmare, därför att man redan tidigt anser att det inte går att bevisa?

Agneta Almqvist:

Jag arbetar vid Stockholms tingsrätt. Liknande problem uppstår i familjemål vid separationer. Bedömningen brukar, som tidigare sagts, inte medföra svårigheter beträffande hemfridsbrott och ofredande till skillnad från bedömningen av om psykiska trakasserier förekommit, om inte den tilltalade samtidigt fälls för misshandel. De psykiska övertonerna vid misshandelns utförande kan medföra att den ibland bedöms som grov och också höja skadeståndet, särskilt om det är fråga om upprepad misshandel även om det fysiska våldet som sådant inte har varit så allvarligt. Det är alltså sättet att utöva våldet, dvs. det symbolspråk som använts, som kan ha höjt straffvärdet för brottet. Teoretiskt sett skulle en fällande dom kunna erhållas för de grupper av människor som varit kraftigt utsatta för mobbning. Om jag för-

står Leymann rätt, är det de som redan är kroniskt sjuka p.g.a. den mobbning de utsatts för. Då har åtgärderna kommit för sent. Enligt min erfarenhet har de mycket svårt att beskriva det våld de är utsatta för. De har också svårt att stå på sig vid domstolsförhandlingen. Ibland är det t.o.m. så att det trots upprepade försök inte ens går att få målsäganden att lämna en berättelse som styrker åtalet. Beträffande den grupp som utsatts för kraftig mobbning tror jag alltså inte att de är i den psykiska kondition att det räcker att höra dem för styrka åtalet. Det leder till att en mängd åtal skulle ogillas och att de drabbade efter rättegången har lägre självförtroende än tidigare. I övrigt är det fråga om subtila bedömningar med de bevissvårigheter alla omvittnat. Om bl.a. arbetsmarknaden kräver att vi arbetar hårdare, att arbetet rationaliseras och förändras i betydande grad kan vi räkna med att allt fler människor kommer att mobba andra och bli mobbade. Om bara de grupper rycks ut som kämpar mot varandra i den nämnda stressituationen och vi riktar in kriminaliseringen på dem löser vi inte de riktiga problemen dvs. förbättrar vi inte för dem som utsätts för psykiska trakasserier. Av angivna skäl är jag också tveksam till att en särskild lagstiftning skapas mot mobbning som en lösning för de utsatta.

Gunnel Lindberg:

Beträffande frågan om vi skriver av ärendena för tidigt, kan man väl säga att ser man det ur målsägandes perspektiv, så tycker de väl det när vi skriver av på blotta anmälan. Då skall man inte glömma att vi åklagare har våra regler att följa och om anmälan inte ens innefattar en kriminaliserad handling, vilket ofta är fallet, då är vi skyldiga att skriva av den genast utan någon form av utredning.

Vid vissa typer av brott, förtal och förolämpning hör till dem, skall vi pröva mycket noggrant innan vi inleder en förundersökning. Dessa brott skall normalt inte hanteras inom åklagarväsendet och av polisen. De skall hanteras som målsägandebrott och inget annat. Sedan finns det väl naturligtvis en och annan målsägande som räkar komma i kläm, som formulerar sig illa, och där man med de uppgifter som finns i anmälan inte anser sig kunna styrka brott och därför skriver av anmälan.

Det här är nog ett allmänt informationsproblem, tror jag, snarare än någonting annat, därför att den som anmäler ett brott vet ofta inte själv vad som är brottsligt, vad som är viktigt att ta fram osv. Där är det ju en viktig sak för polisen att, när man tar emot sådana här anmälningar, faktiskt fråga ut anmälaren om de väsentliga momenten. Men faktum kvarstår, finns det inte tillräckligt underlag då är vi skyldiga som åklagare att skriva av det direkt.

Gunnar Severin:

Det viktiga är ju inte när man lägger ned ett ärende, utan det viktiga är vad man har gjort innan man lägger ner det. Som jag sa inledningsvis så tar man allvarligt på det här ute i polisområdena när man märker tendenser till mobbning kanske i skolorna och då pratar man med kanske rektorn och med parterna. De gör så gott de kan med de möjligheter som finns.

Bengt Rosqvist:

Jag vill bara säga kort att från de representanter som här representerar olika former av rättssväsendet, är det som jag ser det en samfällid tveksamhet till att man skulle försöka reglera det här straffrättsligt. Det låter naturligtvis väldigt negativt med hänsyn till vad vi har hört under förmiddagen om förekomsten av sådant här. Man skall ju inte bortse från den långsiktiga moralbildande verkan som straffrättslagstiftningen har eller kan ha i vart fall. Men då vill jag säga, att en förutsättning för sådan verkan enligt min åsikt är att man har en väl definierad regel som är så formulerad att man verkligen kan upprätthålla den. Det är väl närmast där vår tveksamhet ligger; om man kan formulera någon regel utöver det som redan finns. Därför att en hel del av detta går som jag ser det faktiskt in under främst ofredande och i viss utsträckning kanske även misshandelsbrott. Att formulera någon ytterligare regel angående detta, det är nog snarare där som det finns svårigheter som är närmast oöverstigliga.

Anita von Schéele:

Det verkar tycker jag som om de här reglerna som redan finns i brottsbalken borde kunna räcka till för att täcka de företeelserna som vi pratar om inom arbetsmiljön. Arbetsmiljöbrottet tycker jag täcker mycket av det vi pratar om. Det innebär ju att vi har en lagstiftning som borde kunna fungera och att svårigheterna som jag ser det mera ligger i varför det då inte fungerar? Varför är det så svårt? Jag förstår ju det här med bevisbördan, det har man ju stora svårigheter med även när man jobbar med det praktiskt. Finns det någonting man kan göra för att förtydliga den lagstiftning som redan finns, att den kan gälla lite mer för vanligt folk?

Inge Olsson:

När det gäller bevisbördan är det naturligtvis många som agerar i sådana här mobbningsfall. Och detta är det komplexa. Chefs- och personalbyten pågår ju över tiden och då kan det vara svårt – ja kanske omöjligt – att få fram vem eller vilka som är huvudansvariga i en mobbnings- och utstöttningsprocess. Det är många som agerar – kanske bakom kulisserna. Andra är passiva åskådare, men på sitt vis ändå ansvariga. Det är en problematik som är svårhanterlig inte minst för skyddskommittéer och skyddsombud.

Avslutningsvis. Jag ställer mig tveksam till lagstiftning inom området. Jag tror att man kommer längre genom en bättre och mera human personalpolitik inom våra företag och förvaltningar. Jag tror också att en mera utvecklad och flexibel arbetsorganisation kan bidra till att åtminstone lindra fenomenet. Inte minst gäller det att få chefer och arbetsledare att ta sitt ansvar i sammanhanget.

Anna-Kristina Sjöberg:

Då skulle jag vilja uttrycka en förhoppning från BRIS:s sida. Det är möjligen precis som man säger, att sjuttioalet innebar ett genombrott för kunskap om och förståelse av fysiskt våld mot barnen och åttioalet detsamma för sexuellt våld mot barnen, så kanske nittioalet kan, åtminstone när det

gäller attityden, innebära ett genombrott för beaktande av det psykiska våldet som barn utsätts för.

Prop. 1992/93:141
Bilaga 4

Dag Victor: ³

Vi kommer att skriva ut bandet och använda utskriften i det fortsatta arbetet. I den mån det kan bli fråga om att publicera utskriften så kommer vi bereda er möjlighet att studera utskriften, så att ni kan se att ni är korrekt citerade.

Det förefaller som att de flesta är eniga om att det är andra åtgärder än strafflagstiftning som är de mest angelägna när det gäller att komma till rätta med de här problemen. Att det är information, utbildning, kunskapsinhämtande, organisation ute på arbetsplatser och liknande som är aktuellt i första hand.

Då skall jag få be att tacka så mycket för att ni har velat komma hit. Tack.

³ Dag Victors avslutningsanförande återges i mycket förkortat skick eftersom bandbyte gjorde att huvuddelen inte finns bevarad.

Efter remiss har yttranden över departementspromemorian (DS 1989:2) Sexuella övergrepp mot barn m.m. avgivits av Hovrätten över Skåne och Blekinge, Göteborgs tingsrätt, Umeå tingsrätt, Domstolsverket, Riksåklagaren, Brottsförebyggande rådet, Socialstyrelsen, Statens handikappråd, Skolöverstyrelsen, Statens ungdomsråd, Juridiska fakultetsstyrelsen vid Uppsala universitet, Rikspolisstyrelsen, Landstingsförbundet, Sveriges advokatsamfund, Landsorganisationen i Sverige, Riksförbundet för sexuell upplysning, Riksförbundet för Sexuellt Likaberättigande, Svenska läkarsällskapet, Sveriges läkareförbund, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningen Sveriges polischefer, Föreningen Sveriges socialchefer, Sveriges psykologförbund, Riksförbundet Hem och Skola, Fredrika Bremerförbundet, Husmodersförbundet Hem och Samhälle, Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige, Alla kvinnors hus, Rädda barnens riksförbund, Föreningen Barnens rätt i samhället, Svenska hälso- och sjukvårdens tjänstemannaförbund, Sveriges socionomers, personal- och förvaltnings-tjänstemäns riksförbund samt Riksföreningen mot sexuella övergrepp på barn.

Riksåklagaren har överlämnat yttranden från Överåklagaren vid åklagarmyndigheten i Göteborg och Överåklagarna vid regionåklagarmyndigheterna i Stockholm, Karlstad, Vänersborg och Luleå. Rikspolisstyrelsen har överlämnat yttranden från Polismyndigheterna i Stockholm, Göteborg, Malmö, Borås, Eskilstuna och Umeå. Sveriges läkareförbund har överlämnat ett yttrande från en särskild arbetsgrupp inom Svenska föreningen för barn- och ungdomspsykiatri.

Efter remiss har yttranden över 1987 års vapenutrednings slutbetänkande (SOU 1989:44) Översyn av vapenlagstiftningen avgivits av Riksåklagaren, Brottsförebyggande rådet, Hovrätten för Nedre Norrland, Kammarrätten i Jönköping, Stockholms tingsrätt, Kommerskollegium, Generaltullstyrelsen, Sprängämnesinspektionen, Statens provningsanstalt, Riksrevisionsverket, Rikspolisstyrelsen, Statens kriminaltekniska laboratorium, Näringsfrihetsombudsmannen, Konsumentverket, Länsstyrelserna i Göteborgs och Bohus, Jämtlands och Västerbottens län, Polismyndigheterna i Stockholm, Malmö, Karlstad, Luleå och Älmhult, Statens naturvårdsverk, Överbefälhavaren, Barnmiljörådet, Sveriges advokatsamfund, Svenska polisförbundet, Sveriges domareförbund, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningen Sveriges Polischefer, Frivilliga Skytterörelsen, Leverantörsföreningen för Sport- och Fritidsartiklar, Svenska Jägareförbundet, Jägarnas Riksförbund/Landsbygdens jägare, Riksförbundet Hem och Skola, Samlarförbundet Nordstjärnan, Samlarföreningen Polcirkeln, Svenska Armborst Unionen, Svenska Pistolskytteförbundet, Svenska Sportskytteförbundet, Svenska Svartkruts Federationen, Svenska Vapenstiftelsen, Grossistförbundet Svensk Handel, Sveriges Riksidrottsförbund, Sveriges Vapenhandlareförening och Sveriges Vapenägares förbund.

Ett yttrande har också lämnats av Våldskommissionen (Ju 1989:05).

Riksåklagaren har bifogat yttranden från Överåklagarna i Stockholms, Göteborgs och Malmö åklagardistrikt samt från Överåklagarna vid regionåklagarmyndigheterna i Vänersborg, Gävle och Umeå.

Generaltullstyrelsen har bifogat en promemoria från tariffbyrån vid styrelsen.

Rikspolisstyrelsen har bifogat yttranden från Polismyndigheterna i Göteborg, Karlshamn, Linköping, Ljungby, Sundsvall och Umeå.

Länsstyrelsen i Jämtlands län har bifogat yttranden från Polismyndigheterna i Östersund och Sveg samt Jämtlands-Härjedalens distrikt av Jägarnas Riksförbund/Landsbygdens jägare och Jämtlands läns jaktvårdsförening.

Länsstyrelsen i Västerbottens län har bifogat yttranden från Polismyndigheterna i Umeå, Skellefteå, Lycksele, Storuman och Vilhelmina.

Polismyndigheten i Karlstad har bifogat yttranden från Polismyndigheterna i Säffle och Hagfors.

Statens försvarshistoriska muséer har inkommit med yttrande. Vidare har yttranden dessutom kommit in från flera enskilda och organisationer.

Förslag till

Lag om vapenamnesti

Härigenom föreskrivs följande

1 § Den som innehar skjutvapen eller ammunition utan att vara berättigad därtill skall vara fri från ansvar för olaga vapeninnehav avseende det vapnet enligt 37 § vapenlagen (1973:1176) eller från ansvar enligt 38 § 4 vapenlagen avseende den ammunitionen om han under tiden den 1 juli 1990 – den 30 juni 1991 lämnar vapnet eller ammunitionen till en polismyndighet.

2 § Polismyndigheten får bestämma att inlämning av vapen eller ammunition enligt 1 § får ske hos annan myndighet inom polisdistriktet. Sådan myndighet skall överlämna vapnen och ammunitionen till polismyndigheten.

3 § Den som överlämnar egendom enligt 1 § behöver inte lämna uppgift om sin identitet.

4 § Om det är uppenbart att vapen eller ammunition som lämnats in enligt 1 § tillhör någon annan än den som lämnat in egendomen, skall polismyndigheten ge ägaren tillfälle att få tillbaka denna. Om ägaren inte kan spåras eller om han underlåter att återta egendomen tillfaller egendomen staten.

Egendom som tillfallit staten enligt första stycket skall förstöras, om den inte behövs för musealt, militärt eller annat liknande ändamål.

Denna lag träder i kraft

1 Förslag till

Lag om ansvarsfrihet vid olaga vapeninnehav

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Den som innehar ett skjutvapen eller ammunition utan att vara berättigad till det skall inte dömas till ansvar för brott mot 37 § första stycket 1 eller 38 § första stycket 4 vapenlagen (1973:1176) avseende det vapnet eller den ammunitionen, om innehavaren frivilligt lämnar eller låter lämna vapnet eller ammunitionen till en polismyndighet under tiden juli – september 1993.

2 § Den som överlämnar egendom enligt 1 § behöver inte lämna uppgift om sin identitet.

3 § Egendom som lämnas till polismyndigheten och vars ägare inte är känd tillfaller staten, om ägaren inte ger sig till känna inom tre månader från det att den lämnades in.

Om ägaren är känd och inte kan anses ha avstått från sin rätt till egendomen, skall polismyndigheten ge ägaren tillfälle att inom en månad ta tillbaka egendomen. Egendomen tillfaller staten, om ägaren inte tar tillbaka den.

4 § Egendom som har tillfallit staten skall förstöras, om den inte behövs för musealt, militärt eller annat liknande ändamål.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1993 och gäller till utgången av år 1994.

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 3 kap. 5 §, 4 kap. 5 och 7 §§, 6 kap. 7 §, 7 kap. 4 och 5 §§, 8 kap. 10 §, 9 kap. 6 och 9 §§, 10 kap. 7 §, 13 kap. 1 och 3 §§, 16 kap. 10, 10 a och 15 §§, 17 kap. 10-12 §§, 19 kap. 10 §, 20 kap. 2 § samt 38 kap 12 § brottsbalken skall ha följande lydelse,

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*3 kap.
5 §

Den som tillfogar annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom i vanmakt eller annat sådant tillstånd, *dömes* för misshandel till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.

Den som tillfogar annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom i vanmakt eller annat sådant tillstånd, *döms* för misshandel till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter *eller fängelse i högst sex månader.*

4 kap.
5 §

Om någon lyfter vapen mot annan eller eljest hotar med brottslig gärning på sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig fruktan för egen eller annans säkerhet till person eller egendom, *dömes* för olaga hot till böter eller fängelse i högst två år.

Om någon lyfter vapen mot annan eller eljest hotar med brottslig gärning på sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig fruktan för egen eller annans säkerhet till person eller egendom, *döms* för olaga hot till böter eller fängelse i högst ett år.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

7 §

Den som handgripligen antastar eller medelst skottlossning, stenkastning, oljud eller annat hänsynslöst beteende eljest ofredar annan, *dömes* för ofredande till böter eller fängelse i högst sex månader.

Den som handgripligen antastar eller medelst skottlossning, stenkastning, oljud eller annat hänsynslöst beteende eljest ofredar annan, *döms* för ofredande till böter eller fängelse i högst ett år.

6 kap.
7 §¹

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel sexuellt berör barn under femton år eller förmår barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd, döms för sexuellt ofredande till böter eller fängelse i högst *ett* år.

Detsamma skall gälla, om någon blottar sig för annan på sätt som är ägnat att väcka anstöt eller eljest genom ord eller handling på ett uppenbart sedlighetssårande sätt uppträder anstötligt mot annan.

7 kap.
4 §²

Den som obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som har vårdnaden om barnet döms för egenmäktighet med barn till böter eller fängelse i högst *sex månader*, om gärningen inte utgör brott mot frihet. Detsamma gäller, om den som gemensamt med någon annan har vårdnaden om ett barn under femton år utan beaktansvärt skäl egenmäktigt bortför barnet eller om den som skall ha vårdnaden obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv tar sig rätt.

Till ansvar enligt första stycket döms också den som obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som vårdar barnet med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, om gärningen inte utgör brott mot frihet eller främjande av flykt.

Är brott som avses i första eller andra stycket *att anse som grovt*, skall gärningsmannen dömas till fängelse i *högst två* år.

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel sexuellt berör barn under femton år eller förmår barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd, döms för sexuellt ofredande till böter eller fängelse i högst *två* år.

Den som obehörigen skiljer ett barn under femton år från någon som har vårdnaden om barnet döms för egenmäktighet med barn till böter eller fängelse i högst *ett år*, om gärningen inte utgör brott mot frihet. Detsamma gäller, om den som gemensamt med någon annan har vårdnaden om ett barn under femton år utan beaktansvärt skäl egenmäktigt bortför barnet eller om den som skall ha vårdnaden obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv tar sig rätt.

Är brott som avses i första eller andra stycket grovt, skall gärningsmannen dömas till fängelse, *lägst sex månader och högst fyra* år.

5 §

För försök till förvanskande av familjeställning *dömes* till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas.

För försök till förvanskande av familjeställning *eller egenmäktighet med barn som är grovt döms* till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas.

¹ Senaste lydelse 1984:399.² Senaste lydelse 1990:64.

8 kap.
10 §

Avleder någon olovligen elektrisk kraft, *dömes* för olovlig kraft-avledning till böter eller fängelse i högst två år.

Avleder någon olovligen elektrisk kraft, *döms* för olovlig kraft-avledning till böter eller fängelse i högst ett år.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

9 kap.
6 §³

Den som

1. på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande tar befattning med något som är frånhänt annan genom brott,

2. bereder sig otillbörlig vinning av annans brottsliga förvärv,

3. otillbörligen främjar möjligheterna för annan att tillgodogöra sig egendom som härrör från brottsligt förvärv eller värdet av sådan egendom,

4. med uppsåt att dölja egendomens ursprung medverkar till att bortföra, överlåta, omsätta eller vidta annan sådan åtgärd med egendom som härrör från brottsligt förvärv, eller

5. genom krav, överlåtelse eller på annat liknande sätt hävdar genom brott tillkommen fordran

döms för h ä l e r i till fängelse i högst två år.

För häleri döms likaledes den som i näringsverksamhet eller såsom led i en verksamhet, som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning, på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande förvärvar eller mottar något som skäligen kan antas vara frånhänt annan genom brott.

Är brott som anges i första eller andra stycket *att anse som* grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Är brott som anges i första eller andra stycket grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

9 §

Den som offentliggör eller eljest bland allmänheten sprider vilseledande uppgift för att påverka priset på vara, värdepapper eller annan egendom, *dömes* för svindleri till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.

Den som offentliggör eller eljest bland allmänheten sprider vilseledande uppgift för att påverka priset på vara, värdepapper eller annan egendom, *döms* för svindleri till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter *eller fängelse i högst sex månader.*

³ Senaste lydelse 1991:451.

Om någon, som medverkar vid bildande av aktiebolag eller annat företag eller på grund av sin ställning bör äga särskild kännedom om ett företag, uppsåtligen eller av grov oaktsamhet offentliggör eller eljest bland allmänheten eller företagets intressenter sprider vilseledande uppgift ägnad att påverka bedömandet av företaget i ekonomiskt hänseende och därigenom medföra skada, *dömes* såsom i första stycket sägs.

Är brott, som i denna paragraf sägs, *att anse som* grovt, *dömes* till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Om någon, som medverkar vid bildande av aktiebolag eller annat företag eller på grund av sin ställning bör äga särskild kännedom om ett företag, uppsåtligen eller av grov oaktsamhet offentliggör eller eljest bland allmänheten eller företagets intressenter sprider vilseledande uppgift ägnad att påverka bedömandet av företaget i ekonomiskt hänseende och därigenom medföra skada, *döms* såsom i första stycket sägs.

Är brott, som i denna paragraf sägs, grovt, *döms* till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

10 kap.
7 §⁴

Om någon olovligen brukar någon annans sak och därigenom vållar skada eller olägenhet, *döms* han för olovligt brukande till böter eller fängelse i högst *sex månader*.

Detsamma skall gälla, om innehavaren av en fastighet brukar denna till men för annans rätt till den genom att olovligen bygga, gräva, plöja, ta upp väg, låta kreatur beta eller vidta någon annan dylik åtgärd.

Är brott enligt första stycket grovt, *döms* till fängelse i högst *två* år.

Om någon olovligen brukar någon annans sak och därigenom vållar skada eller olägenhet, *döms* han för olovligt brukande till böter eller fängelse i högst *ett* år.

Är brott enligt första stycket grovt, *döms* till fängelse, *lägst sex månader och högst fyra* år.

13 kap.
1 §

Om någon anlägger brand, som innebär fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom, *dömes* för mordbrand till fängelse, lägst två och högst åtta år.

Om någon anlägger brand, som innebär fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom, *döms* för mordbrand till fängelse, lägst två och högst åtta år.

Är brottet *mindre allvarligt*, *döms* till fängelse, *lägst ett och högst tre* år.

⁴ Senaste lydelse 1986:123.

3 §

Den som åstadkommer explosion, översvämning, ras, skeppsbrott, flyg- eller tågolycka eller annan sådan ofärd och därigenom framkallar fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom, *dömes* för allmänfarlig ödeläggelse till fängelse, lägst två och högst åtta år.

Är brottet grovt, *dömes* till fängelse på viss tid, lägst sex och högst tio år, eller på livstid.

Den som åstadkommer explosion, översvämning, ras, skeppsbrott, flyg- eller tågolycka eller annan sådan ofärd och därigenom framkallar fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom, *döms* för allmänfarlig ödeläggelse till fängelse, lägst två och högst åtta år.

Är brottet mindre allvarligt, döms till fängelse, lägst ett och högst tre år.

Är brottet grovt, *döms* till fängelse på viss tid, lägst sex och högst tio år, eller på livstid.

16 kap.

10 §

Den som obehörigen flyttar, skadar eller skymfligen behandlar lik eller avlidens aska, öppnar grav eller eljest gör skada eller ofog på kista, urna, grav eller annat de dödas vilorum eller på gravvård, *dömes* för brott mot griftefrid till böter eller fängelse i högst *sex månader*.

Den som obehörigen flyttar, skadar eller skymfligen behandlar lik eller avlidens aska, öppnar grav eller eljest gör skada eller ofog på kista, urna, grav eller annat de dödas vilorum eller på gravvård, *döms* för brott mot griftefrid till böter eller fängelse i högst *två år*.

10 a §⁵

Den som skildrar barn i pornografisk bild med uppsåt att bilden *sprides* eller som sprider sådan bild av barn *dömes*, om inte gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig, för barnpornografibrott till böter eller fängelse i högst *sex månader*.

Den som skildrar barn i pornografisk bild med uppsåt att bilden *sprids* eller som sprider sådan bild av barn *döms*, om inte gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig, för barnpornografibrott till böter eller fängelse i högst *två år*.

15 §⁶

Den som genom oriktig uppgift att det föreligger fara för en eller flera människors liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av egen-

Den som genom oriktig uppgift att det föreligger fara för en eller flera människors liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av egen-

⁵ Senaste lydelse 1979:375.⁶ Senaste lydelse 1986:1104.

dom föranleder onödig säkerhetsåtgärd, dömes för falskt larm till böter eller fängelse i högst två år.

Den som genom missbruk av larm, nödsignal eller annan liknande anordning föranleder onödig utryckning av polis, räddningskår, ambulans, militär, sjöräddning eller annat organ för allmän bevakningstjänst, dömes för missbruk av larmanordning till böter.

dom föranleder onödig säkerhetsåtgärd, döms för falskt larm till böter eller fängelse i högst ett år.

Är brott som avses i första stycket grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Den som genom missbruk av larm, nödsignal eller annan liknande anordning föranleder onödig utryckning av polis, räddningskår, ambulans, militär, sjöräddning eller annat organ för allmän bevakningstjänst, döms för missbruk av larmanordning till böter eller fängelse i högst sex månader.

17 kap.

10 §⁷

Den som med våld eller hot om våld angriper någon för det han hos domstol eller annan myndighet gjort anmälan, fört talan, avlagt vittnesmål eller eljest vid förhör avgivit utsaga eller för att hindra honom från sådan åtgärd, döms för övergrepp i rättssak till böter eller fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om man med annan gärning, som medför lidande, skada eller olägenhet, eller med hot om sådan gärning angriper någon för det han avlagt vittnesmål eller eljest avgivit utsaga vid förhör hos myndighet eller för att hindra honom från att avgiva sådan utsaga.

Är brottet grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

Den som med våld eller hot om våld angriper någon för det han hos domstol eller annan myndighet gjort anmälan, fört talan, avlagt vittnesmål eller eljest vid förhör avgivit utsaga eller för att hindra honom från sådan åtgärd, döms för övergrepp i rättssak till böter eller fängelse i högst ett år. Detsamma skall gälla, om man med annan gärning, som medför lidande, skada eller olägenhet, eller med hot om sådan gärning angriper någon för det han avlagt vittnesmål eller eljest avgivit utsaga vid förhör hos myndighet eller för att hindra honom från att avgiva sådan utsaga.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

11 §⁸

Om någon döljer den som förövat brott, hjälper honom att undkomma, undanröjer bevis om brottet eller på annat dylikt sätt motverkar att det uppdagas eller beivras, dömes för skyddande av brottsling till böter eller fängelse i högst två år.

Om någon döljer den som förövat brott, hjälper honom att undkomma, undanröjer bevis om brottet eller på annat dylikt sätt motverkar att det uppdagas eller beivras, döms för skyddande av brottsling till böter eller fängelse i högst ett år.

⁷ Senaste lydelse 1982:405.

⁸ Senaste lydelse 1987:791.

Den som *icke* insåg men hade skäligen anledning antaga att den andre var brottslig, *dömes* till böter.

Till ansvar skall inte dömas om gärningen är att anse som ringa med hänsyn till gärningsmannens förhållande till den brottslige och övriga omständigheter.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Den som *inte* insåg men hade skäligen anledning antaga att den andre var brottslig, *döms* till böter.

12 §⁹

Hjälper man den som är intagen på kriminalvårdsanstalt eller som är häktad eller anhållen eller som annars är med laga rätt berövad friheten att komma lös eller främjar man, efter det han avvikit, hans flykt genom att dölja honom eller genom annan sådan åtgärd, döms för främjande av flykt till böter eller fängelse i högst *två* år.

Hjälper man den som är intagen på kriminalvårdsanstalt eller som är häktad eller anhållen eller som annars är med laga rätt berövad friheten att komma lös eller främjar man, efter det han avvikit, hans flykt genom att dölja honom eller genom annan sådan åtgärd, döms för främjande av flykt till böter eller fängelse i högst *ett* år.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Till ansvar skall inte dömas om gärningen är att anse som ringa med hänsyn till frihetsberövandets art och syfte, gärningsmannens tillvägagångssätt och hans förhållande till den vars flykt han har främjat.

19 kap.
10 §¹⁰

Den som, för att gå främmande makt tillhanda, här i riket bedriver verksamhet för anskaffande av uppgifter rörande militära eller andra förhållanden, vilkas uppenbarande för den främmande makten kan medföra men för annan främmande makts säkerhet, eller här i riket till dylik verksamhet lämnar medverkan som ej är allenast tillfällig, *dömes* för olovlig underrättelseverksamhet till böter eller fängelse i högst *två* år.

Den som, för att gå främmande makt tillhanda, här i riket bedriver verksamhet för anskaffande av uppgifter rörande militära eller andra förhållanden, vilkas uppenbarande för den främmande makten kan medföra men för annan främmande makts säkerhet, eller här i riket till dylik verksamhet lämnar medverkan som ej är allenast tillfällig, *döms* för olovlig underrättelseverksamhet till böter eller fängelse i högst *ett* år.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

⁹ Senaste lydelse 1981:462.

¹⁰ Senaste lydelse 1976:509.

För olovlig underrättelseverksamhet skall ock dömas, om någon, med uppsåt att gå främmande makt tillhanda, här i riket hemligen eller med användande av svikliga medel antingen bedriver verksamhet för anskaffande av uppgifter om annans personliga förhållande eller till dylik verksamhet lämnar medverkan som ej är allenast tillfällig.

20 kap.
2 §¹¹

Arbetstagare som tar emot, låter åt sig utlova eller begär muta eller annan otillbörlig belöning för sin tjänsteutövning, döms för mutbrott till böter eller fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om arbetstagaren begått gärningen innan han erhöll anställningen eller efter det han slutat densamma. Är brottet grovt, döms till fängelse i högst sex år.

Vad i första stycket sägs om arbetstagare äger motsvarande tillämpning på

1. ledamot av styrelse, verk, nämnd, kommitté eller annan sådan myndighet som hör till staten eller till kommun, *landstingskommun*, kommunalförbund, församling, kyrklig samfällighet eller allmän försäkringskassa,

2. den som utövar uppdrag som är reglerat i författning,

3. den som är krigsman enligt lagen (1986:644) om disciplinförseelser av krigsmän, m.m. eller annan som fullgör lagstadgad tjänsteplikt,

4. den som utan att inneha anställning eller uppdrag som nu har sagts utövar myndighet och

5. den som i annat fall än som avses i 1–4 på grund av förtroendeställning fått till uppgift att för någon annan sköta rättslig eller ekonomisk angelägenhet eller självständigt handha kvalificerad teknisk uppgift eller övervaka skötseln av sådan angelägenhet eller uppgift.

Arbetstagare som tar emot, låter åt sig utlova eller begär muta eller annan otillbörlig belöning för sin tjänsteutövning, döms för mutbrott till böter eller fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om arbetstagaren begått gärningen innan han erhöll anställningen eller efter det han slutat densamma. Är brottet grovt, döms till fängelse, *lägst sex månader och högst sex år*.

Vad i första stycket sägs om arbetstagare skall också tillämpas på

1. ledamot av styrelse, verk, nämnd, kommitté eller annan sådan myndighet som hör till staten eller till kommun, *landsting*, kommunalförbund, församling, kyrklig samfällighet eller allmän försäkringskassa,

2. den som utövar uppdrag som är reglerat i författning,

3. den som är krigsman enligt lagen (1986:644) om disciplinförseelser av krigsmän, m.m. eller annan som fullgör lagstadgad tjänsteplikt,

4. den som utan att inneha anställning eller uppdrag som nu har sagts utövar myndighet och

5. den som i annat fall än som avses i 1–4 på grund av förtroendeställning fått till uppgift att för någon annan sköta rättslig eller ekonomisk angelägenhet eller självständigt handha kvalificerad teknisk uppgift eller övervaka skötseln av sådan angelägenhet eller uppgift.

¹¹ Senaste lydelse 1986:645.

38 kap.
12 §¹²

Det åligger polismyndighet att lämna domstol, övervakningsnämnd, kriminalvårdsnämnden och frivårdsmyndighet handräckning för den dömdes inställande i mål eller ärende enligt denna balk eller för hans omhändertagande enligt 26 kap. 22 § eller 28 kap 11 §.

Det åligger polismyndighet att lämna domstol, övervakningsnämnd, kriminalvårdsnämnden och frivårdsmyndighet handräckning för den dömdes inställande i mål eller ärende enligt denna balk eller för hans omhändertagande enligt 26 kap. 22 § eller 28 kap. 6 b § eller 11 §.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1993.

¹² Senaste lydelse 1990:1009.

Lag om ändring i vapenlagen (1973:1176)

Häriigenom föreskrivs att 37 § vapenlagen (1973:1176) skall ha följande lydelse,

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

37 §¹

37 § Till fängelse i högst två år döms den som uppsåtligen

1. innehar skjutvapen utan att vara berättigad till det,

2. överlåter eller upplåter skjutvapen till den som inte är berättigad att inneha vapnet.

37 § Till fängelse i högst ett år döms den som uppsåtligen

1. innehar skjutvapen utan att vara berättigad till det,

2. överlåter eller upplåter skjutvapen till den som inte är berättigad att inneha vapnet.

Är brott som anges i första stycket grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Om gärningen har begåtts av oaktsamhet eller om brottet är ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1993.

¹ Senaste lydelse 1991:1181.

Utdrag ur protokoll vid sammanträde den 19 november 1992

Närvarande: justitierådet Per Jermsten, regeringsrådet Stig von Bahr,
justitierådet Inger Nyström.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 22 oktober 1992 har regeringen på hemställan av statsrådet Hellsvik beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ansvarsfrihet vid olaga vapeninnehav,
2. lag om ändring i brottsbalken,
3. lag om ändring i vapenlagen (1973:1176)

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Erik Brattgård.

Förslagen föranleder följande yttrande av lagrådet:

Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Lagrådet konstaterar inledningsvis att här upptagna förslag till ändringar har sin grund i skilda utredningar och framställningar. Vad särskilt gäller straffskalorna är utgångspunkten i många fall Fängelsestraffkommitténs huvudbetänkande. Vid bedömningen av dessa förslag bör hållas i åtanke att kommittén, efter en systematisk genomgång av såväl brottsbalken som specialstraffrätten, lade fram ett förslag till en samlad reform på området. Kommitténs ställningstaganden var således bl.a. baserade på inbördes jämförelser mellan olika brotts straffvärden och en strävan efter såvitt möjligt enhetligt utformade straffskalor. En som nu aktuell, starkt selektiv och punktvis insatt reform medför därför risk för en inte önskvärd obalans i systemet. Vad nu sagts gäller t.ex. de förslag som har sin utgångspunkt i målsättningen att minska den s.k. överlappningen i straffskalorna. I den mån de föreslagna, ibland tämligen kraftiga skärpningarna av straffskalorna för ett brott tar sikte på någon inte tidigare beaktad gärningstyp men där en allmän förändring av straffmätningen inte anses motiverad, ökar beroendet för tillämparen att söka vägledning mer i förarbetsuttalanden än i den ändrade lagtexten. Till detta kommer vidare att vad remissinstanserna haft att ta ställning till har varit förslag som ibland har gått i annan riktning än vad som nu föreslås.

Av det anförda framgår att lagrådet helst skulle ha sett att frågan om förändringar i straffskalorna, för så pass många olika typer av brott som det här är fråga om, tagits upp i ett större och mer systematiskt sammanhang. Ifrågavarande invändningar har emellertid inte sådan tyngd att lagrådet vill motsätta sig att de remitterade förslagen leder till lagstiftning. Beträffande vissa enskilda förslag har lagrådet följande kommentarer:

6 kap. 7 §

Högsta domstolen har i en dom den 7 oktober 1992, DB 530, prövat frågan om gränsdragningen mellan vad som faller under denna paragraf och vad

som skall räknas som sexuellt umgänge med barn enligt 6 kap. 4 §. Av-
görandet får anses visa att utrymmet för en tillämpning av första ledet i
paragrafens första stycke är förhållandevis begränsat.

Prop. 1992/93:141
Bilaga 9

9 kap. 9 §

Förslaget om en höjning av maximistraffet för grovt brott från fyra till sex
år aktualiserar det förhållandet att andra stycket även omfattar förfaranden
som inte begåtts uppsåtligen utan av grov oaktsamhet. Det kan därför
övervägas om inte den föreslagna nya straffskalan i tredje stycket lämpligen
borde begränsas till brott som begåtts uppsåtligen.

19 kap 10 §

Av motiveringen framgår att den föreslagna nya straffskalan för grovt brott
avses bli tillämplig även beträffande gärning som behandlas i det nuvarande
andra stycket i paragrafen. Vid sådant förhållande bör det föreslagna nya
stycket placeras efter nämnda stycke.

Övriga förslag

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran.

Brott	Nuvarande straffskala	Föreslagen straffskala
Misshandel (3 kap. 5 § BrB)	Ringa brott: böter Normalgraden: fängelse högst två år	Ringa brott: böter <i>eller</i> <i>fängelse</i> <i>högst sex</i> <i>månader</i> Normalgraden: Oförändrat
Olaga hot (4 kap. 5 § BrB)	böter eller fängelse <i>högst</i> två år	Normalgraden: böter eller fängelse <i>högst ett år</i> <i>Grovt brott: fängelse,</i> <i>lägst sex månader och</i> <i>högst fyra år</i>
Ofredande (4 kap. 7 § BrB)	böter eller fängelse <i>högst</i> sex månader	böter eller fängelse <i>högst</i> <i>ett år</i>
Sexuellt ofredande (6 kap. 7 § BrB)	böter eller fängelse <i>högst</i> ett år	böter eller fängelse <i>högst</i> <i>två år</i>
Egenmäktighet med barn (7 kap. 4 § BrB)	Normalgraden: böter eller fängelse <i>högst sex</i> månader Grovt brott: fängelse <i>högst två år</i>	Normalgraden: böter eller fängelse <i>högst ett år</i> <i>Grovt brott: fängelse,</i> <i>lägst sex månader och</i> <i>högst fyra år</i>
Olovlig kraftavledning (8 kap. 10 § BrB)	böter eller fängelse <i>högst</i> två år	Normalgraden: böter eller fängelse <i>högst ett år</i> <i>Grovt brott: fängelse,</i> <i>lägst sex månader och</i> <i>högst fyra år</i>
Häleri (9 kap. 6 § BrB)	Normalgraden: fängelse <i>högst två år</i> Grovt brott: fängelse, lägst sex månader och <i>högst fyra år</i>	Normalgraden: Oförändrat Grovt brott: fängelse, lägst sex månader och <i>högst sex år</i>
Svindleri (9 kap. 9 § BrB)	Ringa brott: böter Normalgraden: fängelse <i>högst två år</i> Grovt brott: fängelse, lägst sex månader och <i>högst fyra år</i>	Ringa brott: böter <i>eller</i> <i>fängelse</i> <i>högst sex</i> <i>månader</i> Normalgraden: Oförändrat Grovt brott: fängelse, lägst sex månader och <i>högst sex år</i>
Olovligt brukande (10 kap. 7 § BrB)	Normalgraden: böter eller fängelse <i>högst sex</i> månader Grovt brott: fängelse <i>högst två år</i>	Normalgraden: böter eller fängelse <i>högst ett år</i> <i>Grovt brott: fängelse,</i> <i>lägst sex månader och</i> <i>högst fyra år</i>
Mordbrand (13 kap. 1 § BrB)	Fängelse, lägst två och <i>högst åtta år</i>	Fängelse, lägst två och <i>högst åtta år</i> <i>Mindre allvarliga fall</i> <i>fängelse, lägst ett och</i> <i>högst tre år</i>

Brott	Nuvarande straffskala	Föreslagen straffskala
-------	-----------------------	------------------------

Prop. 1992/93:141
Bilaga 10

Allmänfarlig ödeläggelse (13 kap. 3 § BrB)	Normalgraden: Fängelse, lägst två och högst åtta år Grovt brott: Fängelse, lägst sex och högst tio år eller livstid	Normalgraden: Fängelse, lägst två och högst åtta år <i>Mindre allvarliga fall</i> <i>fängelse, lägst ett och</i> <i>högst tre år</i> Grovt brott: Oförändrat
Brott mot griftefrid (16 kap. 10 § BrB)	böter eller fängelse högst sex månader	böter eller fängelse högst <i>två år</i>
Barnpornografibrott (16 kap. 10 a § BrB)	böter eller fängelse högst sex månader	böter eller fängelse högst <i>två år</i>
Falskt larm (16 kap. 15 § 1 st. BrB)	böter eller fängelse högst två år	Normalgraden: böter eller fängelse högst <i>ett</i> år <i>Grovt brott: fängelse,</i> <i>lägst sex månader och</i> <i>högst fyra år</i>
Missbruk av larmanordning (16 kap. 15 § 2 st. BrB)	böter	böter eller fängelse högst <i>sex månader</i>
Övergrepp i rättsak (17 kap. 10 § BrB)	Normalgraden: böter eller fängelse högst två år Grovt brott: fängelse högst fyra år	Normalgraden: böter eller fängelse högst <i>ett</i> år Grovt brott: fängelse, <i>lägst sex månader och</i> <i>högst fyra år</i>
Skyddande av brottsling (17 kap. 11 § BrB)	böter eller fängelse högst två år	Normalgraden: böter eller fängelse högst <i>ett</i> år <i>Grovt brott: fängelse,</i> <i>lägst sex månader och</i> <i>högst fyra år</i>
Främjande av flykt (17 kap. 12 § BrB)	böter eller fängelse högst två år	Normalgraden: böter eller fängelse högst <i>ett</i> år <i>Grovt brott: fängelse,</i> <i>lägst sex månader och</i> <i>högst fyra år</i>
Olovlig underrättelseverk- samhet (19 kap. 10 § BrB)	böter eller fängelse högst två år	Normalgraden: böter eller fängelse högst <i>ett</i> år <i>Grovt brott: fängelse,</i> <i>lägst sex månader och</i> <i>högst fyra år</i>
Mutbrott (20 kap. 2 § BrB)	Normalgraden: böter eller fängelse högst två år Grovt brott: fängelse högst sex år	Normalgraden: Oförändrat Grovt brott: fängelse, <i>lägst sex månader och</i> <i>högst sex år</i>
Brott mot vapenlagen (37 §)	Ringa brott: böter eller fängelse högst sex månader Normalgraden: fängelse högst två år	Ringa brott: Oförändrat Normalgraden: fängelse högst <i>ett</i> år <i>Grovt brott: fängelse,</i> <i>lägst sex månader och</i> <i>högst fyra år</i>

Regeringens proposition.....	1
Propositionens huvudsakliga innehåll.....	1
Propositionens lagförslag.....	2
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 3 december 1992.....	13
1 Ärendet och dess beredning.....	13
2 Framlagda förslag m.m.....	15
2.1 Fängelsestraffkommittén.....	16
2.1.1 Villkorlig frigivning.....	16
2.1.2 Bötesstraffets ställning.....	16
2.1.3 Straffmätning och påföljdsval.....	17
2.1.4 Straffskaleöversyn.....	17
2.2 Riksåklagarens och Rikspolisstyrelsens förslag om åtgärder mot olovligt brukande av tillgripet fortskaffningsmedel.....	19
2.3 Vårdskommisionens förslag.....	20
2.3.1 Påföljdsval vid misshandel av normalgraden.....	21
2.3.2 Hot mot parter och vittnen.....	21
2.4 Åtgärder för att motverka psykiskt våld.....	21
2.4.1 Den straffrättsliga regleringen.....	21
2.4.2 Behovet av ändringar.....	23
2.5 Sexuellt ofredande.....	24
2.6 "Vapenamnesti".....	24
3 Motivering.....	25
3.1 Ändringar av straffskalor.....	25
3.1.1 Misshandel, 3 kap. 5 § brottsbalken.....	28
3.1.2 Olaga hot, 4 kap. 5 § brottsbalken.....	30
3.1.3 Ofredande, 4 kap. 7 § brottsbalken.....	32
3.1.4 Sexuellt ofredande, 6 kap. 7 § brottsbalken.....	33
3.1.5 Egenmäktighet med barn, 7 kap. 4 § brottsbalken.....	34
3.1.6 Olovlig kraftavledning, 8 kap. 10 § brottsbalken.....	36
3.1.7 Häleri, 9 kap. 6 § brottsbalken.....	37
3.1.8 Svindleri, 9 kap. 9 § brottsbalken.....	38
3.1.9 Olovligt brukande, 10 kap. 7 § brottsbalken.....	39
3.1.10 Mordbrand och allmänfarlig ödeläggelse, 13 kap. 1 och 3 §§ brottsbalken.....	42
3.1.11 Brott mot griftefrid 16 kap. 10 § brottsbalken.....	43
3.1.12 Barnpornografibrott, 16 kap. 10 a § brottsbalken.....	44
3.1.13 Falskt larm och missbruk av larmanordning, 16 kap. 15 § brottsbalken.....	45
3.1.14 Övergrepp i rättsak, 17 kap. 10 § brottsbalken.....	46
3.1.15 Skyddande av brottsling och främjande av flykt, 17 kap. 11–12 §§ brottsbalken.....	48

3.1.16	Olovlig underrättelseverksamhet, 19 kap. 10 § brottsbalken.....	49
3.1.17	Mutbrott, 20 kap. 2 § brottsbalken.....	50
3.1.18	Olaga vapeninnehav, 37 § vapenlagen (1973:1176).....	51
3.2	Strafffrihet för olaga vapeninnehav i vissa fall.....	53
3.3	Psykiskt våld.....	57
3.4	Övrigt.....	58
4	Kostnader.....	58
5	Upprättade lagförslag.....	59
6	Hemställan.....	59
7	Beslut.....	59
Bilaga 1	Remissinstanser, Fängelsestraffkommittén.....	60
Bilaga 2	Remissinstanser, RÅ:s och RPS:s förslag.....	61
Bilaga 3	Remissinstanser, Våldskommissionen.....	62
Bilaga 4	Hearing om psykiskt våld.....	63
Bilaga 5	Remissinstanser, Sexuella övergrepp mot barn.....	97
Bilaga 6	Remissinstanser, 1987 års vapenutredning.....	98
Bilaga 7	1987 års vapenutrednings lagförslag.....	99
Bilaga 8	Lagrådsremissens lagförslag.....	100
Bilaga 9	Lagrådets yttrande.....	111
Bilaga 10	Sammanställning av straffskaleändringar.....	113